

IV. Uwarunkowania wynikające ze stanu środowiska, w tym leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego

1. Powiązania przyrodnicze

Pod względem fizycznogeograficznym (wg J. Kondrackiego) gmina Suchożebry położona jest w środkowej części mezoregionu Wysoczyzna Siedlecka, który należy do makroregionu Nizina Południowopodlaska.

Na terenie gminy znajdują się fragmenty następujących obszarów objętych ochroną prawną:

- Siedlecko–Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu,
- obszar specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 – Dolina Liwca (kod obszaru – PLB 140002),
- specjalny obszar ochrony siedlisk Natura 2000 – Ostoja Nadliwiecka (kod obszaru – PLH 140032).

Prawie cały teren gminy Suchożebry obejmuje Główny Zbiornik Wód Podziemnych 223 (Górny Liwiec), który charakteryzuje się niską odpornością na zanieczyszczenia. Zbiornik ten jest źródłem wody pitnej dla mieszkańców.

W gminie Suchożebry wyróżniono 7 głównych powiązań przyrodniczych gminy z terenami otaczającymi. Są to powiązania dolinne, poprzez rzeki, które biorą początek poza granicami gminy Suchożebry. Sosenka wypływa z obszaru gminy Mokobody, natomiast Stara Rzeka z gminy Bielany. Rzeka Liwiec przecinająca w południowej części gminę, bierze początek na terenie gminy Zbuczyn. Rozległy kompleks leśny położony w części zachodniej gminy, przecina południkowo granica gminy Suchożebry z gminą Mokobody. Ten korytarz ekologiczny ma odmienny leśny charakter od powyżej omówionych powiązań – typowo dolinnych.

2. Rzeźba terenu

Pod względem morfologicznym teren gminy charakteryzuje się słabym zróżnicowaniem i urozmaiceniem rzeźby. Wysokości bezwzględne wahają się od 139 m npm w dolinie Liwca, do 175 m npm w rejonie wsi Wola Suchożebrska. Cały obszar gminy położony jest w obrębie wysoczyzny polodowcowej charakteryzującej się powierzchnią płaską lub lekko falistą o spadkach terenu najczęściej ok. 2%. Powierzchnię wysoczyzny morenowej urozmaicają doliny rzek: Liwiec, Stara Rzeka i Sosenka oraz ich bezimiennych dopływów, pagóry moreny czołowej i obniżenia powytopiskowe. Wzgórza moreny czołowej występują w rejonie wsi Wola Suchożebrska i Borki Siedleckie. Najbardziej widoczne w terenie jest wzgórze morenowe o wysokości ok. 25 m i spadku terenu od 5–10%, położone na południowy zachód od Woli Suchożebrskiej.

Obniżenia powytopiskowe są rozległymi i nieregularnymi formami o głębokościach do ok. 2 m, dość równym dnie, przeważnie zabagnionym. Rozległe obniżenia powytopiskowe występują w południowej części gminy tworząc dolinę Liwca o szerokości kilkuset metrów. Mniejsze obniżenia powytopiskowe tworzą doliny rzek: Stara Rzeka i Sosenka. Wokół obniżeń powytopiskowych występują płaskie poziomy akumulacyjne, wyniesione najczęściej do 2 m nad poziom obniżeń.

3. Budowa geologiczna i warunki geologiczno – inżynierskie

Budowa geologiczna gminy Suchożebry ukształtowana została w wyniku procesów geologicznych działających od czasów prekambryjskich po erę mezozoiczną. Pod względem strukturalnym gmina położona jest w obrębie Zapadliska Podlaskiego należącego do Platformy Wschodnioeuropejskiej. Podłoże zapadliska tworzą osady kredowe reprezentowane przez margle, wapienie, kredę piszącą i piaski glaukonitowe. Na utworach kredy zalegają osady trzeciorzędowe:

- oligocenu – występującego w postaci iłów i piasków z wkładkami iłów,
- miocenu – występującego w postaci iłów i piasków z wkładkami węgla brunatnego,
- pliocenu – występującego w postaci iłów pstrych i mułków oraz przewarstwiających je piasków drobnoziarnistych.

Na utworach trzeciorzędu zalegają osady czwartorzędu reprezentowane przez plejstocen, którego utwory są tworzone przez gliny zwałowe, łąy, mułki i piaski ze żwirami

akumulacji wodnolodowcowej oraz holocen reprezentowany głównie przez humusowe namuły i torfy.

Na obszarze gminy przestrzenne rozmieszczenie przypowierzchniowych warstw gruntów do głębokości 4,5 m poniżej terenu w podziale na utwory plejstocenyjskie i holocenyjskie przedstawia się następująco:

utwory plejstocenyjskie:

- na przeważającej, prawie płaskiej części terenu gminy, w obrębie wysoczyzny morenowej występują gliny, piaski, żwiry oraz mułki i ily. Są to utwory morenowe, zastoiskowe i wodnolodowcowe. Są to utwory zwarte i twaroplastyczne stanowiące grunty nośne;
- w niższych partiach terenu w sąsiedztwie dolin i obniżen terenu, na niewielkich obszarach gminy występują piaski i mułki oraz piaski pylaste. Są to utwory rzeczne i wodnolodowcowe, przeważnie piaski drobne lub pylaste średniozagęszczone, stanowiące grunty nośne;
- w okolicach miejscowości Borki Siedleckie, na południe od Woli Suchożebrowskiej fragmentarycznie występują piaski, żwiry i gliny pochodzenia czołowo-morenowego. Są to przeważnie piaski średnie z udziałem frakcji pylastej lub pospółki średniozagęszczonej stanowiące grunty nośne.

utwory holocenyjskie:

- dna dolin rzek Liwiec, Sosenka i Stara Rzeka, dolin bezimiennych cieków, zagłębien bezodpływowych wypełnione są utworami aluwialnymi w postaci namułów i piasków. Są to utwory słabonośne nie nadające się do bezpośredniego posadowienia budynków;
- w dolinach rzek występują torfy będące utworami bagiennymi, mające miąższość przeważnie większą niż 1 metr i stanowią grunty nienośne nie nadające się do bezpośredniego posadowienia budynków.

4. Surowce mineralne

Z budową geologiczną związane są rodzaj i jakość surowców budowlanych. W gminie Suchożebry jedynym surowcem mineralnym jest kruszywo naturalne nagromadzone podczas akumulacji czwartorzędowej. Eksploatacja tego surowca prowadzona jest sposobem odkrywkowym na potrzeby lokalne oraz na skalę przemysłową do produkcji betonów komórkowych. Na terenie gminy wyznaczono następujące tereny górnice:

1. Wola Suchożebrska VII
2. Wola Suchożebrska XVI
5. Wola Suchożebrska VI
7. Wola Suchożebrska IX
8. Wola Suchożebrska XVII
10. Wola Suchożebrska XIV
11. Wola Suchożebrska III
12. Wola Suchożebrska XV-1
14. Wola Suchożebrska XIII
15. Wola Suchożebrska X
16. Wola Suchożebrska VIII
17. Wola Suchożebrska II
18. Wola Suchożebrska-Prefabet
19. Wola Suchożebrska XVIII

Wskazane one zostały na rysunku „Uwarunkowania”. Liczba porządkowa z tekstu odpowiada numerowi na rysunku.

5. Wody powierzchniowe

Gmina Suchożebrzy położona jest w dorzeczu Bugu. Teren gminy odwadniany jest przez Liwiec, Starą Rzekę i Sosenkę oraz ich bezimienne dopływy. Liwiec stanowi lewobrzeżny dopływ Bugu. Szerokość rzeki Liwiec waha się od 5 do 25 m. Wahania wody w rzece są duże i wynoszą nawet 3 m. Płyynie wzdłuż południowej granicy gminy i odwadnia jej południową część. Na tym odcinku rzeka jest nieuregulowana i charakteryzuje się licznymi meandrami i znacznymi wahaniami stanów wód. Wody w Liwcu zostały zaliczone pod względem czystości do pozaklasowych, chociaż w ostatnich latach należy stwierdzić, że ulegają stopniowemu oczyszczaniu się i w ciągu kilku najbliższych lat powinny osiągnąć II klasę czystości. Na terenie gminy nie ma większych naturalnych zbiorników wód stojących. Występują jedynie oczka śródbagiennie oraz wypełnione wodą dna zagłębień bezodpływowych. Zbiornikami sztucznymi o niewielkich rozmiarach są torfianki w dolinach rzecznych, zbiorniki w wyrobiskach poeksploatacyjnych oraz zbiorniki przeciwpożarowe i niewielki kompleks stawów rybnych.

6. Wody podziemne

Wody piętra trzeciorzędowego stanowią główny poziom wodonośny na terenie gminy Suchożebry. Jednak utwory z tego okresu są położone na dużych głębokościach, a wody tej warstwy odznaczają się podwyższoną zawartością związków żelaza i manganu, co jest główną przyczyną konieczności uzdatnień tych wód, w przypadku ich ewentualnego wykorzystania dla celów konsumpcyjnych. Na terenie gminy brak jest studni ujmujących wody z poziomu trzeciorzędowego. Głównym źródłem zaopatrzenia ludności gminy Suchożebry w wodę jest poziom wodonośny zalegający w warstwach utworów czwartorzędowych, które na ok. 60% powierzchni gminy występują głębiej niż 3,0 m pod poziomem terenu. Na pozostałym obszarze (doliny rzek, dolinki boczne i lokalne obniżenia) pierwszy poziom wodonośny podnosi się bardzo płytko 0-1,0 m pod poziomem terenu. Na terenie gminy Suchożebry pierwszy poziom wodonośny nie jest izolowany w obrębie dolin Liwca, Sosenki i w obniżeniach terenu, a lokalnie, na południowy wschód od Woli Suchożeberskiej, jest słabo izolowany. Pozostałe obszary odznaczają się dobrą izolacją pierwszego użytkowego poziomu wodonośnego.

Na obszarze gminy wyraźnie wyodrębniają się 2 strefy występowania wód gruntowych:

I – strefa obejmująca obszary dolin, obniżeń powytopiskowych, zagłębień bezodpływowych i dolinek bocznych, gdzie zwierciadło wód gruntowych występuje płycej niż 1 m pod poziomem terenu. W strefie tej występują złe warunki posadowienia budynków oraz złe warunki klimatu lokalnego. Obszar ten zajęty jest głównie przez trwałe użytki zielone i wskazane jest zachowanie tego stanu i nie wchodzenie z innym typem zagospodarowania.

II – strefa obejmująca obszary wysoczyznowe, w obrębie której zwierciadło wód gruntowych układa się na zróżnicowanym poziomie ale niższym niż 1 m pod poziomem terenu i uzależnione jest od wyniesienia terenu ponad dna dolin. W strefie tej przeważają tereny gdzie woda gruntowa występuje głębiej niż 2 m pod poziomem terenu. Strefą tą objęte są pozostałe tereny gminy.

7. Klimat

Zgodnie z wykonaną przez R. Gumińskiego regionalizacją klimatyczną Polski dla potrzeb rolnictwa gmina Suchożebry położona jest w klimatycznej Dzielnicy Podlaskiej.

E. Romer zalicza analizowany obszar do Klimatów Wielkich Dolin, do Krainy Chełmsko-Podlaskiej. Zgodnie z najnowszą regionalizacją klimatyczną Polski

W. Okołowicza obszar gminy Suchożebry znajduje się w granicach Mazowiecko–Podlaskiego regionu klimatycznego.

Teren gminy należy do dość chłodnych obszarów Polski. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi ok. 7,4°C. Średnia temperatura najcieplejszego miesiąca wynosi 18,0°C, natomiast najchłodniejszego –4,2°C. Średnio w roku jest 130 dni z przymrozkiem. Czas zalegania pokrywy śnieżnej wynosi ok. 60 dni w roku. Okres wegetacyjny trwa 205–210 dni.

Największe zróżnicowanie przestrzenne warunków termicznych występuje między dolinami i terenami podmokłymi a obszarami wyniesionymi o głębszym zaleganiu wód gruntowych. Tereny wyniesione ponad dna dolin i obniżeń charakteryzują się dobrymi warunkami termicznymi, natomiast doliny rzeczne stanowią obszary inwersyjne z tendencją do zalegania chłodnego powietrza i mgieł.

Na obszarze gminy Suchożebry wilgotność względna wynosi 81%. Największą wilgotnością względną charakteryzują się tereny położone w obrębie obniżeń. Związane jest to głównie z płytkim zaleganiem wód gruntowych. Zjawiskiem ściśle związanym z temperaturą powietrza i wilgotnością powietrza jest mgła. Średnia roczna liczba dni z mgłą wynosi 52. Mgły najczęściej występują w miesiącach jesienno-zimowych: IX–XII, 6,4–6,5 dnia. Lokalnie mgły występują najczęściej w dolinach i obniżeniach oraz na terenach o podwyższonej wilgotności powietrza.

Średnia roczna wielkość zachmurzenia na terenie gminy wynosi 6,5 stopnia pokrycia nieba w skali 10 stopniowej. Największym zachmurzeniem charakteryzuje się okres od listopada do lutego, minimalne zachmurzenie występuje w czerwcu i sierpniu. Zachmurzenie nie wykazuje zmienności przestrzennej.

Teren gminy charakteryzuje się niewielką ilością opadów. Suma opadów wynosi 550 mm rocznie. Najniższe opady notowane są w styczniu–kwietniu (średnio miesięcznie 30 mm), natomiast najwyższe w lipcu (86 mm).

Na obszarze gminy przeważają wiatry zachodnie. Często też występują wiatry północno–zachodnie i południowo–zachodnie. Średnia roczna prędkość wiatru wynosi 3,0 m/s. Wiatry silne i bardzo silne występują bardzo rzadko. Średnio w roku jest 20 dni z wiatrem silnym o prędkości ponad 10 m/s.

8. Gleby

Na terenie gminy Suchożebry nie wykazano znacznego zróżnicowania typologicznego gleb – dominują gleby pseudobielicowe oraz brunatne wytworzone z piasków gliniastych

mocnych. Gleby te występują w centralnej części gminy oraz we wsiach Krześlin, Krześlinek, Brzozów, Krynica, Stany Duże, Sosna–Korabie, Sosna–Kozółki i Podniešno. Na pozostałych obszarach dominują gleby pseudobielicowe i brunatne wytworzone z piasków słabogliniastych i gliniastych lekkich. W dolinach rzek i w obniżeniach terenu występują gleby murszowo–mineralne oraz torfowe i murszowo–torfowe. Uwzględniając klasyfikację IUNG (Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach) w obrębie gruntów ornych największy udział stanowią kompleksy:

- żytni bardzo dobry (45,7% powierzchni gruntów ornych),
- żytni słaby (20,9% powierzchni gruntów ornych),
- żytni dobry (12,2% powierzchni gruntów ornych),
- żytni bardzo słaby (12,0% powierzchni gruntów ornych).

W obrębie trwałych użytków zielonych dominują użytki średnie stanowiące 76,9% powierzchni tej kategorii użytków. Użytki zielone słabe i bardzo słabe zajmują 22,9% powierzchni tej kategorii użytków, a użytki zielone bardzo dobre i dobre jedynie 0,2%.

Uwzględniając bonitacje gleb, rozkład udziału procentowego w ogólnej powierzchni gleb gminy Suchożebry przedstawia się następująco:

- III klasa – 25,2% gruntów ornych i 2,3% użytków zielonych,
- IV klasa – 42,0% gruntów ornych i 56,2% użytków zielonych,
- V klasa – 16,3 % gruntów ornych i 37,1 % użytków zielonych,
- VI klasa – 14,4% gruntów ornych i 4,4% użytków zielonych,
- VIz klasa – 2,1% gruntów ornych.

Gleby klasy I nie występują, a gleby klasy II zajmują jedynie 1 ha stanowiąc 0,1% gruntów ornych.

W strukturze bonitacyjnej gleb pod użytkami zielonymi nie występują gleby klas I, II i VIz.

9. Różnorodność biologiczna

Najwyższym poziomem różnorodności biologicznej odznacza się fragment (około 40 ha) kompleksu leśnego położonego koło wsi Sosna–Korabie. Stwierdzono tu występowanie 4 gatunków widłaków (podlegających ochronie prawnej): widłaka jałowcowatego, goździstego, spłaszczonego i cyprysowatego. Ponadto występuje tu rzadki na

niżu Polski porost: chrobotek alpejski. Z rzadkich gatunków zwierząt wykazano m.in. obecność lelka, pleszki i paszkota.

Doliny rzek wyróżniają się obecnością wyjątkowo zróżnicowanej awifauny lęgowej, w tym wielu gatunków uważanych za rzadkie: kulik wielki, krwawodziób i podróżniczek. Szczególnie duże skupienie stanowisk rzadkich gatunków ptaków wykazano w dolinie Liwca, na wschód od Krześlina. Na terenie tym stwierdzono ponadto szereg interesujących gatunków roślin. Należy podkreślić, że najpoważniejsze zmiany w różnorodności biologicznej są związane nie tylko z przekształceniami siedliskowymi (osuszanie łąk w dolinach, uproszczenie składu gatunkowego drzewostanów w lasach), ale również z przekształceniami struktury przestrzennej lasów: wielkości, kształtu i rozmieszczenia przestrzennego. Szczególnie istotnie na różnorodność biologiczną wpływa izolacja naturalnych płatów środowisk. Wzrastanie izolacji obszarów naturalnych przyczynia się do spadku liczby gatunków zwierząt. Im większy dystans do podobnego fragmentu środowiska, tym trudniej go pokonać większej liczbie osobników i tym większa możliwość zaniku całych, izolowanych populacji. Również zmniejszenie powierzchni naturalnego ekosystemu prowadzi do spadku liczby i wielkości płatów zespołów i zbiorowisk roślinnych, liczby gatunków i liczebności ich osobników, zwłaszcza rzadkich, zagrożonych i silnie wyspecjalizowanych. Liczba gatunków spada, ponieważ w małych płatach środowiska brakuje dla części gatunków niezbędnych jego składników (jak np. pokarm, kryjówki, miejsca rozrodu, itp.), lub też populacje są zbyt małe (słabo zróżnicowana pula genetyczna) by przetrwać w dłuższej perspektywie.

10. Lasy

Lasy w gminie Suchożebry zajmują powierzchnię 1284 ha. Stanowi to niski wskaźnik lesistości (12,8%), znacznie niższy niż wskaźnik lesistości województwa mazowieckiego, który wynosi 22,0 %. W w/w liczbie lasy Skarbu Państwa zwane dalej lasami państwowymi to 126 ha. Gmina Suchożebry wraz z lasami w podziale na krainy i dzielnice przyrodniczo-leśne wykonanym przez T. Trampiera położona jest w IV Krainie Mazowiecko-Podlaskiej, w Dzielnicy 5 Niziny Podlaskiej i Wysoczyzny Siedleckiej.

Na terenie gminy zarówno lasy państwowe jak i niepaństwowe są rozproszone na powierzchni całej gminy i rozdrobnione na wiele kompleksów leśnych. Największe, zwarte kompleksy leśne położone są wzdłuż zachodniej i wschodniej granicy gminy oraz na północ od wsi Suchożebry.

Lasy i grunty związane z gospodarką leśną stanowiące własność Skarbu Państwa będące w zarządzie Lasów Państwowych Nadleśnictwa Siedlce zajmują powierzchnię 126,47 ha, co stanowi 12,5% ogólnej powierzchni lasów w gminie.

Lasy państwowe występują w postaci 18 uroczysk leśnych, jedno- lub dwu-oddziałowych, z których największe to Ur. Wola Suchożebrska o pow. 55,68 ha i Ur. Krynica III o pow. 35,15 ha, a najmniejsze to Ur. Sosna-Korabie II o pow. 0,89 ha i Ur. Sosna-Kozółki III o pow. 0,96 ha.

Lasy niepaństwowe zajmują powierzchnię 1325 ha, co stanowi 91,32 % ogólnej powierzchni lasów w gminie. Są to lasy należące do indywidualnych właścicieli. Największe powierzchnie leśne przyporządkowane są do wsi: Krynica (185,71 ha), Suchożebry (153,52 ha) i Nakory (152,30 ha) natomiast najmniejsze powierzchnie leśne położone są we wsiach: Przygody (10,32 ha), Sosna-Kicki (14,77 ha) i Kopcie (16,32 ha).

W zależności od głównych zadań, jakie lasy spełniają, dzieli się je na dwie grupy:

- grupa I – lasy ochronne,
- grupa II – lasy gospodarcze.

Na obszarze gminy znajdują się lasy ochronne w kategorii – lasy położone w promieniu 10 km od granicy administracyjnej miast liczących ponad 50 tysięcy mieszkańców. W przypadku gminy Suchożebry takim miastem są Siedlce.

Lasy charakteryzują się dużym zróżnicowaniem siedliskowym. Zarówno w lasach państwowych jak i niepaństwowych występuje 10 typów siedliskowych lasu. Są to siedliska żyzne, lasowe jak i uboższe, borowe oraz siedliska wilgotne, olesowe.

We wszystkich uroczyskach lasów państwowych zdecydowanie dominują siedliska borowe. Wśród siedlisk borowych przeważa bór świeży (Bśw) zajmując ok. 57% powierzchni leśnej. Znacznie mniejszy jest udział boru mieszanego wilgotnego (BMw) – ok. 8%. Pozostałe siedliska borowe, tj. bór suchy (Bs) i bór wilgotny (Bw) stanowią łącznie niewielki procent – ok. 3%. Żyzne siedliska lasowe zajmują stosunkowo małą powierzchnię – ok. 10%. Spośród nich dominują lasy mieszane: świeży (LMśw) ok. 5% i wilgotny (LMw) – ok. 4%. Ols Ol zajmuje niecałe 3% powierzchni leśnej.

W lasach niepaństwowych również przeważają siedliska borowe, zajmując łącznie prawie 65% powierzchni leśnej. Wśród siedlisk borowych dominują: bór mieszany świeży (BMśw) – ok. 34% i bór świeży (Bśw) – ok. 28%. Udział pozostałych siedlisk borowych mieści się w granicach 0,4–2,4%. Siedliska żyzne występują na ok. 35% powierzchni leśnej, a spośród nich największą powierzchnię zajmuje las mieszany świeży (LMśw) – ok. 18%. Natomiast udział: lasu mieszanego wilgotnego (LMw), lasu wilgotnego (Lw) oraz lasu

świeżego (Lśw) jest niewielki i wynosi od 0,6 do 1,1%. Duży udział stanowi ols (Ol), występujący na powierzchni ok. 15%.

Na siedliskach lasowych dominują drzewostany sosnowo-dębowe, w których gatunkami domieszkowymi są brzoza, grab, osika i olsza. Podszyt tworzą głównie kruszyna, leszczyna, jałowiec, nalot dębowy i brzozowy. W runie występuje wiele gatunków traw i turzyc. Na siedliskach borowych gatunkiem panującym jest sosna. Skład gatunkowy borów wzbogacają dąb, brzoza, olcha, grab i świerk. Podszyt tworzą głównie kruszyna, jarząb, bez koralowy, jałowiec, czeremcha, dąb i inne. W runie leśnym dominują borówki, maliny, orlica, konwalia, turzyce i trawy. Ogólna charakterystyka gatunków panujących, podszytu i runa odnosi się zarówno do lasów państwowych jak i niepaństwowych.

W strukturze wiekowej lasów państwowych dominują zdecydowanie drzewostany starszych klas wieku (III klasa wieku 41–60 lat i IV – 61–80 lat), stanowiąc łącznie ponad 74% powierzchni leśnej. Pozostałe lasy to drzewostany młodszych klas wieku – I (1–20 lat) i II (21–40 lat) klas wieku, stanowiące ok. 20% udziału. Struktura wiekowa lasów państwowych jest korzystna i ma pozytywny wpływ na funkcjonowanie środowisk jako systemów przyrodniczych.

W strukturze wiekowej lasów niepaństwowych dominują zdecydowanie drzewostany młodsze. Drzewostany w III klasie wieku (41–60 lat) zajmują 47% powierzchni. Duży jest też udział drzewostanów młodszych klas wieku – kl. II (21–~0 lat) – 24% i kl. I (1–20 lat) – 10%.

Drzewostany w IV klasie wieku (61–80 lat) zajmują powierzchnię ok. 10%. Natomiast bardzo mały jest udział starodrzewi klasy V (81–100 lat) i starszych, które zajmują łącznie ok. 6% powierzchni leśnej. Sytuacja taka jest wynikiem zbyt intensywnej eksploatacji lasów.

Lasy w gminie Suchożebry zarówno państwowe jak i niepaństwowe można uznać za średnio przydatne do rekreacji. Oceny przydatności do rekreacji dokonuje się na podstawie wieku drzewostanów i rodzajów siedliska, na jakich drzewostany te występują. W gminie dominują drzewostany w III klasie wieku i w II klasie wieku (0–21 lat) na siedliskach borowych. Takie lasy uznaje się za lasy o średniej przydatności rekreacyjnej. Wykorzystanie rekreacyjne lasów gminy może polegać głównie na penetracji połączonej ze zbiorem runa leśnego.

11. Obszary i obiekty chronione

Najcenniejsze przyrodniczo i krajobrazowo obszary w gminie Suchożebry zostały włączone do regionalnego (i krajowego) systemu obszarów chronionych. System obszarów

chronionych jest układem przestrzennym i funkcjonalnym, w którym uzupełniają się różne formy ochrony przyrody.

Na terenie gminy znajdują się następujące obszary i obiekty objęte ochroną prawną:

- Siedlecko–Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu,
- trzy pomniki przyrody,
- dwa parki dworskie: w Woli Suchożebrskiej i w Krynicy; oba uznane są za obiekty zabytkowe,
- obszar specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 – Dolina Liwca (PLB 140002),
- specjalny obszar ochrony siedlisk Natura 2000 – Ostoja Nadliwiecka (PLH 140032).

11.1. Siedlecko – Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu

Na terenie gminy Suchożebry znajduje się dwa procent powierzchni utworzonego w 1986r Siedlecko–Węgrowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Obszar został powołany na mocy Uchwały Nr XVII/99/86 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Siedlcach z dnia 28 października 1986 roku (Dziennik Urzędowy Województwa Siedleckiego Nr 11 poz. 130 z dnia 30.11.1986r).

Aktualne granice oraz zasady zagospodarowania w Obszarze określone są w Rozporządzeniu Nr 17 Wojewody Mazowieckiego z dnia 15 kwietnia 2005 r. w sprawie Siedlecko–Węgrowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Powierzchnia Obszaru wynosi 35840 ha. Obejmuje on tereny położone w 11 gminach wiejskich i 3 miastach w powiatach siedleckim, sokołowskim i węgrowskim.

Ponad 70 % powierzchni Obszaru użytkowana jest rolniczo, lasy zajmują ok. 25 % powierzchni i są dość mocno rozproszone.

Na terenie Obszaru stwierdzono 960 gatunków roślin naczyniowych w 93 rodzinach i 406 rodzajach, poza tym odnotowano 84 gatunki roślin zarodnikowych, w tym: 7 rzadkich gatunków grzybów, 18 – porostów, 12 – wątrobowców, 9 – torfowców oraz 38 – mchów właściwych. Występuje tu 54 gatunki roślin prawnie chronionych, w tym 16 – chronionych częściowo. Dodatkowo wyróżniono blisko 80 gatunków roślin rzadkich. Chronioną faunę reprezentuje: 86 gatunków ptaków, 3 – ssaków, 2 – gadów, 3 – płazów oraz z owadów trzmiele i biegacze.

Obszar zajmuje zachodni i południowo–zachodni skraj gminy Suchożebry o powierzchni 1050 ha. Stanowi to ponad 10% powierzchni gminy. Tą formą ochrony objęty jest kompleks leśny, grunty orne i niewielki fragment doliny Liwca. Występują tu

udokumentowane złoża surowców naturalnych i liczne wyrobiska poeksploatacyjne, w części zrehabilitowane.

11.2. Pomniki przyrody

Na terenie gminy Suchożebry objęto ochroną w formie pomników przyrody trzy lipy drobnolistne oraz jeden buk. Wszystkie położone są w zabytkowym parku dworskim w Woli Suchożebrskiej. Zostały zatwierdzone w roku 1988.

1. Grupa 2 lip drobnolistnych o obwodach pni 285 i 374 cm oraz wysokościach 21 i 24 m (nr ewidencyjny – 419),
2. Buk pospolity o obwodzie pnia 276 cm i wysokości 24m (nr ewidencyjny – 420),
3. Lipa drobnolistna o obwodzie pnia 314 cm i wysokości 21 m (nr ewidencyjny– 421).

11.3. Parki dworskie

Na terenie gminy zlokalizowane są dwa parki dworskie: w Woli Suchożebrskiej i Krynicy. Oba uznane są za obiekty zabytkowe.

Park krajobrazowy w Woli Suchożebrskiej zajmuje powierzchnię 3,05ha. Podzielony jest aleją dojazdową z początku XIX i budynkiem dworku na dwie części: południową i północną; granice części południowej wyznaczają aleje lipowo– grabowe. Drzewostan parku tworzą lipy drobnolistne, jesiony wyniosłe, klony zwyczajne, kasztanowce białe, akacje, jawory. W domieszce występuje świerk pospolity, żywotnik zachodni, dąb szypułkowy, lipa krymska, wiąz górski. Trzy lipy drobnolistne oraz jeden buk objęto ochroną w formie pomników przyrody.

Park krajobrazowy w Krynicy o powierzchni 2,5ha pochodzi z końca XIX w. 2 ha zajmują wody. Zachował się dwór. Drzewostan tworzą między innymi: jesion wyniosły, grab pospolity, świerk pospolity, lipa drobnolistna, kasztanowiec biały, wierzba krucha, świerk kłujący, olsza czarna, orzech włoski, jawor.

11.4. Europejski System Ochrony NATURA 2000

Utworzenie w Polsce Europejskiej Sieci Obszarów Chronionych Natura 2000 jest jednym z średniookresowych (do 2010 r) celów polityki ekologicznej Państwa. Uchwalona w 2004r Ustawa o ochronie przyrody stała się nowym narzędziem ochrony różnorodności biologicznej na terenie Polski w ramach ogólnodostępnej sieci obszarów *Natura 2000*.

Celem utworzenia ekologicznej sieci *Natura 2000* jest ochrona różnorodności biologicznej na terenie wszystkich krajów Unii Europejskiej. W skład sieci wchodzi:

- Specjalne Obszary Ochrony (SOO) utworzone zgodnie z Dyrektywą Siedliskową,
- Obszary Specjalnej Ochrony (OSO), dla których podstawę stanowi Dyrektywa Ptasia.

Obszar specjalnej ochrony ptaków Dolina Liwca (kod obszaru 140002)

Na terenie gminy Suchożebry znajduje się fragment obszaru specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 – Dolina Liwca (kod obszaru PLB 140002).

Dolina Liwca stanowi obszar specjalnej ochrony ptaków i obejmuje dolinę rzeki Liwiec od źródeł do ujścia rzeki do Bugu z łąkami i zalewowymi pastwiskami utworzonymi na zmeliorowanych bagnach. Na terenie ostoi spotykamy 19 gatunków ptaków wymienionych w europejskich dyrektywach.

Dolina Liwca to ostoja ptasia o powierzchni 23 646 ha. Liwiec – rzeka o długości 126 km jest lewym dopływem dolnego Bugu. Powierzchnia dorzecza wynosi 2779 km²; średni przepływ w pobliżu ujścia – 11 m³/s. Główne dopływy to Muchawka, Kostrzyń i Osownica.

Dominują łąki i pastwiska zalewowe utworzone na zmeliorowanych bagnach. Niektóre odcinki rzeki mają charakter naturalny, na innych odcinkach jest ona uregulowana, lokalnie w dolinie występują wtórne zabagnienia. Miejscami brzegi Liwca są płaskie, zajęte przez łąki i wilgotne, zalewane pastwiska, na innych odcinkach wysokie. Lokalnie występują łągi olchowe i olchowo-jesionowe oraz niewielkie kompleksy leśne, z dominującym udziałem sosny. Klimat na terenie obszaru jest umiarkowany z większymi wpływami klimatu kontynentalnego, charakteryzującego się dość ciepłymi i suchymi latami oraz dość mroźnymi zimami. W ostatnich latach obserwujemy pogłębiający się wpływ klimatu morskiego, powodującego zmniejszenie różnicy temperatur pomiędzy latem a zimą i stopniowe ocieplanie się pór roku.

W latach 1992 i 1993 najcenniejsze pod względem ornitologicznym fragmenty doliny zostały zmeliorowane. Na terenie obszaru znajdujemy następujące klasy siedlisk:

- lasy iglaste – 6% powierzchni obszaru,
- lasy liściaste – 6% powierzchni obszaru,
- lasy mieszane – 2% powierzchni obszaru,
- siedliska łąkowe i zaroślowe – 50% powierzchni obszaru,
- siedliska rolnicze – 33% powierzchni obszaru,

- wody śródlądowe (stojące i płynące) – 1% powierzchni obszaru,
- inne tereny – 2% powierzchni obszaru.

W Dolinie Liwca występuje 19 gatunków ptaków chronionych, wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej. Są to: bąk, bocian czarny, bocian biały, błotniak stawowy, orlik krzykliwy, kropiatka, zielonka, derkacz, żuraw, rybitwa rzeczna, rybitwa czarna, zimorodek, dzięcioł czarny, dzięcioł średni, lerka, świergotek polny, podróżniczek, pokrzewka, jarzębata, ortolan.

Na uwagę, oprócz ptaków, zasługują żyjące w Liwcu ryby, wymienione w Załączniku II Dyrektywy Ptasiej. Są to: boleń, piskorz, koza i koza złotawa.

Z roślin chronionych, wymienionych w Załączniku II Dyrektywy Ptasiej na nadliwieckich terenach znajdziemy starodub łąkowy i rzepik szczeciniasty.

Na terenie gminy Suchożebry obszar obejmuje fragmenty dolin Liwca, Sosenki i Starej Rzeki na gruntach wsi: Wola Suchożebrska, Suchożebry, Przygody, Kopcie, Borki Siedleckie, Kownaciska i Krześlin.

Tabela 1. Wykaz gatunków ptaków wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Rady 79/409/EWG, występujących na terenie Natura 2000 – Dolina Liwca PLH 140002.

KOD	Nazwa	Ocena znaczenia obszaru dla gatunku			
		Populacja	St. zach.	Izol.	Ogólnie
A021	Botaurus stellaris – bąk zwyczajny	C	B	C	C
A030	Ciconia nigra– bocian czarny	D			
A031	Ciconia ciconia – bocian biały	C	C	C	C
A081	Circus aeruginosus – błotniak stawowy	C	B	C	C
A089	Aquila pomarina – orlik krzykliwy	D			
A119	Porzana porzana – kropiatka	D			
A120	Porzana parva – zielonka	D			
A122	Crex crex – derkacz	C	C	C	C
A127	Grus grus – żuraw	D			
A193	Sterna hirundo – rybitwa rzeczna	D			
A196	Chlidonias hybryda – rybitwa białowąsa	B	B	C	B
A197	Chlidonias Niger – rybitwa czarna	C	B	C	C
A229	Alcedo atthis – zimorodek	C	B	C	C
A236	Dryocopus martius – dzięcioł czarny	D			

A238	Dendrocopos medius – dzięcioł średni	D			
A246	Lullula arborea – lerka – skowronek borowy	D			
A255	Anthus campestris – świergotek polny	C	C	C	C
A272	Luscinia svecica – podróżniczek	C	C	C	C
A307	Sylvia nisoria – pokrzewka jarzębata	C	B	C	C
A379	Emberiza hortulana – trznadel ortolan	C	C	C	C

Tabela 2. Wykaz gatunków ryb i bezkręgowców wymienionych w Załączniku II Dyrektywy Rady 92/43/EWG, występujących na obszarze Natura 2000 – Dolina Liwca PLH 140002.

KOD	Nazwa	Ocena znaczenia obszaru dla gatunku			
		Populacja	St. zach.	Izol.	Ogólnie
1145	Misgurnus fossilis – piskorz	D			
1146	Sabanejewia aurata – koza złotawa	D			
1149	Cobitis taenia – koza	D			
1032	Unio crassus – skójka grubo skorupowa	D			

Specjalny obszar ochrony siedlisk Ostoja Nadliwiecka (kod obszaru PLH 140032)

Obszar zajmuje powierzchnię 16 592,2 ha, obejmując dolinę Liwca od jego źródeł aż do ujścia oraz znajdujące się tu cztery kompleksy stawów rybnych. Na niektórych odcinkach rzeka ma naturalny, meandrujący charakter. Lokalnie w wielu miejscach postępuje wtórne zabagnienie. W dolinie przeważają łąki i pastwiska. Urozmaiceniem krajobrazu są olsy, łęgi, zarośla wierzbowe, starorzecza i torfowiska niskie. Jest to jeden z najbogatszych pod względem przyrodniczym obszarów Niziny Południowopodlaskiej. Po dolinie Bugu jest to najważniejsza na Mazowszu ostoja *Ostericum palustre* gatunku wymienionego w Dyrektywie Siedliskowej. Stwierdzono tu również w latach 80-tych *Liparis loesela*, jednak ze względu na brak kontynuacji badań, stanowiska te nie zostały potwierdzone. Oba wymienione gatunki, podobnie jak rosnące tu: *Cyperus flavescens*, *Lythrum hyssopifolia* i *Betula humilis*, figurują w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin. Dolina Liwca szczególne znaczenie ma dla ochrony brzozy niskiej, której populacja na odcinku Czepielin–Golice liczy ok. 200 osobników i jest jedną z największych na Mazowszu. Osobliwością tego terenu są zbiorowiska namułkowe, które wykształcają się na osuszonych dnach stawów rybnych oraz niewielkie płyty torfowisk

węglanowych zwłaszcza w okolicy Kisielan. Obszar stanowi ostoje dla wielu gatunków chronionych oraz zagrożonych regionalnie jak i w skali kraju. Dolina Liwca jest Obszarem ważnym również dla fauny. Szczególne znaczenie ma dla ptaków (Ostoja ptasia o randze europejskiej E50), ichtiofauny oraz wydry i bobra. Stanowi ważny korytarz ekologiczny. Obszar ma również duże znaczenie pod względem biogeograficznym. Stanowi m.in. najdalej wysunięte na północ miejsce występowania ważki *Orthetrum albistylum* stanowiąc granicę jej zasięgu.

Tabela 3. Wykaz i opis siedlisk, wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Rady 92/43/EWG, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000 – Ostoja Nadliwiecka (kod obszaru PLH 140032).

Kod	Nazwa siedliska	Procent pokrycia	Stopień reprezen.	Względna powierzch.	Stan zachow.	Ocena ogólna
6510	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (<i>Arrhenatherion elatioris</i>)	10	A	C	B	A
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (<i>salicetum</i> albo – <i>fragilis</i> , <i>Populetum albae</i> , <i>Alnenion</i>)	8,23	A	C	B	A
6430	Ziołorośla górskie (<i>Adenostylion alliariae</i>) i ziołorośla nadrzeczne (<i>Convolvuletalia sepium</i>)	0,34	A	C	A	A
3150	Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z <i>Nympheion</i> , <i>Potamion</i>	0,25	A	C	A	B
3130	Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami <i>Littorelletea</i> , <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	0,18	B	C	A	B
2330	Wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi	0,08	D			
3270	Zalewane muliste brzegi rzek	0,06	A	C	A	A
6120	Ciepłolubne, śródlądowe murawy napiaskowe (<i>Koelerion glaucae</i>)	0,06%	D			
7230	Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk	0,02%	C	C	C	C
6410	Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (<i>Molinion</i>)	0,00%	D			

91T0	Sosnowy bór chrobotkowy (Cladonio–Pinetum i chrobotkowa postać Peucedano–Pinetum)		B	C	A	B
7140	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z Scheuchzerio–Caricetea)		D			

Tabela 4. Wykaz gatunków ssaków, płazów, ryb i bezkręgowców wymienionych w Załączniku II Dyrektywy Rady 92/43/EWG występujących na terenie obszaru – Ostoja Nadliwiecka PLH 140032.

KOD	Nazwa	Ocena znaczenia obszaru dla gatunku			
		Populacja	Stan zach.	Izol.	Ogólnie
1337	Castor fiber – bóbr europejski	C	A	C	B
1355	Lutra Lutra – wydra europejska	C	A	C	B
1166	Triturus cristatus – traszka grzebieniasta	C	B	C	C
1188	Bombina bombina – kumak nizinny	C	A	C	C
1134	Rhodeus sericeus Marus – różanka	C	B	C	C
1145	Misgurnus fossilis – piskorz	D			
1146	Sabanejewia aurata – koza złotawa	D			
1149	Cobitis taenia – koza	C	B	C	C
1163	Cottus gobio – głowacz białopłetwy	D			
2482	Eudontomyzon spp.	D			
1014	Vertigo angustior – poczwarówka zwężona	C	A	A	C
1016	Vertigo moulinsiana – poczwarówka jajowata	B	A	A	A
1032	Unio crassus – skójka gruboskorupowa	C	A	A	B
1037	Ophiogomphus cecilia – trzepla zielona	C	C	C	C
1060	Lycaena dispar – czerwонецzyk nieparek	C	B	C	B
4038	Lycaena helle – czerwонецzyk fioletek	C	B	C	B
4056	Anisus vorticulus – zatoczek łamliwy	C	C	C	C

11.5. Chronione i rzadkie gatunki roślin i zwierząt

Teren gminy Suchożebry znajduje się w obszarze węzłowym o znaczeniu krajowym 13K ECONET – PL.

Obszary węzłowe wyróżniają się z otoczenia bogactwem różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Często tworzą ważne ostoje dla gatunków rodzimych i wędrownych, w tym wielu rzadkich i zagrożonych wyginięciem.

Na terenie gminy Suchożebry stwierdzono dużą liczbę chronionych i rzadkich gatunków roślin – 50 taksonów, w tym 13 gatunków roślin objętych ochroną ścisłą i 8 gatunków podlegających ochronie częściowej (Ćwikliński, 1994).

Z grupy gatunków objętych ochroną ścisłą najliczniej spotykane są widłaki:

- widłak jałowcowy stwierdzony w borach koło Brzozowa oraz wsi Sosna–Korabie i Sosna-Kozółki,
- widłak goździsty występuje w lasach prywatnych w północnej części uroczyska Chodów, w borach świeżych koło Podnieśna oraz w borach przy zachodniej granicy gminy, gdzie występują także widłak spłaszczony i widłak cyprysowy,
- wawrzynek wilcze łyczo występuje w lesie mieszanym na wschód od stacji kolejowej w Podnieśnie,
- pomocnika baldaszkowatego znaleziono w borze świeżym na północ od Podnieśna,
- podkolan biały występuje w lasach Nadleśnictwo Siedlce koło Podnieśna,
- storczyk krwisty występuje w lesie mieszanym na południowy–wschód od Brzozowa.
- Z innych gatunków na uwagę zasługują:
- storczyk szerokolistny występujący na łąkach na południe od wsi Borki Siedleckie oraz na zachód od wsi Kopcie,
- lipiennik Loesela stwierdzony na łąkach na południe od wsi Borki Siedleckie oraz na wschód od stacji kolejowej Podnieśno.

Z chronionych gatunków roślin wodnych nielicznie występuje grązel – w rozlewiskach Starej Rzeki koło wsi Stany Małe i Krynica.

Z grupy gatunków objętych ochroną częściową występują:

- porzeczka czarna – ols na południowy wschód od Krynicy,
- kalina koralowa koło wsi Brzozów i Krynica,
- kopytnik pospolity w uroczysku Chodów,
- konwalia majowa w lasach na południe od wsi Krynica, koło Brzozowa i wsi Sosna–Korabie,
- kruszyna pospolita licznie występuje w różnych typach lasów.

Zbiorowiska roślin wodnych i szuwarowych występują na niewielkich powierzchniach stawów, torfowisk, rowów oraz rzek, gdzie można zaobserwować zespoły rzęs, okrężnicy bagiennej czy zarośla moczarki kanadyjskiej. W dolinach rzeki Liwiec i Starej Rzeki rzadko występują zbiorowiska szuwarowe – płyty pałki szerokolistnej, trzciny pospolitej oraz zespół strzałki wodnej i jeżogłówki pojedynczej.

Ponadto na terenie gminy występują chronione gatunki ssaków (kuna leśna i gronostaj). Dość licznie występują niektóre gatunki ssaków łownych np. sarna i zając. Płazy i gady występują rzadko. Zaobserwowano 9 gatunków, głównie w dolinach rzecznych, oprócz żab zielonych brunatnych występują: rzechtka drzewna, kumak nizinny, ropucha zielona, ropucha szara, traszka zwyczajna i jaszczurka zwinka. W Liwcu, Starej Rzece oraz Sosence występuje około 12 gatunków ryb, w większości gatunki pospolite. Najczęściej występują: płoć, ukleja, słonecznica, karaś i ciernik, zaś mniej licznie lin, karp, szczupak i okoń.

11.6. Tereny cenne przyrodniczo poza obszarami węzłowymi.

Są to: drobne torfowiska, oczka wodne, zespoły roślinności krzewiastej, szuwarowej, rozlewiska, kompleksy łąk, drobne zalesienia itp.

Spójność systemu przyrodniczego zapewniają korytarze ekologiczne. Stanowią je przede wszystkim doliny rzek i cieków.

Na terenie gminy Suchożebry wyróżniono korytarze ekologiczne o randze krajowej, regionalnej i lokalnej.

Do obszaru spełniającego kryteria o randze krajowej zakwalifikowano – w dwóch fragmentach dolinę Liwca obejmującą południową część gminy. Jest to teren najbardziej cenny pod względem przyrodniczym–krajobrazowym, faunistycznym i florystycznym i florystyczno–fitosocjologicznym. Łącznie tereny zakwalifikowane do obszarów o randze krajowej zajmują 635ha, co stanowi 6,3% pow. gminy.

Obszarami o randze regionalnej są doliny Starej Rzeki i Sosenki. Pomimo, że rzeka Sosenka jest rzeką na całej długości uregulowaną, a jej dolina zmeliorowana dolina zachowała znaczne walory przyrodnicze. Do tej kategorii obszarów zakwalifikowano także północny fragment kompleksu leśnego przylegający do doliny koło wsi Sosna–Korabie, ze względu na duże bogactwo florystyczne. Jest to projektowany rezerwat przyrody.

Drugą rzeką zakwalifikowaną do tego obszaru jest Stara Rzeka, która podobnie jak Sosenka jest uregulowana, a dolina zmeliorowana. Zachowała jednak także duże walory przyrodnicze. Powierzchnia obu tych dolin zakwalifikowanych do obszarów o randze regionalnej wynosi 1950 ha.

Ponadto w granicach gminy wyznaczono 5 obszarów spełniających kryteria obszarów o randze lokalnej. Należą do nich:

- środkowa i południowa część kompleksu borów sosnowych położonych w zachodniej części gminy,

- kompleks leśny położony w środkowej części gminy łącznie z rozszerzeniem doliny Starej Rzeki, na północny zachód od Brzozowa,
- dwa niewielkie fragmenty leśne położone przy północnej granicy gminy, na zachód od linii kolejowej,
- dwa kompleksy leśne z licznymi łącznikami na obrzeżach, położone przy wschodniej granicy gminy.

Łącznie powierzchnia obszarów o randze lokalnej wynosi 1270 ha.

12. Stan i zagrożenia środowiska

Za zanieczyszczenie powietrza uważa się jego składniki naturalne, jeśli ich udziały w powietrzu będą wyższe od zawartości określonej składem wzorcowym, bądź inne składniki obce niewystępujące w składzie naturalnym nawet w dowolnie małych ilościach. Nerozerwalnie z pojęciem zanieczyszczenia wiąże się pojęcie emisji zanieczyszczeń tj. ilości zanieczyszczeń wydzielonych bezpośrednio do atmosfery bądź po przejściu przez urządzenie oczyszczające. Decydują o tym emisje gazów, par i pyłów, pochodzące zarówno ze źródeł naturalnych, jak i powodowane działalnością człowieka.

Ze źródeł poza przemysłowych najistotniejszą rolę odgrywają źródła emisji niskiej (indywidualne ogrzewanie mieszkań) oraz emisji komunikacyjnej (ruch uliczny i transport).

Analiza aktualnego stanu środowiska w zakresie powietrza atmosferycznego w gminie Suchożebry wykazała, że jakość powietrza atmosferycznego w zakresie mierzonych parametrów jest zgodna z aktualnymi normami. Podstawowe uciążliwości dla środowiska obserwowane na terenie gminy, wynikają ze struktury i sposobu użytkowania energii. Ponadto, w gminie występują uciążliwości związane z transportem i ruchem ulicznym.

12.1. Zanieczyszczenie wód powierzchniowych

Źródłami zanieczyszczeń wód powierzchniowych na terenie gminy są: spływy powierzchniowe substancji biogenych z pól uprawnych (z nawozów, środków ochrony roślin itp.) oraz nieoczyszczone ścieki (bytowo – gospodarcze) z terenów zabudowy wiejskiej, odprowadzane do cieków i rowów melioracyjnych.

12.2. Zagrożenia dla czystości wód podziemnych

Obszar gminy Suchożebry leży w obrębie Głównego Zbiornika Wód Podziemnych (GZWP) nr 223 Dolina Liwiec, którego zasoby wodne wymagają szczególnej ochrony przed zanieczyszczeniem.

Zasoby wodne w obrębie GZWP stanowią na omawianym terenie jedynie źródło zaopatrzenia ludności w wodę pitną dobrej jakości, dlatego ich ochrona wymaga ukierunkowanego gospodarowania (eliminacja wszelkich źródeł zanieczyszczeń wód). Z poziomu kredowego czerpie wodę ujęcie wody w Krynicy, zaopatrujące w wodę gminny wodociąg grupowy.

Największym zagrożeniem dla wód podziemnych w gminie jest brak skanalizowania wsi przy prawie 100% zwodociągowaniu gminy. Ścieki (przy wzmożonym poborze wody) gromadzone są często w nieszczelnych szambach skąd przenikają do wód gruntowych lub odprowadzane są bezpośrednio do gruntu i rowów melioracyjnych.

12.3. Zagrożenia erozją gleb

Gmina charakteryzuje się dość dużym stopniem zagrożenia marginalizacji gruntów. Są to głównie tereny piaszczystych i suchych gleb klas V, VI i VIz, Grunty te są mało odporne na antropopresję i łatwo ulegają procesowi degradacji gleb.

12.4. Zagrożenia dla biotycznych elementów środowiska przyrodniczego i systemu ekologicznego gminy

Zagrożeniem dla biotycznych elementów środowiska przyrodniczego i systemu ekologicznego na terenie gminy są zaburzenia stosunków wodnych wywołane wcześniejszą regulacją koryta Liwca w jego górnym i częściowo środkowym odcinku. Deficyt wody potęgowany jest szybkim spływem wód powierzchniowych systemem rowów melioracyjnych oraz źle funkcjonującym systemem piętrzeń. Zagrożeniem dla siedlisk przyrodniczych, jakimi są łąki i murawy są przekształcenia gospodarcze i ekonomiczne w sektorze rolniczym. Powodują one stopniowy zanik tradycyjnej gospodarki łąkowo-pasterskiej. Zaprzestanie wypasu i wykaszania uruchamia sukcesję. Nowym zjawiskiem jest powstawanie dużych gospodarstw rolnych nastawionych na jeden rodzaj produkcji.

Tym samym w krajobrazie mogą pojawić się wysokoproduktywne, monokulturowe i wielkopowierzchniowe obszary.

Poważne zagrożenia niesie ze sobą również rozwój zabudowy jednorodzinnej, która może powodować zabudowywanie i fragmentację dolin, jak również stwarza bariery migracyjne (grodzenie posesji do koryta rzeki). Do czynników bezpośrednio zagrażających należy zaliczyć także wzrastający niekontrolowany ruch turystyczny i szeroko pojętą, niezorganizowaną i spontaniczną rekreację. Ułatwiona dostępność terenu zwiększa natężenie kłusownictwa i wandalizmu. Szczególnie eksploatowane są zasoby ryb, zarówno w samej rzece jak i starorzeczach.

V. Uwarunkowania wynikające z rolniczej przestrzeni produkcyjnej

1. Uwarunkowania przyrodniczo–klimatyczne

Gmina Suchożebry zaliczana jest pod względem klimatycznym do makroregionu stołecznego, charakteryzującego się przewagą klimatu kontynentalnego. Teren gminy należy do dość chłodnych obszarów Polski. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi ok. 7,4°C. Średnia temperatura w najcieplejszym miesiącu – w lipcu wynosi 18,0°C, natomiast w najchłodniejszym – w styczniu –4,2°C. Średnio w roku występuje 130 dni przymrozkowych. Czas zalegania pokrywy śnieżnej wynosi ok. 60 dni w roku.

Okres wegetacyjny trwa 205–210 dni. Pierwsze przymrozki pojawiają się w październiku, zaś ostatnie do końca kwietnia. Średnie roczne opady mieszczą się w granicach 500–650 mm (średnio 550 mm). W ciągu roku przeważają wiatry zachodnie i południowo–zachodnie. Wiatry bardzo silne występują rzadko, podobnie jak gradobicia czy bardzo ulewne deszcze, które mogą powodować duże straty w rolnictwie. Nie występują także powodzie, a jedynie lokalne podtopienia w dolinach rzecznych.

Największe zróżnicowanie przestrzenne warunków termicznych występuje między dolinami i terenami podmokłymi a obszarami wyniesionymi o głębszym zaleganiu wód gruntowych. Tereny wyniesione ponad dna dolin i obniżęń charakteryzują się dobrymi warunkami termicznymi, natomiast doliny rzeczne stanowią obszary inwersyjne z tendencją do zalegania chłodnego powietrza i mgieł.

Warunki te sprzyjają rozwojowi rolnictwa.

W gminie Suchożebry dominują gleby bielicowe i pseudobielicowe oraz brunatne wyługowane. Charakteryzują się one znaczną przepuszczalnością. Stan ich nawodnienia zależy w dużym stopniu od wielkości opadów atmosferycznych. Z kolei gleby murszowe i murszowo torfowe występujące w dolinach i zagłębieniach terenu ze względu na płytko występujący poziom wód gruntowych są podatne na przesiąkanie do powierzchni wód gruntowych i są zabagnione.

Tabela 5. Struktura bonitacyjna użytków rolnych w gminie Suchożebry.

Klasa gleby	Powierzchnia [ha]	Struktura [%]
Grunty orne		
II	1,2	0,02
III a	209,5	3,50
III b	1340,3	22,38
IV a	1812,0	30,25
IV b	732,9	12,24
V	978,5	16,31
VI	856,7	14,30
VI z	58,8	0,98
Razem	5989,90	100,00
Użytki zielone		
III	75,0	3,45
IV	1241,6	57,13
V	775,1	35,67
VI	81,6	3,75
Razem	2173,3	100,00

Źródło: Urząd Gminy w Suchożebrach. Rejestr gruntów. 2010

W gminie nie występują użytki rolne najlepsze i bardzo dobre. W strukturze bonitacyjnej gruntów ornych dominują gleby klasy IVa zajmujące 1812 ha (30,25% powierzchni) oraz gleby klasy IIIb, występujące na pow. 1340,3 ha (22,38% pow. gruntów ornych). Gleby klas: IVb i V zajmują odpowiednio 732,9 ha i 978,5 ha co stanowi 12,24 % i 16,31 % pow. Gleby klasy VI zajmują powierzchnię 856,7 ha (14,3%). Niewielka jest także powierzchnia gleb klasy najniższej – VIz, która wynosi 58,8 ha (0,98 %). Najmniej jest gleb klasy II – 1,2 ha (0,02%). Gleby klasy I nie występują.

Struktura bonitacyjna gleb pod użytkami zielonymi jest następująca. Największą powierzchnię zajmują gleby klasy IV – 1241,6 ha (57,13 % pow. użytków zielonych), nieco mniejszą gleby klasy V 775,1 ha (35,66%). Udział gleb należących do klasy III i VI jest podobny; wynosi odpowiednio 75 ha (3,45%) i 81,6 ha (3,75%). Gleb zakwalifikowanych do pozostałych klas w obrębie użytków zielonych nie stwierdzono.

Ogólnie można stwierdzić, że struktura bonitacyjna gleb w gminie Suchożebry wskazuje na średnią jakość gleb. Na uwagę zasługuje fakt występowania dużych obszarów gruntów ornych i użytków zielonych o wyrównanej średniej jakości gleb. Gleby jako najważniejszy składnik rolniczej przestrzeni produkcyjnej, w gminie Suchożebry są czynnikiem sprzyjającym rozwojowi rolnictwa.

2. Struktura użytkowania gruntów

Użytkowanie rolnicze jest dominującą formą zagospodarowania terenu w gminie Suchożebry. W ogólnej powierzchni gminy wynoszącej 10054 ha 82,5% stanowią użytki rolne tj. 8292 ha. Lasy zajmują niewielką powierzchnię 1284 ha (12,8% pow. gminy) a pozostałe grunty 478 ha (4,8%). W strukturze użytków rolnych przeważają grunty orne, zajmując 69% pow. użytków rolnych oraz łąki i pastwiska, zajmujące 26,3%. Sady zajmują tylko 74 ha, t.j. 0,9% użytków rolnych (tab. 6).

Tabela 6. Struktura użytkowania gruntów w gminie Suchożebry (stan na rok 2009).

Rodzaj użytkowania	Powierzchnia w ha	% powierzchni
Powierzchnia ogólna gminy	10054	100,0
Użytki rolne, w tym:	8292	82,4
grunty orne	5719	69,0
sady	74	0,9
łąki i pastwiska	2180	26,3
grunty rolne zabudowane, pod stawami i rowami	319	3,8
Lasy	1284	12,8
Pozostałe grunty i nieużytki	478	4,8

Źródło: *Urząd Gminy w Suchożebrych. Rejestr gruntów. 2010.*

W gminie Suchożebry jest 1076 gospodarstw rolnych o zróżnicowanej wielkości. W tabeli 3 przedstawiono rozkład ilościowy poszczególnych grup obszarowych oraz areał wykorzystywanych użytków rolnych w danej grupie obszarowej. W gminie Suchożebry przeważają pod względem ilości gospodarstwa małe, liczące od 1 do 5 ha. Odnotowujemy w tej grupie 390 gospodarstwa które stanowią prawie 40% wszystkich gospodarstw w gminie. Łącznie gospodarstwa tej grupy zajmują 987,1 ha. Kolejną grupą co do ilości gospodarstw jest grupa gospodarstw 5–10 ha. 253 gospodarstwa tej grupy to prawie 25 % wszystkich gospodarstw w gminie. Zajmują one 1881,3 ha użytków rolnych. Następną co do liczebności grupą są gospodarstwa o powierzchni poniżej 1 ha. W 190 gospodarstwach tej grupy znalazło się jedynie 69 ha użytków rolnych. Kolejnymi grupami co do ilości gospodarstw są gospodarstwa średnie 10–15 ha, których jest w gminie 128 i gospodarstwa powyżej 15 ha w liczbie 115 szt. W gospodarstwach z grupy 10–15 ha użytkowano 1604,4 ha użytków rolnych, natomiast w gospodarstwach o powierzchni powyżej 15 ha było to 2498,1 ha.

Tabela 7. Struktura obszarowa indywidualnych gospodarstw rolnych.

Grupy obszarowe użytków rolnych	Liczba gospodarstw	Powierzchnia w ha	
		Ogólna	W tym użytków rolnych
Ogółem	1076	8203,31	7040,09
do 1 ha	190	115,32	69,0
1–5	390	1203,90	987,12
5– 10	253	2184,97	1881,35
10– 15	128	1852,78	1604,43
15 ha i więcej	115	2846,34	2498,15

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003

Średnia wielkość powierzchni gospodarstwa rolnego w gminie Suchożebry wynosi 7,62 ha, przy średniej krajowej wynoszącej 6,5 ha.

3. Charakter produkcji rolniczej

3.1. Charakterystyka ogólna

Wg danych PSR (2003) na 1076 gospodarstw indywidualnych wyłącznie działalność rolniczą prowadziło 840, a 18 gospodarstw określiło swoją działalność jako wyłącznie pozarolniczą. W kolejnej grupie jest 92 gospodarstwa i deklarują one prowadzenie zarówno działalności rolniczej i nierolniczej. W ostatniej grupie liczącej 126 gospodarstw znalazły się gospodarstwa nie prowadzące ani działalności rolniczej ani pozarolniczej. (tab. 8)

Procentowy rozkład powierzchni użytków rolnych należących do poszczególnych grup jest następujący. Gospodarstwa prowadzące działalność wyłącznie rolniczą mają do dyspozycji ok. 88 % wszystkich użytków rolnych w gminie. Gospodarstwa nie prowadzące działalności rolniczej i pozarolniczej zajmują 3,36 % użytków rolnych. Gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą i pozarolniczą zajmują 8,26 % użytków rolnych a gospodarstwa nastawione wyłącznie na działalność pozarolniczą zajmują tylko 0,35 % użytków rolnych.

Tabela 8. Gospodarstwa rolne wg charakteru produkcji.

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw	Powierzchnia			
		ogólna w ha	ogólna w %	w tym użytków rolnych w ha	w tym użytków rolnych w %
Gospodarstwa prowadzące wyłącznie działalność rolniczą	840	7204,63	87,83	6196,77	88,02
Gospodarstwa prowadzące wyłącznie działalność pozarolniczą	18	37,03	0,45	24,82	0,35
Gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą i pozarolniczą	92	680,13	8,29	581,65	8,26
Gospodarstwa nieprowadzące działalności rolniczej i pozarolniczej	126	281,52	3,43	236,85	3,36
Ogółem	1076	8203,31	100	7040,09	100

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003

Tabela 9. Gospodarstwa rolne wg rodzaju i celu produkcji

Rodzaj działalności	Liczba gospodarstw	% gospodarstw	Liczba gospodarstw powyżej 1 ha	% gospodarstw
Nie prowadzące produkcji rolniczej	144	13,38	90	10,16
Produkujące wyłącznie na potrzeby własne	47	4,37	17	1,92
Produkujące głównie na potrzeby własne	335	31,13	241	27,20
Produkujące głównie na rynek	550	51,12	538	60,72
Ogółem	1076	100,0	886	100,0

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003.

Wg PSR 2002 144 gospodarstw nie prowadziło produkcji rolniczej (13,38 %) z czego 90 gospodarstw zajmuje powierzchnię powyżej 1 ha. Produkcję rolniczą w celu zaspokojenia własnych potrzeb prowadziło 47 gospodarstw (4,37 %) a jedynie 17 z nich zajmuje powierzchnię powyżej 1 ha. Gospodarstw produkujących głównie na potrzeby własne było 335 (31,13 %) w tym 241 o powierzchni powyżej 1 ha. Gospodarstw produkujących głównie

z ukierunkowaniem na rynek było 550 (51,12 %) w tym 538 miało więcej niż 1 ha powierzchni.

Powyższe dane wskazują na rolniczy charakter gminy. Dominuje rolnicze wykorzystanie terenu gminy. Ponad 50 % z ogólnej liczba gospodarstw przeznacza produkcję wyłącznie na rynek, a tylko niecałe 5 % gospodarstw produkuje wyłącznie na własne potrzeby.

3.2. Produkcja roślinna

Strukturę zasiewów w gminie Suchożebry w roku 2002 zawiera tabela 10. Pod względem zajmowanej powierzchni przeważały zasiewy zbóż, których areał wynosił ok. 3708 ha, co stanowi 83,38 % ogólnej powierzchni zasiewów. Uprawy ziemniaka zajmowały 475,23 ha co stanowi 10,68 % wszystkich zasiewów. Rośliny pastewne zajmowały 134,52 ha (3,02 %). Rośliny przemysłowe zajmowały 83,65 ha (1,88 %). Pozostałe uprawy zajmowały ok. 46 ha czyli 1,03 % powierzchni zasiewów, natomiast brak było wśród upraw roślin strączkowych jadalnych na ziarno.

Tabela 10. Struktura zasiewów głównych ziemioplodów w gminie Suchożebry.

Wyszczególnienie	Ogółem	
	w ha	w %
Zboża ogółem	3708,80	83,38
w tym podstawowe z mieszankami zbożowymi	3666,85	82,43
Strączkowe jadalne na ziarno	–	–
Ziemniaki	475,23	10,68
Przemysłowe	83,65	1,88
Pastewne	134,52	3,02
Pozostałe	45,98	1,03
Ogółem	4448,18	100,00

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003

Tabela 11. Powierzchnia zasiewów zbóż podstawowych.

Wyszczególnienie	Ogółem	
	w ha	w %
Pszenica	467,53	19,43
Żyto	999,38	41,53
Jęczmień	116,90	4,86
Owies	349,75	14,53

Pszenżyto	472,78	19,65
Ogółem	2406,34	100,00

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003

Największą powierzchnię spośród zbóż podstawowych zajmowały zasiewy żyta 999,38 ha (ok. 41,53 %). W dalszej kolejności były uprawy pszenżyta i pszenicy o zbliżonych powierzchniach zasiewów wynoszących 472,78 ha i 467,53 ha (19,65 % i 19,43 %). Owies zajmował 349,75 ha (14,53 %). Najmniejszą powierzchnię przeznaczono pod uprawę jęczmienia ok 116,9 ha (4,86 %).

Udział poszczególnych gatunków zbóż podstawowych w ogólnej powierzchni zasiewów zajmowanej przez zboża jest odzwierciedleniem warunków glebowych. Powierzchnia zasiewów pszenicy, pszenżyta i jęczmienia czyli gatunków o wyższych wymaganiach w stosunku do jakości gleby niemal dorównuje powierzchni zajmowanej przez uprawy żyta i owsa.

3.3. Produkcja zwierzęca

Trzoda chlewna i bydło są to dwa główne gatunki zwierząt hodowlanych w gminie Suchożebry. Pogłowie trzody chlewnej wynosi 7830 szt. w tym 721 loch. Następne w kolejności jest bydło – 3781 szt. w tym 2011 krów.

Pozostałe gatunki występują w znacznie mniejszych ilościach. Pogłowie koni wynosiło 131 sztuk, następne pod względem liczebności było pogłowie kóz – 52 sztuk i najmniej owiec jedynie 13 szt.

Odnotowano również 88510 tys. kur z czego ok. 41663 tys. to kury nioski.

Na terenie gminy Suchożebry utrzymywano również 53 pnie pszczele.

Tabela 12. Pogłowie poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich

Zwierzęta	Pogłowie (w szt.)
bydło	3781
w tym krowy	2011
trzoda chlewna	7830
w tym lochy	721
konie	131
owce	13
drób	88510
kury	41663

w tym kury nioski	3993
kozy	52
pnie pszczele	53

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003

W tabeli poniżej został przedstawiony rozkład pogłowia podstawowych gatunków zwierząt gospodarskich według grup obszarowych powierzchni użytków rolnych. W gospodarstwach o powierzchni 0–1 ha produkcja zwierzęca jest znikoma. Są to 24 sztuki bydła i 64 szt trzody chlewnej co daje w sumie 50 SD. W gospodarstwach o powierzchni 1–5 ha utrzymywanych było 131 sztuk bydła i 484 sztuki trzody chlewnej co daje 211 SD.

W 2 pierwszych grupach gospodarstw (poniżej 1 ha i 1–5 ha) obsada wynosi ok. 0,5 SD/1 gospodarstwo.

W grupie gospodarstw 5–10 hektarowych utrzymywanych jest 682 sztuk bydła i 2255 sztuk trzody chlewnej. Obsada ta wyrażona w sztukach dużych wynosi 911 co daje nam przeciętnie 3,6 SD/1 gospodarstwo.

Obsada zwierząt gospodarskich w sumie przeciętnie na 1 gospodarstwo w grupie gospodarstw 10–15 hektarowych wynosi ok. 9 SD (995 szt. bydła, 2148 szt. trzody chlewnej). Wzrost zsumowanej przeciętnej obsady wyrażonej w SD jest spowodowany przez wzrost ilości sztuk fizycznych bydła w stosunku do całkowitej ilości zwierząt gospodarskich obu podstawowych gatunków.

W grupie gospodarstw największych – o powierzchni przekraczającej 15 ha obsada wynosiła ok. 17,5 SD/1 gospodarstwo. W tej grupie gospodarstw utrzymywane jest więcej sztuk bydła (1949 szt.) co w pozostałych grupach łącznie. Jednocześnie liczebność trzody chlewnej w sztukach fizycznych jest największa – 2879 szt.

W przypadku gospodarstw z grupy obszarowej 10–15 ha i grupy powyżej 15 ha możemy stwierdzić że są to gospodarstwa, które produkują na rynek.

Tabela 13. Zwierzęta gospodarskie według grup obszarowych powierzchni użytków rolnych w gminie Suchożebry.

Grupy obszarowe użytków rolnych	Bydło	Trzoda chlewna	Ogółem w sztukach dużych (SD)
	w sztukach		
Ogółem	3781	7830	4331
do 1 ha	24	64	50

1 – 5	131	484	211
5– 10	682	2255	911
10 – 15	995	2148	1137
15 ha i więcej	1949	2879	2022

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003

Tabela 14. Obsada podstawowych gatunków zwierząt gospodarskich na 100 ha UR według grup obszarowych gospodarstw rolnych

Grupy obszarowe użytków rolnych	Obsada zwierząt (SD/100 ha UR)
Ogółem	61,5
do 1 ha	72,5
1 – 5	21,4
5– 10	48,4
10 – 15	70,9
15 ha i więcej	80,9

Źródło: Wyliczenia własne na podstawie: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003

W tabeli 14 możemy zaobserwować jak zmienia się obsada zwierząt gospodarskich (bydło i trzoda chlewna) przypadająca na 100 ha użytków rolnych w poszczególnych grupach obszarowych gospodarstw. Jak wynika z tabeli wraz ze wzrostem wielkości gospodarstw wzrasta obsada zwierząt na 100 ha UR. Wskazuje to na lepsze wykorzystanie posiadanej ziemi.

4. Wyposażenie gospodarstw rolnych w podstawowe środki produkcji

Wyposażenie gospodarstw rolnych w podstawowy sprzęt wykorzystywany w produkcji zestawiono w tabeli 15. Wyposażenie w podstawowe maszyny do produkcji rolnej znajduje się na niższym poziomie średnim dla powiatu siedleckiego. Średnia powierzchnia użytków rolnych na jeden ciągnik w gminie Suchożebry wyniosła ok. 14 ha podobnie jak w powiecie siedleckim. Zwraca uwagę również dobre wyposażenie w kombajny różnego typu.

Tabela 15. Ciągniki, samochody ciężarowe i wybrane maszyny w gospodarstwach rolnych

Wyszczególnienie	Maszyny
-------------------------	----------------

Ciągniki	620
Samochody ciężarowe	42
Kombajny	
zbożowe	55
ziemniaczane	103
buraczane	4

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Powszechny Spis Rolny. Podstawowe Informacje ze Spisów Powszechnych. Gmina Wiejska Suchożebry. Warszawa 2003

5. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Rolniczą przestrzeń produkcyjną w gminie Suchożebry można określić – na tle gmin należących do powiatu siedleckiego – jako dobrą. Powszechnie stosowane wskaźniki do oceny wartości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, takie jak agroklimat, warunki wodne, osiągają wartości na poziomie wyższym niż średnie wartości dla powiatu siedleckiego z wyjątkiem rzeźby. Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest o 3,7 punktu wyższy od średniej dla powiatu siedleckiego (tab. 16). Na uwagę zasługuje wysoki wskaźnik warunków wodnych. Spośród wszystkich wskaźników jest on szczególnie podatny na działania człowieka i w znaczny sposób wpływa na ogólną jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Ogólna ocena gleb gminy Suchożebry na tle pow. siedleckiego wypada powyżej przeciętnej. Bonitacja gruntów ornych jest wyraźnie wyższa od średniej dla powiatu natomiast bonitacja użytków zielonych znajduje się na poziomie nieco poniżej średniej. Podobnie zachowują się wskaźniki rolniczej przydatności gleb oraz syntetyczny wskaźnik jakości gleb użytkowanych rolniczo. Przyjmują one wyższe wartości niż dla powiatu w przypadku gruntów ornych i nieznacznie niższe w przypadku użytków zielonych (tab. 17). Podane wartości wskazują, że ogólne warunki do produkcji rolnej w gminie Suchożebry są dobre. Średnia jakość gleb i korzystne wskaźniki rolniczej przestrzeni produkcyjnej tworzą sprzyjające warunki dla rozwoju rolnictwa.

Tabela 16. Podstawowe wskaźniki oceny rolniczej przestrzeni produkcyjnej w gminie Suchożebry i powiecie siedleckim.

Wskaźnik	Gmina Suchożebry	Średnia dla powiatu siedleckiego
Agroklimatu	9,4	9,1
Warunków wodnych	4,0	3,0
Rzeźby terenu	3,5	3,8

Jakości i przydatności rolniczej	48,3	45,4
Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej	65,2	61,5

Źródło: Warunki przyrodnicze produkcji rolnej. Puławy 1994.

Tabela 17. Ogólna ocena gleb (w punktach) w gminie Suchożebry na tle pow. siedleckiego.

Obszar	Bonitacja		Przydatność rolnicza		Wskaźnik syntetyczny jakości gleb	
	Grunty orne	Użytki zielone	Grunty orne	Użytki zielone	Grunty orne	Użytki zielone
Gmina Suchożebry	48,8	37,9	53,4	43,2	51,1	40,5
Średnia dla powiatu siedleckiego	45,7	37,7	47,9	43,9	46,6	40,8

Źródło: Warunki przyrodnicze produkcji rolnej. Puławy 1994

6. Uwarunkowania społeczno–ekonomiczne

Rolnictwo w gminie Suchożebry jak w całym kraju bierze udział w ciągu przekształceń dostosowujących do gospodarki rynkowej oraz uczestnictwa Polski w Unii Europejskiej. Spośród wielu form wspierania rolnictwa mieszkańcy gminy Suchożebry korzystają z następujących:

- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013:
  - Renty strukturalne PROW 2007–2013,
  - działanie „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”,
  - działanie „Modernizacja gospodarstw rolnych”,
  - działanie „Ułatwianie startu młodym rolnikom”,
  - działanie „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”,
  - działanie „Odnowa i rozwój wsi”,
  - działanie „Grupy producentów rolnych” (Planowana budowa sortowni owoców),
  - działanie „Program rolnośrodowiskowy”,
- Stowarzyszenie „Kapitał-Praca-Rozwój”,
- Program Operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007–2013” (Przystąpienie gminy Suchożebry do Mazowiecko–Podlaskiej Grupy Rybackiej),
- Dopłaty bezpośrednie.

VI. Uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. Zabytki archeologiczne

Najwcześniejsze ślady pobytu grup ludzkich na terenach objętych dziś granicami gminy Suchożebry datowane są na starszą epokę kamienia, tj. na ok. 10 – 8 tyś. lat p. n. e. Ślady pobytu grup paleolitycznych łowców odkryte zostały **na stanowisku 55–78/4 (GEZ 57) w Podnieśniu**. Ich obozowiska zlokalizowane są z reguły one w suchych, piaszczystych miejscach położonych w pobliżu źródeł wody. Ślady osadnictwa paleolitycznego na tym terenie manifestują się jako znaleziska zgubionych lub porzuconych narzędzi krzemiennych. Są to zazwyczaj mało charakterystyczne odłupki krzemienne oraz narzędzia wiórowe. Uzyskiwane w ten sposób rozmaite rodzaje noży, drapacze, rylce czy ostrza krzemienne służyły do zdobywania i przetwórstwa żywności oraz produkcji narzędzi z innych niż kamień surowców – harpunów, ostrzy kościanych, igieł, szydeł. Podstawą pożywienia w subarktycznym klimacie, jaki panował w schyłkowym paleolicie na obszarze Niżu Środkowoeuropejskiego, były zwierzęta zimnolubne, bytujące w warunkach tundry i zimnego stepu.

Ocieplanie klimatu na przełomie IX i VIII tysiąclecia p. n. e. spowodowało znaczne zmiany w szacie roślinnej i zwierzęcej interesującego nas obszaru. Karłowatą roślinność strefy subarktycznej zastąpiły lasy brzoźowo–sosnowe, zaś zimnolubną faunę – zwierzyna leśna (łoś, jeleni, sarna, dzik). Wynikiem tych zmian było także dostosowanie się kultury ludzkiej do nowych warunków środowiska – zanika stare instrumentarium łowców tundrowych, pojawiają się nowe narzędzia przystosowane do nowej, łowiecko–zbierackiej gospodarki strefy leśnej. W okresie od ok. 8 000 p.n.e. do ok. 2 800 r. p.n.e. na obszarze dzisiejszej Polski przebywały luźne grupy ludności mezolitycznej. Byli to mieszkańcy lasów trudniący się łowiectwem i zbieractwem, posługujący się narzędziami i bronią wykonanymi z drewna, kości, rogu oraz z niewielkich narzędzi krzemiennych, z uwagi na ich niewielkie rozmiary zwanych mikrolitami. Na terenie gminy Suchożebry dotychczas nie odkryto stanowisk datowanych na środkową epokę kamienia.

Młodsza epoka kamienia na ziemiach polskich rozpoczyna się ok. 4 600 r. p.n.e. będąc rezultatem wpływów kulturowych z obszarów naddunajskich. Powszechnie zwana epoką kamienia gładzonego, charakteryzowała się głównie pojawieniem się gospodarki wytwórczej

obok wyłącznej dotąd gospodarki przyswajalnej, zbieracko-łowieckiej. Tereny wschodniego Mazowsza oraz Podlasia objęte zostały zmodyfikowaną już, miejscową formą tych prądów ponad 1000 lat później. Pierwsze grupy rolników którzy osiedlili się w tej części Polski należały do kręgu nazywanego kulturą pucharów lejkowatych. Jej plemiona prowadziły gospodarkę rolniczo – pasterską, posługując się narzędziami z odłupków i wiórów krzemiennych oraz starannie wykonanymi toporkami i siekierkami kamiennymi, niejednokrotnie wykonanymi z importowanego surowca krzemiennego. Po raz pierwszy też na tych terenach pojawiły się naczynia wykonane z wypalanej gliny. Osadę z tego okresu odkryto w **Stanach Dużych na stan. 55–78/8 (GEZ 58) i w Kownaciskach na stan. 56–79/12 (GEZ 80).**

Rozpowszechnienie się miedzi i brązu do produkcji narzędzi rozpoczęło także nowy rozdział w dziejach ludzkości – epokę metali. We wczesnej fazie tej epoki (II okres epoki brązu tj. ok. 1400 – 1200 p.n.e.) interesujący nas obszar zasiedlony został przez plemiona kultury trzcinieckiej. Ludność tej kultury zamieszkiwała tak osady stałe jak i niewielkie obozowiska. Dwojakość charakteru osadnictwa kultury trzcinieckiej ma swoje źródło w półnomadycznym trybie życia spowodowanym dużą rolą hodowli w gospodarce ludności kultur wczesnobrązowych. Ślady kilku punktów osadniczych kultury trzcinieckiej odnaleziono w **Woli Suchożebrskiej na stan. 56–78/3 (GEZ 88), 56–78/4 (GEZ 89), 56–78/5 (GEZ 90), 56–78/9 (GEZ 94), 56–78/11 (GEZ 96)**

W III okresie epoki brązu na interesującym nas obszarze powstają pierwsze osady kultury łużyckiej. Liczne ślady pobytu jej ludności odnaleziono również w okolicach **Woli Suchożebrskiej**, gdzie zanotowano 5 stanowisk łużyckich. Osadnictwo tej kultury funkcjonowało na tym terenie jeszcze we wczesnej epoce żelaza t.j. do ok. 650 r. p.n.e. Na ten okres datowane są osady odkryte w **Nakorach** (stan. 55–79/24 GEZ 61 i sta. 55–79/22 GEZ 64) oraz w **Krynicy** (stan. 55–78/16 GEZ 46). Na przełomie starszej epoki żelaza i okresu lateńskiego z kultury łużyckiej wyłania się tzw. kultura grobów kloszowych. Grób przypisywany tej kulturze odkryto w **Podnieśniu (stan. 55–78/3 GEZ 56)**. Wydaje się, iż mamy tu do czynienia z ta samą grupą ludności, funkcjonującą jednak w zmienionym modelu kulturowym.

Ok. 200 lat przed początkiem naszej ery (okres przedrzymski) na terenie gminy w okolicach Krześlina (Kolonia Krześlin) funkcjonowały przynajmniej 3 osady ludności kultury przeworskiej. Ślad tej kultury odnotowano także w Kopciach.

Kultura ta także w okresie dominacji cesarstwa rzymskiego w Europie (okres wpływów rzymskich) zakładała swoje osady na teren gminy. Ciąg stanowisk przeworskich znajdujemy

po obu stronach Liwca od jego źródeł po ujście. Na obszarze gminy Suchożebry zanotowano aż 9 stanowisk z okresu rzymskiego skupionych głównie w okolicach **Brzozowa, Nakor, Podnieśnia, Woli Suchożebrskiej i Kolonii Krześlin**. Ludność tej kultury doskonale radziła sobie z obróbką żelaza, znała koło garncarskie i żarna obrotowe. Prowadziła też ożywione kontakty handlowe z cesarstwem oraz jego prowincjami. Widowym śladem pobytu kupców związanych z Imperium Romanum są znaleziska denarów rzymskich, szklanych paciorków, naczyń, ozdób czy naczyń glinianych wytwarzanych na terenie Imperium jak i w jego prowincjach. Okres wpływów rzymskich na naszych ziemiach kończy się wraz z ogromnymi migracjami ludów barbarzyńskich spowodowaną atakiem Hunów na obszary nadczarnomorskie, potem zaś na ziemie imperium rzymskiego. W końcu IV w. n.e. poważnemu wyludnieniu podlegają także ziemie polskie, które ponownemu zasiedleniu ulegają dopiero z napływem ludności słowiańskiej.

Wczesne średniowiecze na obszarze wschodniego Mazowsza rozpoczyna się w 2 poł. VI wieku. W okresie tym w dorzeczu Liwca dominującą formą osadnictwa były otwarte, pozbawione umocnień osiedla z zabudową typu ziemiankowego lub półziemiankowego. Już w VII w. pojawia się nowy dla tego terenu rodzaj zespołów osadniczych – grody oraz towarzyszące im osady i cmentarzyska. Ślady otwartego osadnictwa wczesno–średniowiecznego odkryto na 14–tu stanowiskach archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy. Ich pozostałości zanotowano m. in. w **Podnieśniu**, gdzie funkcjonował zespół osadniczy najprawdopodobniej związany z XI–wiecznym grodziskiem zlokalizowanym w tej miejscowości. Położone w podmokłej dolinie rzeczki Sosenki grodzisko w **Podnieśniu** należy do typu grodzisk nizinnych, pierścieniowatych, o drewniano–ziemnej konstrukcji wałów okrytych kamiennym płaszczem. Badania sondażowe prowadzone na majdanie grodziska nie potwierdziły istnienia stałej zabudowy mieszkalnej czy produkcyjnej, stąd przypuszcza się, że jest to grodzisko refugialne, służące jako schronienie dla okolicznej ludności. Możliwe, że w razie zagrożeń zbiegała tu ludność z osad położonych na terenach dzisiejszych **Stanów Małych i Dużych, Brzozowa, Nakor, Kownacisk, Krześlina i Woli Suchożebrskiej**.

Wiele dzisiaj funkcjonujących wsi ma swoje korzenie jeszcze w epoce późnego średniowiecza – na 1. połowę XV w. źródła historyczne datują powstanie parafii w Suchożebrach. Również źródła archeologiczne potwierdzają średniowieczny rodowód niektórych miejscowości – ceramikę tak datowaną znaleziono na polach wsi Kownaciska, Brzozów, Stany Małe, Nakory, Sosna-Trojanki, Sosna-Kozółki, Krześlin i Kolonia Krześlin.

Obszar gminy Suchożebry, pomimo niezbyt urozmaiconej rzeźby terenu stanowił bardzo atrakcyjny teren dla osadnictwa starożytnego. Sprzyjały temu liczne czynniki, z których najważniejszym wydaje się tworzący południową granicę gminy Liwiec oraz jego dopływy – Stara Rzeka i Sosenska. W starożytności Liwiec był ważnym szlakiem komunikacyjnym na co wskazuje zagęszczenie stanowisk archeologicznych wzdłuż jego biegu. Szczególnie widoczne jest to w okresie rzymskim. We wcześniejszych okresach chronologicznych niezwykle atrakcyjnym miejscem dla osiedlenia się były stoki dolin i wydmy występujące w dolinach rzecznych. Zapewniały one suche miejsce pod osiedla i obozowiska, zaś częste sąsiedztwo niewielkich strug zapewniało łatwy dostęp do świeżej wody.

Z terenu gminy znanych jest 68 stanowisk archeologicznych wymienionych poniżej w tabeli. Do najciekawszych należy kompleks stanowisk w okolicach Podnieśnia, Brzozowa, Woli Suchożebrowskiej i Nakor. Najbardziej zasobnym w znaleziska jest niewątpliwie miejscowość Wola Suchożebrowska, gdzie zanotowano 11 stanowisk.

W podziale funkcjonalnym stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy Suchożebry przeważają osady (53 stanowiska) z których najwięcej datowanych jest na późne i wczesne średniowiecze oraz okres nowożytny. Pojedynczo wystąpiło grodzisko oraz cmentarzysko. Dość liczna jest grupa wsi historycznych, t.j. miejscowości uwidocznionych na „Mapie topograficznej Królestwa Polskiego” z 1839 r. (tzw. Kwatermistrzowskiej) oraz wymienionych w „Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich” pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego i W. Walerskiego, t. I–XV z lat 1880–1902. Wsie historyczne za stanowiska archeologiczne zaczęto uważać od niedawna, stąd w starszych dokumentacjach ewidencyjnych wykonywanych w ramach programu AZP nie uwzględniano tego typu znalezisk, uważając je za mało wartościowe. Odkrycia ostatnich lat wykazały jednak, że stanowiska nowożytne są nie mniej cennym źródłem poznania dziejów niż dokumenty pisane odnoszące się do tego samego okresu a znaleziska równie cenne poznawczo jak te, które pozyskiwane są w trakcie badań osad czy cmentarzysk starożytnych. Ponieważ obszar nr 55–79 badany był najpóźniej, stąd wieś Nakory w jej historycznych granicach, uznana została za stanowisko archeologiczne i wciągnięta do wojewódzkiej ewidencji zabytków. W niniejszym opracowaniu wieś Nakory na planszy oznaczono graficznie jako wieś historyczną aby uniknąć zatarcia i tak bogatej informacji planistycznej. Numer podany w obrysie granic wsi odnosi się do numeracji Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ).

Na terenie gminy jest jedno stanowisko wpisane do rejestru zabytków – **grodzisko wczesnośredniowieczne w m. Podniešno (nr rej. A-190/775)**.

Tabela 18. Wykaz stanowisk archeologicznych z obszaru gminy Suchożebry

Lp	GEZ	Nr AZP	Chronologia	Uwagi	Miejscowość
1.	44	55-78/14	Epoka brązu	Osada	Stany Małe
2.	45	55-78/7	Epoka brązu, nowożytność, wczesny okres rzymski, wczesne średniowiecze	Osada wielofazowa	Podniešno
3.	46	55-78/16	Wczesna epoka żelaza	Osada	Krynica
4.	48	55-78/10	Okres wpływów rzymskich	Punkt osadniczy	Stany Małe
5.	49	55-78/11	Okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	Osada wielofazowa	Stany Małe
6.	50	55-78/12	Nieokreślona	Ślad osadnictwa	Stany Małe
7.	51	55-78/13	Wczesne średniowiecze	Osada	Stany Małe
8.	52	55-78/17	Epoka brązu	Osada	Pieńki
9.	53	55-78/19	Nieokreślona	Punkt osadniczy	Podniešno
10.	54	55-78/1	Wczesne średniowiecze	Grodzisko (nr rej. A-190/775)	Podniešno
11.	55	55-78/2	Wczesne średniowiecze	Osada	Podniešno
12.	56	55-78/3	Okres przedrzymski	Cmentarzysko	Podniešno
13.	57	55-78/4	Paleolit schyłkowy	Ślad osadnictwa	Podniešno
14.	58	55-78/8	Neolit, epoka brązu, wczesne średniowiecze	Osada, punkt osadniczy	Stany Duże
15.	59	55-79/29	Średniowiecze, nowożytność	Wieś historyczna	Nakory
16.	60	55-79/23	Wczesne średniowiecze, nowożytność	Osada	Nakory
17.	61	55-79/24	Okres wpływów rzymskich, pradzieje, wczesna epoka żelaza, nowożytność, epoka kamienia/epoka brązu	Osada, punkt osadniczy	Nakory
18.	62	55-79/25	Pradzieje, Epoka kamienia/epoka brązu	Osada, punkt osadniczy	Brzozów
19.	63	55-79/26	Pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	Osada	Brzozów
20.	64	55-79/22	Wczesna epoka żelaza, nowożytność, wczesne średniowiecze	Osada, punkt osadniczy	Nakory
21.	65	55-79/19	Pradzieje, wczesne średniowiecze	Punkt osadniczy	Nakory
22.	66	55-79/18	Pradzieje	Osada	Nakory
23.	67	55-79/17	Pradzieje	Punkt osadniczy	Nakory
24.	68	55-79/16	Pradzieje, epoka kamienia/epoka brązu	Punkt osadniczy	Nakory
25.	69	56-79/27	Późne średniowiecze, pradzieje	Osada, punkt	Brzozów

Lp	GEZ	Nr AZP	Chronologia	Uwagi	Miejscowość
				osadniczy	
26.	70	56-79/26	Okres wpływów rzymskich	Osada	Brzozów
27.	71	56-79/16	Późne średniowiecze	Osada	Kownaciska
28.	72	56-79/2	Późne średniowiecze	Osada	Brzozów
29.	73	56-79/1	Późne średniowiecze	Osada	Brzozów
30.	74	56-79/3	Nowożytność	Osada	Brzozów
31.	75	56-79/4	Okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze	Osada wielofazowa	Brzozów
32.	76	56-79/5	Wczesne średniowiecze, pradzieje	Osada, punkt osadniczy	Brzozów
33.	77	56-79/6	Późne średniowiecze	Osada	Kownaciska
34.	78	56-79/15	Wczesne średniowiecze, pradzieje	Osada, punkt osadniczy	Kownaciska
35.	79	56-79/13	Późne średniowiecze	Osada	Kownaciska
36.	80	56-79/12	Neolit	Osada	Kownaciska
37.	81	56-79/11	Późne średniowiecze	Osada	Krześlin
38.	82	56-79/10	Pradzieje, późne średniowiecze	Punkt osadniczy	Krześlin
39.	83	56-79/9	Nowożytność, późne średniowiecze	Osada, punkt osadniczy	Krześlin
40.	84	56-79/8	Późne średniowiecze	Osada	Krześlin
41.	85	56-79/7	Wczesne średniowiecze, pradzieje	Osada, punkt osadniczy	Krześlin
42.	87	56-78/2	Epoka brązu (kultura łużycka), nowożytność	Osada	Wola Suchożebrska
43.	88	56-78/3	Epoka brązu (kultura łużycka, kultura trzciniecka), Okres wpływów rzymskich, nowożytność	Osada wielofazowa	Wola Suchożebrska
44.	89	56-78/4	Epoka brązu (kultura łużycka, kultura trzciniecka), nowożytność	Osada wielofazowa	Wola Suchożebrska
45.	90	56-78/5	Epoka brązu (kultura łużycka, kultura trzciniecka), nowożytność, wczesne średniowiecze	Osada wielofazowa	Wola Suchożebrska
46.	91	56-78/6	Epoka brązu (kultura łużycka)	Osada	Wola Suchożebrska
47.	92	56-78/7	Nieokreślona	Ślad osadnictwa	Wola Suchożebrska
48.	93	56-78/8	Wczesne średniowiecze, nieokreślona	Osada	Wola Suchożebrska
49.	94	56-78/9	Epoka brązu (kultura trzciniecka)	Punkt osadniczy	Wola Suchożebrska
50.	95	56-78/10	Nieokreślona	Ślad osadnictwa	Wola Suchożebrska
51.	96	56-78/11	Epoka brązu trzcina	Punkt osadniczy	Wola Suchożebrska

Lp	GEZ	Nr AZP	Chronologia	Uwagi	Miejscowość
52.	97	56-78/12	Okres wpływów rzymskich	Osada	Wola Suchożebrska
53.	98	56-78/13	Epoka brązu, Okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze	Osada wielofazowa	Sosna - Kozółki
54.	99	56-78/14	Epoka brązu, nowożytność	Osada	Sosna - Kozółki
55.	100	56-78/15	Epoka brązu, nowożytność	Osada	Sosna - Trojanki
56.	101	56-78/16	Późne średniowiecze, nieokreślona	Osada	Sosna - Trojanki
57.	102	56-78/17	Nowożytność	Osada	Sosna - Trojanki
58.	103	57-79/12	Okres przedrzymski	Osada	Kolonia Krześlin
59.	104	57-79/13	Okres wpływów rzymskich, epoka kamienia/epoka brązu	Osada, punkt osadniczy	Kolonia Krześlin
60.	105	57-79/16	Okres przedrzymski	Osada	Kolonia Krześlin
61.	106	57-79/17	Okres przedrzymski	Osada	Kolonia Krześlin
62.	107	57-79/11	Pradzieje	Punkt osadniczy	Kolonia Krześlin
63.	108	57-79/6	Epoka kamienia/epoka brązu	Punkt osadniczy	Kolonia Krześlin
64.	109	57-79/14	Późne średniowiecze, nowożytność	Osada	Kolonia Krześlin
65.	110	57-79/15	Okres wpływów rzymskich	Osada	Kolonia Krześlin
66.	111	56-79/14	Późne średniowiecze	Osada	Kownaciska
67.	112	57-78/28	Epoka kamienia/epoka brązu	Punkt osadniczy	Borki Siedleckie
68.	113	57-78/35	Epoka kamienia, młodszy okres przedrzymski, nowożytność	Punkt osadniczy	Kopcie

Tabela 19. Wykaz wsi historycznych

lp.	Miejscowość	Odnosnik do SGKP
1.	Borki	t. I, s. 312
2.	Brzozów	t. t. I, s. 424
3.	Kopcie (dawniej Kopce lub Kopice)	t. IV, s. 375
4.	Kownaciska (dawniej Kownacizna)	t. IV, s. 519
5.	Krynica	t. IV s. 753

lp.	Miejscowość	Odnosnik do SGK
6.	Krześlin	t. IV, s. 786
7.	Nakory	t. IV, s. 786
8.	Podniešno	t. VIII, s. 439
9.	Przygody	t. IX, s. 209
10.	Sosna-Korabie	t. XI, s. 87
11.	Sosna-Kozółki	t. XI, s. 87
12.	Sosna-Trojanki	t. XI, s. 87
13.	Stany Duże	t. XI, s. 217
14.	Suchożebry	t. XV, cz. 2 s. 630
15.	Wola Suchożebrska	t. XI, s. 543

2. Osadnictwo i zabytkowe układy drożne

Wczesnośredniowieczne osadnictwo na obszarze na którym położona jest obecna gmina Suchożebry miało specyficzny charakter. Na jego specyfikę wpływało położenie geograficzne, zmieniające się przynależności państwowe i administracyjne oraz lesiste i bagienne tereny, wśród których istniało suche przejście w kierunku Grodna. Miało ono wielkie znaczenie strategiczne, co m.in. było przyczyną nieustannych walk pomiędzy Polakami, Jadrzyngami, Litwinami i Tatarami. Od wieku IX aż po połowę wieku XI rozwijało się na tych ziemiach osadnictwo mazowieckie. Przeludnione szlachecką zaściankową Mazowsze Stare i Polne prędko stało się terenem emigracji ludności na sąsiednie obszary, a przede wszystkim na północno-wschodnie Mazowsze, leżące po prawej stronie Wisły, zwane Mazowszem Leśnym. Rozciągały się tu bezludne puszcze, które stopniowo zostawały zaludniane.

W XI wieku rozpoczęła się również kolonizacja ruska, idąca głównie wzdłuż szlaków wodnych, m.in. od południa wzdłuż Bugu, co potwierdzają liczne wczesnośredniowieczne stanowiska archeologiczne, odkryte m.in. na tym terenie. W okresie, kiedy tereny te są we władaniu Litwy (1323 – 1569) rozwinęło się osadnictwo – zarówno mazowieckie, jak i ruskie. Mimo panowania litewskiego na tereny te przybywała głównie drobna szlachta z Mazowsza zakładając wiele wsi drobnoszlacheckich, choć tereny te kolonizowała również chłopska ludność ruska.

Jedną z fal kolonizacyjnych przyszła z głębi Mazowsza w 2 połowie XIV wieku, nasilając się po podpisaniu unii polsko-litewskiej w Krewie w 1385 r. Kolonizatorami tych

terenów było przede wszystkim drobne rycerstwo, stanowiące zaczątek późniejszej szlachty zagrodowej. W XV wieku kolonizacja obejmowała całe połacie ziem wschodniego Mazowsza. W XV i XVI wieku powszechnie występowały folwarki, genetycznie związane z osadami, które w przeważającej liczbie były rycerskimi, drobnymi gospodarstwami rolnymi. Obok ról uprawnych obejmowały ogrody owocowe, warzywne, hodowlę bydła, koni, itp. Z chwilą, gdy rozpoczęła się kolonizacja tych terenów, ludność osiadła na obszarze starego osadnictwa opuszczała swe dotychczasowe siedziby i przenosiła się na nowe miejsca, gwarantujące tzw. wolniznę, a po jej upływie znacznie niższe czynsze i dziesięcinę pieniężną. Do zakładania nowych, względnie powiększania dotychczasowych folwarków przyczyniało się stale postępujące rozdrobnienie własności szlacheckiej, nieraz podział włości między kilku właścicieli. Masowe powstawanie nowych folwarków czy powiększanie starych, rozpoczęło się po pokoju toruńskim w 1466 r, po otwarciu drogi do Gdańska, kiedy to wzrosły znacznie ceny na zboża.

Ludność na pograniczu mazowiecko–podlaskim, chociaż rozrzucona w terenie, nie żyła w odosobnieniu. Utrzymanie stosunków sąsiedzkich i potrzeby gospodarcze przyczyniły się do powstania dróg lądowych, łączących poszczególne osiedla ze sobą i z grodem książęcym. Z dróg tych korzystała administracja państwowa, jak i kościelna. Przebieg dróg wszelkiego rodzaju charakteryzuje długotrwała niezmiennosc, ze względu na fakt iż sieć osadnicza zmieniała się bardzo powoli. W rezultacie można przyjąć, że stan dróg z XVI wieku, w ogromnej mierze odpowiada stanowi z XVIII czy XIX stulecia. Pewne zmiany wprowadzone zostały w sieci dróg publicznych w związku z rozwojem poczty w XVIII i XIX wieku. Wyodrębniono wtedy osobną kategorię dróg pocztowych, a gdzieś zaczęto także prostować niektóre odcinki gościńców.

Najstarszym najważniejszym szlakiem z regionu obecnej gminy Suchożebry, funkcjonującym już w średniowieczu, był handlowy trakt łączący Siedlce z Sokołowem. Oddziaływanie tego szlaku na rozwój osadnictwa i handlu na omawianym terenie było bardzo znaczące. Również spore znaczenie posiadał drugi średniowieczny szlak, jaki przebiegał przez teren gminy, wiodący od Wyszkowa, przez Mokobody, Suchożebry i dalej na wschód przez Krześlin, gdzie łączył się z gościńcem Siedlce – Drohiczyn.

3. Układy ruralistyczne

W XV wieku udokumentowane jest zakładanie nowych osad na prawie niemieckim, o czym świadczy instytucja sołtysów, związana ściśle z osadnictwem na tym prawie. Nowe

prawo zmieniało zasadniczo zewnętrzny wygląd wcześniejszych wiosek. Wprowadzało gospodarkę uporządkowaną, trójpolową wraz z nowym podziałem gruntów pod zabudowę i uprawę rolną. W miejsce dotychczasowej chaotycznej zabudowy i pojedynczo uprawnych polan leśnych, wytyczono główną ulicę, a przylegającą do niej z obu stron ziemię dzielono pod sadyby i ogrody. Ożywiony ruch osadniczy rozwinął się w XVI w. za panowania króla Zygmunta Starego i Bony, która miała tutaj wielkie obszary ziemi. W 2 poł. XVII w. osadnictwo na omawianym terenie uległo gruntownej przebudowie w związku z tzw. „pomiarą włóczną”. Całe terytorium wsi dzielono na trzy pola równej wielkości, stosownie do trójpolowego gospodarstwa. Każde pole dzielono na równoległe pasy (tzw. rezy), każdy chłop otrzymywał swą rezę w każdym z trzech pól. Zabudowania stawiano w odstępach po obu stronach ulicy – szeregówka. Reformę tę przeprowadzono na całej Litwie i Podlasiu. „Pomiara włóczna” zniwelowała na tym terenie różnice między dawną wsią powstałą samorzutnie a wsią na prawie niemieckim i stworzyła nowy typ wsi, który bez większych zmian dotrwał do XIX w.

Układy ruralistyczne na terenie gminy Suchożebry są zróżnicowane, przeważa typ ulicówki. Taka wieś złożona jest z dwu szeregów zwarto stojących domów, tworzących wraz z zabudowaniami i ogrodami regularny prostokąt. Droga będąca główną arterią komunikacyjną przebiega przez środek wsi. Pierwotny układ gruntów był szachownicowy a domy ciągnęły się nie przez cały obszar, lecz skupione były w pobliżu środka wsi. Ten typ wsi reprezentują: Brzozów, Kownaciska, Kopcie, Nakory.

Często spotykamy też rzędówkę – wieś o bardzo regularnej zabudowie, różnej długości, wynoszącej od 0,5 do kilku km. Domy stoją najczęściej po jednej stronie drogi, w pewnej od siebie odległości. Pierwotnie wieś związana z układem łąnowym i niwowym, bardzo rozpowszechniona w dawnym Królestwie Kongresowym. Ten typ wsi reprezentują: Podnieśno, Stany Małe.

Istnieją też wsie wielodrożnicówki pochodzenia samorzutnego o nieregularnym układzie zabudowy, dostosowanym do terenu. Pierwotny układ gruntów był niwowy. Zabudowane zazwyczaj wzdłuż kilku różnie usytuowanych względem siebie ulic, np.: Krześlin, Suchożebry.

Występuje też forma przejściowa między wsią wielodrożną a ulicówką – widlica. Składa się najczęściej z dwóch prawie równoległych ulic połączonych przecznicami w kształcie drabiny, często przybiera kształt wideł. Do tego typu zalicza się również wsie złożone z dwóch przecinających się ulic. Ten typ reprezentuje Wola Suchożebrska.

Odnajdujemy też na terenie gminy – przysiółki. W nich to mała grupa domów położona jest samotnie. Jeżeli budynki nie są ustawione wzdłuż jednej uliczki lub dokoła placu, taki typ nazywamy przysiółkiem bezkształtnym. Przysiółki m.in. reprezentują: Pieńki, Sosna – Kicki, Sosna – Korabie, Szydłowin.

Na terenie gminy Suchożebry, występuje też typ – szeregówka. Posiada wygląd regularnego osiedla w wyniku tzw. „pomiaru włócznej”, która wyznaczała dla poszczególnych gospodarzy wydłużone parcele lokowane wzdłuż wytyczonej prostej drogi. Ten typ wsi reprezentują Borki Siedleckie, Przygody w części południowej.

Do rzadko spotykanych typów należy wieś – samotnicza. Wieś taka posiada zabudowę bardzo rozluźnioną, usytuowaną w większej odległości od drogi. Ten typ reprezentuje Kolonia Brzozów.

4. Architektura sakralna

Najstarszą parafią na terenie gminy jest parafia w Suchożebkach. W roku 1422, Trojan Suchożebki dziedzic z Suchożeb przy poparciu szlachty z dziesięciu okolicznych wsi szlacheckich, wybudował drewniany kościół i doprowadził do utworzenia parafii. Źródła podają, że pierwszy kościół pw. św. Marii Magdaleny był wzniesiony obok obecnego i posiadał plan krzyża łacińskiego. W 1580 roku Parafia Suchożebry należała do powiatu drohickiego i miała na swoim terenie dziesięć osad wiejskich. Pod koniec XVI wieku do parafii dotarli arianie i kalwini. Znaleźli tu swoich zwolenników i nawet na pewien okres przejęli kościół. Jednak w niedługim czasie przewagę uzyskali wyznawcy wiary rzymsko – katolickiej i w 1605 r. innowiercy zwrócili go katolikom. Szczęśliwie przetrwała parafia czas najazdu, tzw. potopu szwedzkiego w 1655 r. W 1657 roku do Suchożebek przybył oddział kozaków, który ograbił kościół z cenniejszych przedmiotów, a księgi parafialne spalił. W roku 1690, proboszczem parafii został ks. kanonik kamieniecki Józef Jan na Przygodach Przygodzki, dawny proboszcz huszlewski. Po objęciu probostwa w Suchożebkach remontuje kościół, budynki parafialne, tworzy szkołę dla dzieci oraz osobne probostwo szpitalne, któremu zapisuje folwark Trojanki. Buduje domek dla kapelana szpitalnego i dla ks. promotora św. Różańca. Do kościoła dobudowuje kaplice: jedną dla Bractwa św. Józefa i drugą dla Bractwa Różańcowego oraz altarię dla proboszcza szpitalnego.

W latach 1772 – 1872 staraniem ks. proboszcza Andrzeja Glinki, który 40 lat duszpasterzował w Suchożebkach (1754 – 1794), księżna Aleksandra z Czartoryskich Ogińska, hetmanowa wielka litewska, właścicielka dóbr siedleckich, swoim kosztem

wybudowała w Suchożebrach do dziś istniejący kościół murowany, konsekrowany przez bpa Podlaskiego Jana Marcelego Gutkowskiego, dopiero w roku 1837. Zespół kościoła tworzy tzw. założenie dwuwieżowo-przestrzenne. Charakterystyczną cechą tych założeń jest bezpośrednie, regularne i osiowe powiązanie z wnętrzem placu przykościelnego. Monumentalny kościół, będący głównym akcentem architektonicznym, wytycza główną oś kompozycyjną założenia i podporządkowując sobie dwie dzwonnice z bramą między nimi, wiąże się w jednolitą kompozycję przestrzenną. Tego typu założenie, jako jedno z pierwszych w kraju, zrealizowano w Węgrowie po 1703 r. i stąd rozprzestrzeniło się na Podlasie. W latach 1906 – 1912, staraniem ks. proboszcza Michała Dworzyckiego i prezesa dozoru kościelnego w Suchożebrach Jana Paprockiego, do korpusu kościoła dobudowano dwie wieże. W czasie wycofywania się z tych terenów w 1944 roku, wojska hitlerowskie wysadziły w powietrze wieże oraz ścianę frontową kościoła. Po wojnie w 1946 r. kościół został odbudowany.

Drugim obiektem w tej grupie zabytków jest kościół par. p.w. św. Mikołaja w Krześlinku. Pierwotnie klasztor dominikanów i bernardynów, zbudowany w latach 1735–1740, przebudowany po 1940 r. tj. rozebrano mury klasztoru, a dobudowano nawy boczne do kościoła. We wnętrzu kościoła interesujące wyposażenie, m.in. rokokowe ołtarze boczne i ambona. Na cmentarzu przykościelnym pomnik poświęcony poległym w walce o wolność Polski w 1914–1920. Obok nagrobki: por. Tadeusza Chłodzińskiego, który poległ w wojnie obronnej we wrześniu 1939 r.; dwóch nieznanymi żołnierzami Wojska Polskiego poległych we wrześniu 1939 r.; Kazimierza Sikorskiego, kpr. AK ps. "Orkan", poległego 23 VII 1944 r.; ks. Antoniego Mioduszeńskiego, poległego przed kościołem 28 VII 1944 r.

5. Założenia rezydencjonalne

Na terenie gminy zachowało się kilka zespołów rezydencjonalnych, charakterystycznych dla tego typu założeń z pogranicza mazowiecko – podlaskiego. Szczególną wartość w obrazie budownictwa dworskiego w regionie, ma dwór w Woli Suchożebrskiej. Budynek dworu wzniesiony ok. 1835 r. przez rodzinę Marcinkowskich, jest centralnym punktem ozdobnego wnętrza parkowego, wytworzonego przez masyw drzewostanu oraz skupiny ozdobnych krzewów. Został zbudowany na planie prostokąta z gankiem od frontu. Parterowy na narożach boniowany. Ganek zwieńczony trójkątnym szczytem wsparty na dwóch parach kolumn tokańskich. Dwór nakryty dachem dwuspadowym. Założenie parkowe posiada układ kwatrowy z podziałem na kwaterę

ozdobną wokół dworu i dwie użytkowe, niejako kaskadowo schodzące po zboczu w kierunku pd. Układ komunikacyjny jest typowy dla ogrodowych założeń kwaterowych. Drogi prowadzone są po liniach prostych i krzyżują się pod kątem prostym. Znaczącym elementem kompozycji przestrzennej jest aleja lipowa od strony zach. Szata roślinna jest urozmaicona o zdecydowanej przewadze drzew liściastych. Występują przede wszystkim: lipy drobnolistne, graby pospolite, klony zwyczajne, robinie akacjowe, kasztanowce białe, jesiony wyniosłe, a z mniej spotykanych: dąb piramidalny (kolumnowy), klon jawor odmiana purpurowa. Kilka okazów zostało wpisanych do rejestru pomników przyrody. Obecnie zespół dworski dzierżawią Sokołowskie Zakłady Mięsne, urządzono tu ośrodek hotelowo-szkoleniowy.

Ciekawą historię posiada założenie dworskie w Krynicy. Początkowo zespół dworski funkcjonował jako folwark wchodzący do dóbr Patrykozy, których właścicielem od roku 1832 był gen. wojsk polskich hr. Teodor Lubicz Szydłowski. Po jego śmierci w 1863 r. dobra Krynicy odziedziczył bratanek Teodora, Antoni Szydłowski. W roku 1871 Antoni Szydłowski sprzedał je Rajmundowi Skarżyńskiemu, od którego z kolei nabył Krynice (z całymi dobrami Patrykozy) Leon Kozłowski w 1878 r. Za jego czasów prawdopodobnie wzniesiono obecny dwór oraz urządzono park. Założenie parkowe posiada kształt nieforemnego wielokąta, zachodnią część przeznaczono na park ze stawem i dwór, natomiast wschodnią na sad i warzywnik. Układ kompozycyjny założenia należy do typowych rozwiązań skromnej siedziby ziemiańskiej. Parterowy dwór z gankiem na osi zwrócony jest frontem na południe. Prowadzi do niego krótka aleja z kolistym podjazdem w centrum którego ustawiono kapliczkę z figurą Matki Boskiej, podkreślającą główną oś założenia. Na osi tej znalazł się po drugiej stronie dworu staw oraz prowadząca do niego aleja. Do znaczących elementów kompozycji parkowej należą szpalery: świerkowo-grabowy i jesionowy przy granicy północnej oraz aleja jesionowo-akacjowa oddzielająca park od sadu. Wśród starodrzewia dominują: jesiony wyniosłe, graby pospolite, robinie akacjowe, kasztanowce białe, a z iglaków świerki pospolite. Ciekawostką jest, że występuje tu tylko jedna lipa, stosowana gdzie indziej jako powszechnie używany gatunek zadrzewień parkowych.

6. Budownictwo

Wśród obiektów zainteresowania konserwatorskiego na terenie gminy Suchożebry, zdecydowanie przeważają obiekty drewniane. Obiekty murowane stanowią pojedyncze przykłady, np.: domy nr 56 i 74 w Przygodach, dom nr 44 w Krynicy, dom przy

ul. A. Ogińskiej 35 w Suchożebrach. Tych najstarszych pochodzących z końca XIX i początku XX wieku zachowało się niewiele. Przeważająca większość budynków zainteresowania konserwatorskiego, datowana jest na lata 20-te i 30-te naszego stulecia.

W zabudowie zagród wiejskich na terenie gminy Suchożebry, typowe rozwiązanie sprowadza się do założenia składającego się z trzech podstawowych budynków: domu mieszkalnego, budynku inwentarskiego i stodoły. W obiektach wchodzących w skład siedliska, występuje głównie konstrukcja zrębowa. Podstawę konstrukcji stanowi podwalina zwęgłowana na obłap lub na nakładkę z zamkiem, posadowiona na kamieniach polnych lub ceglanej podmurówce. Od góry konstrukcję zrębu spinają oczepy związane na nakładkę z zamkiem oraz zacięte w oczepie belki stropowe ułożone w poprzek budynku. Więźba dachowa konstrukcji krokwiowo – jętkowej, krokwie zaczopowane w opasce, oczepie lub belkach stropowych.

W wielu budynkach występuje zewnętrzny szalunek. Deski szalunku z reguły przybijane są w układzie pionowym. Konstrukcja sumikowo – łątkowa do wznoszenia zrębu nie jest spotykana. Ten rodzaj konstrukcji stosowano do osadzenia okien i drzwi, zwłaszcza w okresie międzywojennym.

Na terenie gminy Suchożebry, przeważają domy szerokofrontowe, dwutraktowe, w których pomieszczenia tworzą dwa ciągi wewnątrz rozplanowanych równolegle do osi wzdłużnej budynku. Wnętrzami tymi zwykle są dwie lub trzy izby, komora i sień.

Rozplanowanie wewnątrz domów występujących na terenie gminy dzielimy zasadniczo na dwie grupy:

- z dośrodkowym układem pomieszczeń, gdzie urządzenia ogniowo – grzewcze są usytuowane w centrum budynku a pomieszczenia wewnątrz rozmieszczone są wokół tych urządzeń, np.: dom nr 108 w Borkach Siedleckich, dom nr 12 w Krynicy, dom nr 14 w Kownaciskach, dom nr 48 w Krześlinie dom przy ul. Kościelnej 13 w Suchożebrach,
- z osiowym układem pomieszczeń, gdzie pomieszczenia usytuowane są symetrycznie po obu stronach budynku, np.: domy nr nr 12 i 66 w Brzozowie, dom nr 50 w Krynicy, dom nr 8 w Sośnie – Korabiach, dom nr 14 w Stanach – Małych, dom nr 45 w Woli Suchożeberskiej,

Na terenie gminy, zasadniczo spotykamy dwa typy dachów, mianowicie:

- dwuspadowe, najczęściej spotykane, np. Dom nr 49 w Krynicy, domy nr nr 16 i 23 w Przygodach, dom nr 27 w Krześlinie,

- czterospadowe, rzadziej występujące, np. Dom nr 8 w Stanach Dużych.

W wielu domach datowanych od początku XX wieku do lat 40–tych naszego stulecia, występują dekoracyjnie opracowane szczyty, listwy podokapowe, szalunek narożników, nadokienniki, ganki itp. Ten rodzaj budownictwa reprezentują przede wszystkim domy nr 57 i 62 w Brzozowie, dom nr 15 w Nakorach.

7. Cmentarze parafialne

Cmentarz parafialny parafii Suchożebry został założony w 1877 roku w pobliskich Przygodach i jest użytkowany do dnia dzisiejszego. Cmentarz posiada kształt prostokąta i ogrodzony jest murem z kamienia łupanego.

Zasadniczym elementem kompozycyjnym cmentarza jest aleja główna, wiodąca od bramy głównej oraz aleje boczne. Kwatery posiadają czytelny układ, choć w części południowej jest on zatarty. Na cmentarzu występuje nieliczny drzewostan, m. in. brzoza brodawkowata, dąb szypułkowy.

Wśród nagrobków liczną grupę stanowią obiekty z 2 poł. XIX i pocz. XX wieku, o indywidualnych formach, wykonane z piaskowca, marmuru, żeliwa. Do najcenniejszych zaliczamy nagrobki:

- Katarzyny z Pawłowskich Brockiej, zm. 1895 r.,
- Ks. Ludwika Pawłowskiego, zm. 1901 r.,
- Antoniego Brockiego, zm. 1931 r.,
- Franciszka i Antoniny Kobylińskich, zm. 1909 r.,
- Emilii Pietrzykowskiej, zm. 1909 r.,
- Józefa Bielińskiego, zm. 1912 r.,
- Ludwika Kryńskiego, zm. 1937 r.,
- Ludwika Dąbrowy, zm. 1938 r.

Cmentarz parafialny w Krześlinku, założony w 2 poł. XIX w., reprezentuje typ małego, skromnego cmentarza wiejskiego. Założony został na planie wydłużonego prostokąta. Głównym elementem kompozycji cmentarz jest alej główna, wiodąca od bramy w kierunku północnym. Alejki boczne obiegają cmentarz wzdłuż ogrodzenia. Podział na kwatery jest czytelny. Do najstarszych nagrobków o indywidualnym opracowaniu formy należy pomnik nagrobny ks. Stanisława Wysockiego, zm. 1920 r.

8. Cmentarze wojenne i miejsca upamiętnione

Pogranicze Mazowsza i Podlasia było wielokrotnie areną walk toczonych w obronie Ojczyzny. Upamiętnia je wiele pomników, zwłaszcza dotyczących drugiej wojny światowej. W gminie Suchożebry zlokalizowane są cmentarze wojenne–jenieckie w Suchożebkach i Sośnie–Kozólkach.

Od czerwca 1941 r., istniał w Suchożebkach (Podnieśniu) obóz jeńców radzieckich, zwany obozem "A". Teren obozu o powierzchni ok. 50 ha, ogrodzony był drutem kolczastym. Pierwsze transporty jeńców przybyły tu zaraz po napaści Niemiec hitlerowskich na Związek Radziecki. Największe ich nasilenie przypadało na jesień 1942 r. W obozie przebywało wówczas kilkadziesiąt tysięcy jeńców, którzy nocowali pod gołym niebem lub w wybudowanych przez siebie prymitywnych ziemiankach. Dużymi partiami byli wywożeni do miejscowości Tonkiele koło Skrzyszewa, tam mordowani i chowani we wspólnych mogiłach. Uznaje się że pochowano tu 25 tys. osób, dzisiaj to miejsce upamiętnione jest pomnikiem. Jeńcy organizowali bunty i ucieczki, które kończyły się krwawymi masakrami. W trakcie kilku ucieczek w drugiej połowie 1941 r. tysiącom jeńców udało się uciec do okolicznych lasów. Ludność polska udzielała im pomocy polegającej na ukrywaniu jeńców, dostarczaniu żywności i ubrań, leczeniu chorych, kierowaniu na wschód, a nawet uzbrajaniu i tworzeniu oddziałów partyzanckich. W połowie 1942 r. w obozie przebywała już nieznaczna liczba jeńców. Obóz zlikwidowano na przełomie 1942–1943 r. Urządzony tu cmentarz ogrodzono ażurowym murem z białej cegły, wytyczono alejki, ułożono na mogiłach betonowe płyty z czerwonymi gwiazdami. W 1957 r. na osi alei głównej, społeczeństwo powiatu siedleckiego, wzniosło pomnik z ciosanych kamieni, na którym umieszczono granitową płytę inskrypcyjną.

Drugi cmentarz żołnierzy radziecki znajduje się w miejscowości Sosna–Kozółki. Od lata 1941 r. istniał tu obóz jeńców radzieckich, zwanym obozem "B". Obejmował teren położony na zach. od szosy Siedlce – Sokołów Podlaski, o powierzchni ok. 100 ha. Warunki życia jeńców były tragiczne, głód, zimno i epidemie powodowały dużą śmiertelność. Niejednokrotnie dochodziło do buntów i masowych ucieczek, po których miejscowa ludność udzielała uciekinierom wszechstronnej pomocy. Obóz zlikwidowano na przełomie 1942 i 1943 r.

Na terenie gminy znajdują się też inne miejsca upamiętnione związane z walkami narodowowyzwoleńczymi. We wschodniej części wsi Kownaciska, na rozwidleniu dróg, ustawiony jest krzyż upamiętniający trzech poległych żołnierzy polskich w czasie powstania

listopadowego w 1831 r. W środku wsi, na posesji nr 22, ustawiony jest krzyż–pomnik poświęcony poległym w walce o wolność Polski w latach 1914–1920. Posiada formę krzyża stylizowanego na sękaty pień drzewa, a od frontu tablica inskrypcyjna z napisem:” Ś. P. /POLEGŁYM/ W WALCE/ O WOLNOŚĆ/ POLSKI 1914 – 1920/ KOŁO MŁODZIEŻY WIEJ–/ SKIEJ W KOWNACISKACH/ 6.VIII.1922 R”. Podobny krzyż–pomnik w formie stylizowanego pnia drzewa został ustawiony przed kościołem w Krześlinku. Na tablicy od frontu wykuto inskrypcję: „Ś. P./ POLEGŁYM/ W WALCE/ O WOLNOŚĆ/ POLSKI/ 1914 – 1920/ KOŁO MŁODZIEŻY/ WIEJSKIEJ W KRZEŚ–/ LINIE/ 1922 R”. W Krynicy przy szkole ustawiony jest pomnik Józefa Piłsudskiego. Posiada kształt wysmukłego obelisku, z którego po II wojnie światowej zdarto metalowy medalion z popiersiem marszałka oraz tablicę pamiątkową. Do dnia dzisiejszego pomnik nie doczekał się prac restauracyjnych przywracających mu oryginalny wygląd. Skromny pomnik w postaci obelisku z łupanych kamieni granitowych zwieńczony rzeźbą orła ustawiono przy współczesnej kaplicy w Nakorach. Na wyodrębnionej tablicy zawarto inskrypcję: „KU PAMIĘCI/ POLEGŁYM/ ZA OJCZYZNĘ/

9. Kapliczki, figury i krzyże przydrożne

Licznie na terenie gminy występują kapliczki, figury i krzyże przydrożne, datowane na wiek XIX i XX. Bardzo często były wznoszone przy alejach i drogach dojazdowych do rezydencji pałacowych i dworskich; na skrzyżowaniach dróg; w przydomowych ogródkach. Występują kapliczki domkowe z małym wnętrzem dostępnym przez drzwi, w których ustawione są figury świętych. Ten typ reprezentują murowane kapliczki w: Borkach Siedleckich, Krynicy, Nakorach, Podnieśniu, Stanach Dużych, Stanach Małych, Suchożebrach oraz drewniana kapliczka w Krynicy z 1 poł. XIX w.

Jednym z okazalszych i nie spotykanych w tej formie obiektów małej architektury sakralnej, jest kapliczka przydrożna w Kownaciskach, usytuowana przy moście na Starej Rzece. Reprezentuje typ kapliczki brogowej. Wzniesiona na sześciu murowanych słupach i nakryta daszkiem z gontów, pod którym ustawiono figurę św. Jana Nepomucena.

Powszechnie na terenie gminy występują skromniejsze, murowane kapliczki w postaci słupów na rzucie kwadratu lub prostokąta, z małą wnęką, w której umieszcza się rzeźbę lub obraz z przedstawieniem postaci boskiej lub świętego. Kapliczki te często zdobione są szczykami, gzymsami, płycinami o różnych formach i nakrywane daszkami wieńczonymi krzyżami wykutymi z metalu. Kapliczki w formie słupów spotykamy m.in.

w miejscowościach: Brzozów, Kownaciska, Krześlin, Krześlinek, Nakory, Przygody, Wola Suchożebrska. Figury przydrożne reprezentują posągi: Chrystusa niosącego krzyż przed kościołem w Suchożebrach oraz Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej w zespole dworskim w Krynicy.

Zdecydowanie najczęściej spotykane są na terenie gminy, krzyże przydrożne. Posiadają one różne formy i przy wznoszeniu ich stosowano różne materiały. Przede wszystkim wykonywane są z granitu, jak np. krzyż w Borkach Siedleckich z 1900 r., Kownaciskach z 1923 r., Przygodach z 1900 r., Woli Suchożebrskiej z 1911 r., czy też z kutego żelaza jak np. krzyż w Brzozowie z wyrytą datą 1909 r., Podnieśniu z 1907 r.

Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków

1. Kościół par. pw. św. Mikołaja w Krześlinku, mur., 1730 – 1740 r., nr rej. zab. 173/709 z dn. 03.05.1962 r.
2. Kościół w zespole kościoła par. pw. św. Marii Magdaleny w Suchożebrach, mur., 1772 – 1782 r., odbud. 1946, nr rej. zab. 76/408 z dn. 19.03. 1962 r.
3. Kaplica w zespole kościoła par. pw. św. Marii Magdaleny w Suchożebrach, mur., 4 ćw. XVIII w., odbud. 1946, nr rej. zab. 76/408 z dn. 19.03. 1962 r.
4. Dzwonnica w zespole kościoła par. pw. św. Marii Magdaleny w Suchożebrach, mur., 4 ćw. XVIII w., odbud. 1946, nr rej. zab. 76/408 z dn. 19.03. 1962 r.
5. Cmentarz wojenny – jeniecki w Sośnie–Kozółkach, 1941 r., nr rej. zab. 750 z dn. 17.07.2007 r.
6. Cmentarz wojenny – jeniecki w Suchożebrach 1941 r., nr rej. zab. 752 z dn. 17.07.2007 r.
7. Dwór w zespole dworskim w Krynicy, mur., 2 poł. XIX w., nr rej. zab. 349 z dn. 31.12.1983 r.
8. Budynek gospodarczy z zespołu dworskiego w Krynicy, mur., k. XIX w., nr rej. zab. 447 z dn. 14.03.1996 r.
9. Piwnica z zespołu dworskiego w Krynicy, mur., k. XIX w., nr rej. zab. 447 z dn. 14.03.1996 r.
10. Park w zespole dworskim w Krynicy, 2 poł. XIX w., nr rej. zab. 349 z dn. 31.12.1983 r.
11. Dwór w zespole dworskim w Woli Suchożebrskiej, mur., ok. 1835 r., restaur. 1981 r., nr rej. zab. 127/595 z dn. 02.04.1962 r.
12. Park w zespole dworskim w Woli Suchożebrskiej, pocz. XIX w., nr rej. zab. 127/595 z dn. 02.04.1962 r.

Wykaz innych obiektów zabytkowych z terenu gminy (w oparciu o GEZ i propozycje WKZ)

Borki Siedleckie

1. Kapliczka przydrożna, mur., 2 poł. XIX w.
2. Dom nr 108, drewn., l. 20–XX w.

Brzozów

3. Dom nr 12, drewn., l. 30–XX w.
4. Dom nr 57, drewn., l. 30–XX w.
5. Dom nr 62, drewn., l. 30–XX w.
6. Dom nr 66, drewn., l. 30–XX w.

Kownaciska

7. Kapliczka przydrożna z figurą św. J. Nepomucena, mur., pocz. XIX w.
8. Kapliczka przydrożna przy posesji nr 46 w Kownaciskach, mur., 1870 r.
9. Krzyż–pomnik poświęcony poległym żołnierzom polskim w latach 1914 – 1920, na posesji nr 22, mur., 1922 r.
10. Krzyż upamiętniający poległych żołnierzy w 1831 r., mur., żelazo, pocz. XX w.
11. Dom nr 12, drewn., l. 30–XX w.
12. Dom nr 14, drewn., pocz. XX w.
13. Dom nr 16, drewn., l. 20–XX w.
14. Dom nr 22, drewn., l. 20–XX w.

Krynica

15. Kapliczka przydrożna przy drodze Suchożebry – Krynica, drewn., pocz. XIX w.
16. Kapliczka na posesji nr 75, l. 20–XX w.
17. Figura Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej w zespole dworskim, kamień, pocz. XX w.
18. Pomnik Józefa Piłsudskiego przy szkole, kamień, l. 30–XX w.
19. Dom nr 12, drewn., l. 20–XX w.
20. Dworek nr 41, drewn., przeł. XIX/XX w.
21. Dom nr 44, mur., l. 20–XX w.
22. Dom nr 49, drewn., l. 30–XX w.
23. Dom nr 50, drewn., 1934 r.

Krześlin

24. Kapliczka przydrożna na posesji nr 9, mur., pocz. XX w.

25. Kapliczka przydrożna na posesji nr 54, mur., pocz. XX w., przebud. l. 50–XX w.
26. Dom nr 10, drewn., pocz. XX w.
27. Dom nr 15, drewn., l. 20–XX w.
28. Dom nr 18, drewn., pocz. XX w.
29. Dom nr 27, drewn., l. 20–XX w.
30. Dom nr 28, drewn., pocz. XX w.
31. Dom nr 38, drewn., 1940 r.
32. Dom nr 47, drewn., l. 20–XX w.
33. Dom nr 48, drewn., pocz. XX w.

Krześlinek

34. Cmentarz par. rzym.–kat., 2 poł. XIX w.
35. Kapliczka przydrożna, mur., pocz. XX w.

Nakory

36. Kapliczka przy skrzyżowaniu dróg, mur., 1932 r.
37. Pomnik poświęcony poległym za ojczyznę, kamień, l. 70–XX w.
38. Dom nr 15, drewn., l. 20–XX w.
39. Dom nr 48, drewn., l. 20–XX w.
40. Spichlerz na posesji nr 61, drewn., pocz. XX w.

Podnieśno

41. Kapliczka przydrożna, mur., 1910 r.

Przygody

42. Cmentarz par. rzym–kat., parafii Suchożebry, 1877 r.
43. Kapliczka przydrożna przy skrzyżowaniu dróg, mur., pocz. XIX w.
44. Kapliczka przydrożna na posesji nr 28, mur., l. 20–XX w.
45. Dom nr 16, drewn., przeł. XIX/XX w.
46. Dom nr 23, drewn., l. 20–XX w.
47. Dom nr 33, drewn., l. 20–XX w.
48. Dom nr 56, mur., pocz. XX w.
49. Dom nr 74, mur., l. 20–XX w.
50. Dom nr 84A, drewn., pocz. XX w.

Sosna – Korabie

51. Kapliczka przydrożna na posesji nr 2, mur., 1937 r.
52. Dom nr 1, drewn., l. 20–XX w.
53. Dom nr 8, drewn., l. 20–XX w.

54. Dom nr 9, drewn., l. 20–XX w.

Stany – Duże

55. Kapliczka przydrożna na posesji nr 29, mur., pocz. XX w.

56. Dom nr 8, drewn., pocz. XX w.

57. Dom nr 14, drewn., 1 poł. XX w.

58. Dom nr 22, drewn., 1 poł. XX w.

59. Dom nr 26, drewn., 1 poł. XX w.

Stany – Małe

60. Kapliczka przydrożna na posesji nr 15, mur., 1 poł. XX w.

61. Dom nr 14, drewn., l. 30–XX w.

Suchożebry

ul. Kolejowa

62. Kapliczka przydrożna nr 13, mur., l. 50–XX w.

63. Dworzec PKP „Podnieśno” nr 8, drewn., l. 20–XX w.

ul. Kościelna

64. Dom nr 13, drewn., 2 poł. XIX w.

65. Spichlerz w zagrodzie nr 13, drewn., l. 20–XX w.

66. Dom nr 27, drewn., 1 poł. XX w.

67. Dom nr 97, drewn., l. 20–XX w.

ul. A. Ogińskiej

68. Dom nr 22, drewn., l. 20–XX w.

69. Dom nr 35, mur., l. 20–XX w.

70. Dom nr 45, drewn., l. 30–XX w.

71. Dom nr 46, drewn., pocz. XX w.

72. Dom nr 61, drewn., l. 30–XX w.

73. Dom nr 62, drewn., l. 30–XX w.

74. Młyn spalinowy w zagrodzie nr 45, mur., pocz. XX w.

Wola Suchożebrska

75. Oficyna z zespołu dworskiego, mur., poł. XIX w., przebud. po 1945 r.

76. Obora z zespołu dworskiego, mur., poł. XIX w.

ul. Z. Makowieckiej

77. Kapliczka przydrożna na posesji nr 57, mur., 1909 r.

78. Dom nr 13, drewn., l. 30–XX w.

79. Dom nr 21, drewn., l. 30–XX w.

80. Dom nr 39, drewn., l. 30–XX w.

81. Dom nr 45, drewn., l. 30–XX w.

82. Dom nr 65, drewn., l. 30–XX w.

83. Dom nr 73, drewn., l. 30–XX w.

VII. Uwarunkowania wynikające z jakości życia mieszkańców

Przez jakość życia rozumie się możliwość zaspakajania potrzeb ludności na danym terenie. Zależy ona od stanu i struktury ludności, infrastruktury technicznej i społecznej, warunków mieszkaniowych, sposobu spędzania wolnego czasu, itp. Ważne jest także środowisko przyrodnicze w jakim ludność funkcjonuje.

1. Stan i struktura ludności

Na dzień 31.12.2009 r. ludność gminy Suchożebry liczyła 4754 osoby, w tym 2426 mężczyzn i 2328 kobiet¹. Na 1 km² przypadało 46 osób, co oznacza, iż gmina należy do średnio zaludnionych obszarów wiejskich w województwie mazowieckim (146 mieszkańców / km²). Jest ona zaludniona nierównomiernie. Ludność skupiła się w pięciu miejscowościach przylegających do siebie tj. w Podnieśnie, Suchożebkach, Woli Suchożebrskiej, Przygodach i Borkach Siedleckich. Mieszka tu 2608 osób, co stanowi 54,9% mieszkańców gminy. Miejscowości te znajdują się w pobliżu drogi krajowej 63 łączącej Siedlce z Sokołowem Podlaskim.

Ogólnie stan ludności w gminie Suchożebry obniża się. W latach 2000–2009 liczba ludności zmniejszyła się prawie o 2%. Obszarem wyludniającym się jest północno – wschodnia część gminy obejmująca takie miejscowości jak Sosna-Trojanki, Sosna-Korabie, Podnieśno, Sosna-Kicki, Stany Małe, Stany Duże, Krynica, Nakory, Brzozów oraz na południu – Kownaciska. Proces zaludniania zachodzi w Suchożebkach, Woli Suchożebrskiej, Sośnie – Kozółkach i Kopciach. Niewielki wzrost bądź stabilizacja ludności ma miejsce w Przygodach, Borkach Siedleckich, Krześlinie i Krześlinku.

Na obniżanie się stanu ludności ma wpływ ujemne saldo przyrostu naturalnego i migracji stałych. Procesy te są współzależne ze sobą. Z terenu gminy odpływają młodzi ludzie, co ma wpływ na liczbę zawieranych małżeństw, a co za tym idzie na liczbę urodzonych dzieci. W latach 2002–2009 tylko w roku – 2006 przyrost naturalny był dodatni (+ 2,6‰), a w roku 2007 zerowy, w pozostałych latach był ujemny wynosząc w roku 2009 – 2,4‰².

---

¹ Informacje pochodzą z Urzędu Gminy Suchożebry

² Bank Danych Regionalnych

W gminie Suchożebry podobnie jak w innych gminach wiejskich w województwie mazowieckim obserwuje się proces starzenia się ludności. Proces ten wyraża się w stałym spadku osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym i wzroście procentowym pozostałych grup wiekowych. Np. w roku 2002 osoby w wieku przedprodukcyjnym stanowiły 24,5% ogółu ludności, w wieku produkcyjnym – 57%, a w wieku poprodukcyjnym – 18,5%. W roku 2009 w ogólnej liczbie ludności udział osób w wieku przedprodukcyjnym wyniósł 20,2%, w wieku produkcyjnym 61,1% a w wieku poprodukcyjnym – 18,8%.

Zachwiane są proporcje wg płci. Na 100 mężczyzn przypada tylko 96 kobiet. Nadwyżka kobiet w stosunku do mężczyzn występuje w grupach osób w wieku produkcyjnym, najwyższa w grupach liczących 20–40 lat. W wieku poprodukcyjnym jest przewaga kobiet w stosunku do mężczyzn.

Poziom wykształcenia ludności liczącej 13 lat i więcej jest dość niski. Tylko 2,5% tej grupy posiada wykształcenie wyższe, 19,3% policealne i średnie, 27,9% zasadnicze zawodowe, 50,3% podstawowe ukończone i nieukończone. W porównaniu z mężczyznami lepiej wykształcone są kobiety. I tak 3,1% kobiet w wieku 13 lat i więcej posiada wykształcenie wyższe oraz 25,1% policealne i średnie, natomiast 1,9% mężczyzn wykształcenie wyższe i 13,8% wykształcenie policealne i średnie.

Tabela 20. Liczba ludności w gminie Suchożebry na dzień 31.12.

Lp.	Miejscowości	2000	2009	2009/2000
1.	Borki Siedleckie	292	296	101,37
2.	Brzozów	353	327	92,63
3.	Kopcie	88	101	114,77
4.	Kownaciska	329	288	87,54
5.	Krynica	307	273	88,93
6.	Krześlin	275	278	101,09
7.	Krześlinek	180	185	102,78
8.	Nakory	257	243	94,55
9.	Podnieśno	451	424	94,01
10.	Przygody	393	400	101,78
11.	Sosna – Kicki	64	53	82,81
12.	Sosna – Korabie	38	29	76,32
13.	Sosna – Kozółki	107	112	104,67
14.	Sosna – Trojanki	66	57	86,36

15.	Stany Duże	116	112	96,55
16.	Stany Małe	101	88	87,13
17.	Suchożebry	590	619	104,92
18.	Wola Suchożebrska	839	869	103,58
Razem		4846	4754	98,1

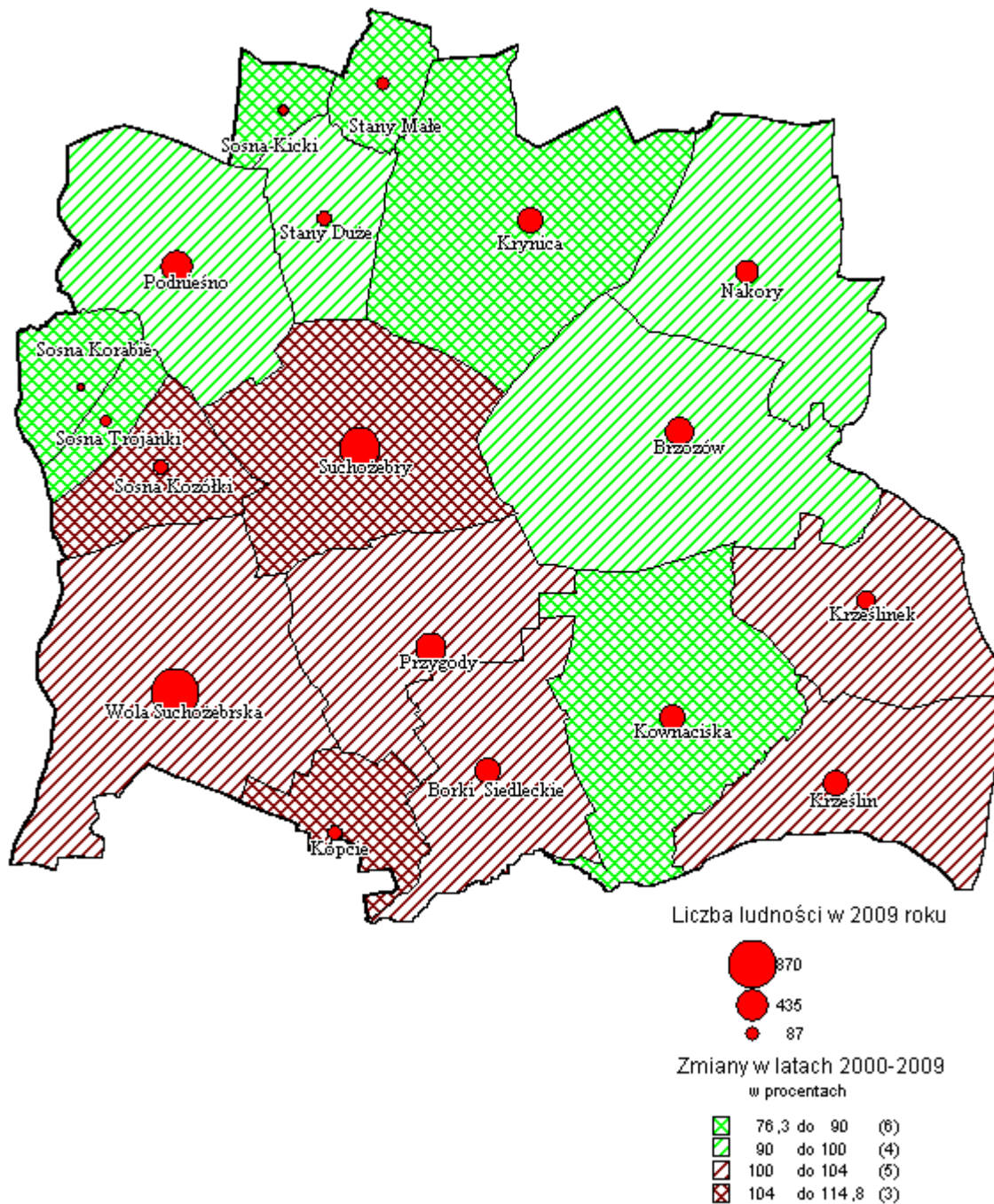
Źródło: Informacje pochodzą z Gminy Suchożebry

Tabela 21. Przewidywana liczba ludności w gminie Suchożebry na dzień 31.12.

Lp.	Miejscowości	2015	2020
1.	Borki Siedleckie	295	300
2.	Brzozów	315	310
3.	Kopcie	105	110
4.	Kownaciska	270	250
5.	Krynica	260	240
6.	Krześlin	280	285
7.	Krześlinek	185	190
8.	Nakory	240	230
9.	Podnieśno	410	400
10.	Przygody	400	410
11.	Sosna – Kicki	50	40
12.	Sosna – Korabie	25	25
13.	Sosna – Kozółki	115	120
14.	Sosna – Trojanki	50	50
15.	Stany Duże	110	100
16.	Stany Małe	85	70
17.	Suchożebry	640	660
18.	Wola Suchożebrska	885	900
Razem		4720	4690

Rysunek 4.

Liczba ludności w 2009 roku i jej zmiany w latach 2000-2009

2. Aktywność zawodowa. Źródła utrzymania ludności

Aktywność zawodowa ludności jest dość niska i wynosi ok. 41%. Głównym źródłem utrzymania ludności stały się renty i emerytury. Wg NSP 2002 ze źródła tego utrzymywało się około 45% mieszkańców gminy, podczas gdy z pracy najemnej około 28%, pracy w swoim gospodarstwie rolnym około 24% i pracy na własny rachunek poza gospodarstwem rolnym – 3%³

3. Pracujący. Bezrobotni

Wg stanu na 31.12.2008 r. na terenie gminy Suchożebry w zakładach zatrudniających 10 osób i więcej pracowały 477 osoby. Największymi pracodawcami były:

- Przedsiębiorstwo Przemysłu Betonów SOLBET w Podnieśnie,
- Zakład Utylizacji Odpadów Spółka z o.o. w Woli Suchożebrskiej,
- Przedsiębiorstwo Robót Inżynierskich DORFA w Woli Suchożebrskiej,
- POL – PASZ Wytwórnia Pasz w Suchożebrach,
- Spółdzielnia Usług Rolniczo – Transportowych w Woli Suchożebrskiej,
- Piekarnie w Suchożebrach i Krześlinie,
- Pieczarkarnie.

Ogólnie w gminie na koniec 2008 r. funkcjonowały 253⁴ podmioty, w tym 10 w sektorze publicznym i 243 w sektorze prywatnym. Najwięcej, bo 60 działało w handlu, 47 w rolnictwie, łowiectwie, leśnictwie, 44 w budownictwie. Podstawowa część podmiotów, to podmioty jednoosobowe oparte na pracy rodzin. Koncentrują się one w Suchożebrach, Woli Suchożebrskiej, Podnieśnie.

Do pracy poza gminą wyjeżdżało około 500 osób. Znajdowały one zatrudnienie w Siedlcach i Sokołowie Podlaskim.

Sytuacja na lokalnym rynku pracy była stosunkowo dobra. Na koniec 2009 roku liczba bezrobotnych zarejestrowanych wynosiła 167 osób⁵, co w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym daje 5,7 osób. Na koniec I kwartału 2010 roku liczba bezrobotnych powiększyła się do 200 osób⁶

³ Pochodzi z „Strategia Rozwoju Gminy”

⁴ Bank Danych Regionalnych

⁵ Bank Danych Regionalnych

⁶ Siedlecki Portal Informacyjny – Badawczy

4. Zasoby i warunki mieszkaniowe

W gminie Suchożebry warunki mieszkaniowe ludności są dobre. Przeważa zabudowa zagrodowa i jednorodzinna powstała w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. Na koniec 2008 roku było 1358 mieszkań o łącznej powierzchni 123,6 tys. m²⁷. Na jedno mieszkanie przypadało średnio 91m² powierzchni użytkowej a na jedną osobę 26,5m². Sytuacja mieszkaniowa w gminie Suchożebry systematycznie poprawia się, co związane jest z nowym budownictwem mieszkaniowym. I tak w roku 2006 oddano do eksploatacji 3 mieszkania, w roku 2007 – 4 mieszkania, w roku 2008 – 9 mieszkań i w roku 2009 – 5 mieszkań. Polepsza się jakość mieszkań w zakresie wyposażenia w instalacje. Np. w roku 2003 85,2% mieszkań było wyposażonych w wodociąg, 61,7% mieszkań w ustęp spłukiwany, 62,4% w łazienkę, 54,8% w centralne ogrzewanie, 71% w gaz z sieci. W roku 2008 już 85,5% mieszkań posiadało wodociąg, 62,2% ustęp spłukiwany, 63,0% łazienkę, 55,4% centralne ogrzewanie, 12,4% gaz z sieci. Problemem dla gminy jest brak kanalizacji. Zwodociągowanie całej gminy spowodowało wzrost zużycia wody a co za tym idzie wzrost ilości ścieków, które gromadzone są w zbiornikach bezodpływowych. Poprawa jakości życia wymaga objęcia kanalizacją zbiorczą całej gminy.

5. Komunikacja

Mieszkańcy gminy Suchożebry korzystają tylko z komunikacji samochodowej. Odbywa się ona:

- po drodze krajowej 63, która zapewnia połączenie gminy z Siedlcami, Sokołowem Podlaskim a poprzez połączenie z drogami nr 2 i 680 z Warszawą, Terespołem i Łomżą,
- po drodze wojewódzkiej 696, która umożliwia połączenie z Węgrowem,
- po drogach powiatowych realizujących połączenia między miejscowością gminną a Bielaniem, Paprotnią, Mordami, Mokobodami,
- po drogach gminnych i wewnętrznych, po których odbywa się połączenie wewnątrz gminy oraz powiązania zewnętrzne gminy o bliskim zasięgu.

Stan techniczny dróg jest dobry. Wiele dróg gminnych wewnętrznych zostało przebudowanych bądź zmodernizowanych np. w Podnieśnie, Kownaciskach, Suchożebkach,

---

⁷ Bank Danych Regionalnych

Brzozowe, Woli Suchożebrskiej, Nakorach. W najbliższym czasie będzie realizowana przebudowa drogi powiatowej w Suchożebrach – Woli Suchożebrskiej oraz Brzozowie.

6. Szkoły

Na terenie gminy Suchożebrzy można zdobyć tylko wykształcenie podstawowe i gimnazjalne. Funkcjonują tu cztery szkoły podstawowe:

- Szkoła Podstawowa w Krześlinie (58 uczniów w klasach I–VI i 10 uczniów w klasie „0”),
- Szkoła Podstawowa w Krynicy (57 uczniów w klasach I–VI i 9 uczniów w klasie „0”)
- Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Borkach Siedleckich (34 uczniów i 7 w klasie „0”)
- Zespół Szkół Publicznych w Suchożebrach, który obejmuje Szkołę Podstawową (183 uczniów w klasach I–VI oraz 21 uczniów w klasie „0”), Gimnazjum (142 uczniów) oraz Przedszkole Publiczne (65 dzieci). Przy szkołach podstawowych w Krześlinie i Krynicy działają punkty przedszkolne. Wyposażenie szkół jest dobre. W roku 2008 na 1 komputer przypadało 5,63 uczniów w szkołach podstawowych i 8,52 w gimnazjum. Zespół Szkół Publicznych w Suchożebrach i Szkoła Podstawowa w Krześlinie posiadają hale sportowe, pozostałe szkoły sale gimnastyczne.

Liczba szkół i ich rozmieszczenie odpowiada potrzebom gminy. Ze względu na bliskość Siedlec nie ma potrzeby uruchamiania szkoły ponadgimnazjalnej. Wydaje się natomiast, iż może być potrzeba budowy nowego przedszkola, w przypadku gdy obowiązkiem przedszkolnym objęte zostaną wszystkie dzieci w wieku 5 lat.

7. Zdrowie

Na terenie gminy ludność objęta jest opieką Gminnego Ośrodka Zdrowia w Suchożebrach (podlega Samodzielnemu Publicznemu Zakładowi Opieki Zdrowotnej w Siedlcach) oraz Niepublicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej „Puls” w Krześlinie. Ośrodek w Suchożebrach mieści się w nowym budynku przy rozbudowanym budynku Urzędu Gminy. Są tu gabinety lekarski, ginekologiczny, diagnostyczny, zabiegowy, przygotowawczo – zabiegowy i stomatologiczny. Nie przewiduje się uruchomienia gabinetów specjalistycznych. Opieka specjalistyczna jest i nadal będzie świadczona w Siedlcach przez Wojewódzki Szpital Specjalistyczny i Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej.

8. Kultura. Sport. Rekreacja

Życie kulturalne na terenie gminy skupia się wokół działania Biblioteki Publicznej w Krześlinie oraz Biblioteki przy Zespole Szkół w Suchożebrach. Dysponują one nowoczesną techniką, która umożliwia rozwój czytelnictwa internetowego oraz udział w warsztatach, konkursach plastyczno – literackich organizowanych przez inne placówki. Ważną rolę spełniają świetlice np. w oparciu o świetlice w Suchożebrach i Brzozowie działają Koła Gospodyń Wiejskich. Tego typu obiekty występują i w innych miejscowościach, np. w Przygodach, Woli Suchożebrskiej, Borkach Siedleckich, Nokorach, Podnieśnie, Krześlinku, Krynicy, Stanach Małych. Aby mogły one spełniać swoją rolę, niezbędne jest przeprowadzenie w nich remontów i modernizacji. Zbyt mały w stosunku do potrzeb jest budynek świetlicowy w Suchożebrach, dlatego konieczna jest jego rozbudowa. Imprezy sportowe są organizowane na boisku pozaszkolnym należącym do LZS Wola Suchożebrska.

9. Handel i usługi

Uruchomienie w poszczególnych miejscowościach sklepów czy punktów usługowych wyznacza popyt. Obecnie dobrze rozwinięta jest sieć sklepów spożywczych, które działają w większości wsi. Tam gdzie ich nie ma dociera handel obwoźny. Inne sklepy niż spożywcze występują głównie w Suchożebrach i Woli Suchożebrskiej. W produkty przemysłowe mieszkańcy gminy najczęściej zaopatrują się w Siedlcach.

Jakość życia na terenie gminy Suchożebrzy podnosi funkcjonowanie Poczty oraz oddziału Banku Spółdzielczego w Suchożebrach.

10. Środowisko przyrodnicze

Środowisko przyrodnicze jest typowe dla gmin województwa mazowieckiego. Dominującym krajobrazem w gminie Suchożebrzy jest krajobraz rolniczy. Osadnictwo wiejskie jest dostosowane do warunków przyrodniczych i form krajobrazowych i nie koliduje z nimi. Zabudowa położona jest na terenach o korzystnych warunkach fizjograficznych. Najbardziej cenne obszary objęte są ochroną prawną np. dolina Liwca, doliny Starej Rzeki i Sosenki, północny fragment kompleksu leśnego koło wsi Sosna – Korabie. Głównym źródłem zaopatrzenia ludności w wodę pitną są ujęcia głębinowe. Zapewniają one

mieszkańcom wodę o dobrej jakości. Zanieczyszczone są wody powierzchniowe w skutek braku oczyszczalni ścieków i kanalizacji. Jakość powietrza atmosferycznego jest zgodna z normami. Są jednak uciążliwe zapachy, które pochodzą z wysypiska odpadów komunalnych w Woli Suchożebrskiej oraz oczyszczalni ścieków przy zakładzie SOLBET w Podnieśnie. Problemem są „dzikie wysypiska” zwłaszcza na terenach nieczynnych wyrobisk oraz w lasach. Nie ma zagrożenia ruchami osuwiskowymi, są natomiast zagrożenia powodziowe. Dotyczą one terenów w dolinach o płytkim zaleganiu wód gruntowych oraz okresowego wezbrania wody.

VIII. Zagrożenia bezpieczeństwa ludności i jej mienia

Na terenie gminy Suchożebry życie mieszkańców jest dość bezpieczne. Jest niskie zagrożenie hałasem komunikacyjnym. Nie występują rozboje. Nad porządkiem publicznym czuwa Posterunek Policji w Suchożebkach, zaś zagrożeniem pożarowym – Ochotnicze Straże Pożarne w Suchożebkach, Podnieśnie, Woli Suchożebrskiej, Nakorach, Krześlinie.

W ostatnich latach na terenie gminy zlikwidowano wiele zaniedbań inwestycyjnych, np. zwodociągowano gminę, przebudowano drogi gminne 361004, 3610074, 361012 oraz wiele dróg wewnętrznych, wybudowano hale sportowe przy szkołach, co jeszcze przyczyniło się do zwiększenia bezpieczeństwa ludności.

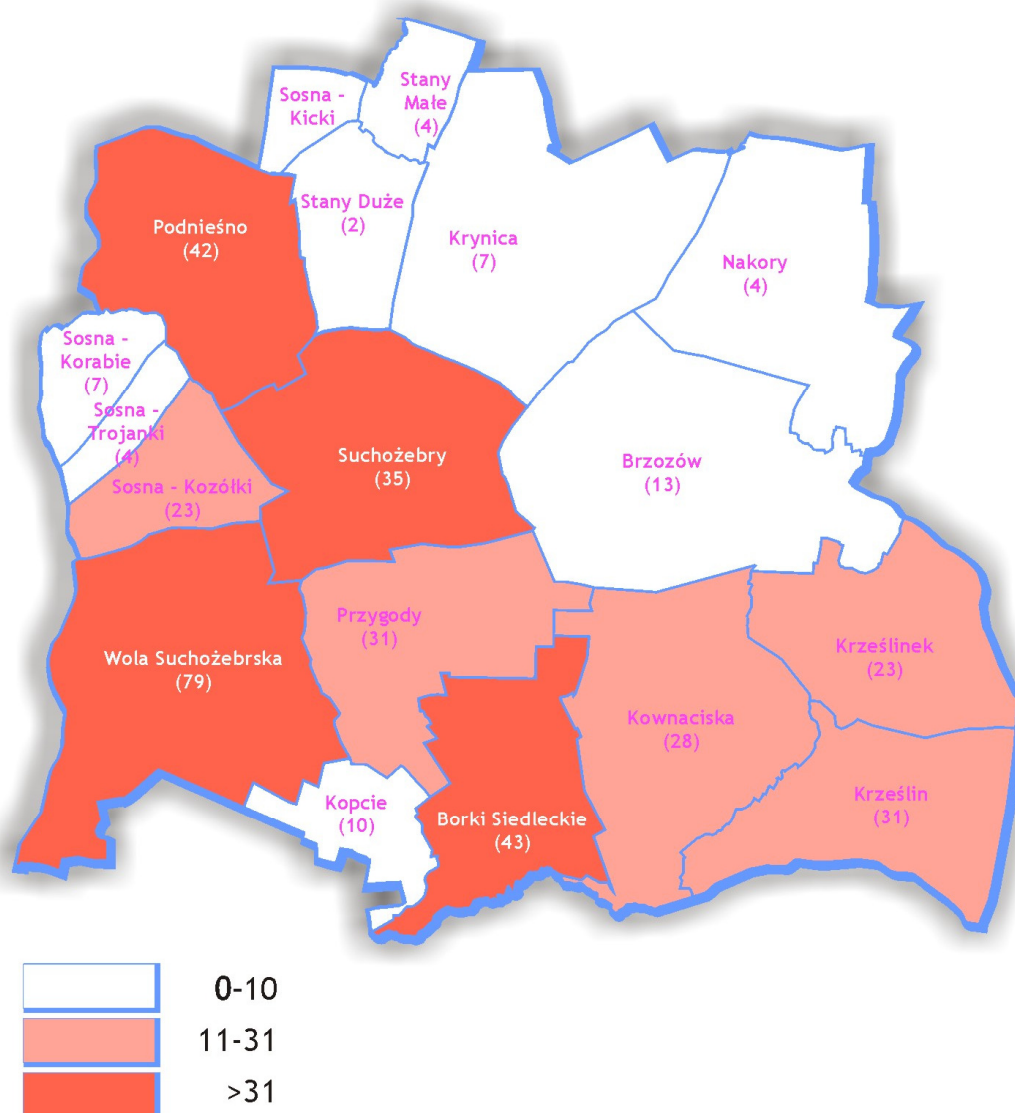
IX. Uwarunkowania wynikające z potrzeb i możliwości rozwoju gminy

1. Gmina Suchożebry posiada wysokie walory przyrodnicze, na które składają się: unikalna awifauna doliny Liwca, cenne zbiorowiska torfowiskowe i leśne oraz bogata fauna Siedlecko – Węgrowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.
2. Gmina charakteryzuje się korzystnymi warunkami dla rozwoju rolnictwa. Dominują gleby średniej i niskiej jakości – IV, V i VI klasy bonitacyjnej. Gleby chronione (III klasy) stanowią 25.2% powierzchni gruntów ornych.
3. Lasy w gminie Suchożebry zajmują powierzchnię 1284ha. Stanowi to niski wskaźnik lesistości, znacznie niższy niż wskaźnik lesistości województwa mazowieckiego, który wynosi 22,0%. Lasy charakteryzują się dużym zróżnicowaniem siedliskowym. Zarówno w lasach państwowych jak i niepaństwowych występuje 10 typów siedliskowych lasu.
4. Lasy w gminie Suchożebry zarówno państwowe jak i niepaństwowe można uznać za średnio przydatne do rekreacji. Dominują drzewostany w III i II klasie wieku (0–21 lat) na siedliskach borowych. Wykorzystanie rekreacyjne lasów gminy może polegać głównie na penetracji połączonej ze zbiorem runa leśnego.
5. Gmina Suchożebry posiada dość duże predyspozycje dla rozwoju turystyki kwalifikowanej (pieszej, rowerowej) oraz agroturystyki i ekoturystyki. Tereny atrakcyjne krajobrazowo i przyrodniczo występują w rejonie dolin Liwca i Starej Rzeki.
6. Stan czystości głównych rzek gminy jest zły (poza klasyfikacją). Rzeki te już nadmiernie zanieczyszczone wpływają na teren gminy.
7. Obszar gminy leży w obrębie Głównego Zbiornika Wód Podziemnych Nr 223.
8. Największym zagrożeniem dla czystości wód na terenie gminy jest nieuporządkowana gospodarka wodno – ściekowa.
9. Stan czystości powietrza na terenie gminy nie budzi istotnych zastrzeżeń. Brak jest znaczących źródeł zanieczyszczających powietrze, poza tzw. „niską emisją”.
10. W gminie Suchożebry jedynym surowcem mineralnym jest kruszywo naturalne nagromadzone podczas akumulacji czwartorzędowej. Eksploatacja tego surowca prowadzona jest na potrzeby lokalne oraz na skalę przemysłową do produkcji betonów komórkowych.
13. Czynniki stymulujące rozwój gminy w aspekcie stanu infrastruktury technicznej to:

- System wodociągowy obejmujący cały obszar gminy, zapewniający zbiorowe zaopatrzenie w wodę wszystkich mieszkańców,
  - Dostawa wody wodociągowej o jakości odpowiadającej wymogom sanitarnym,
  - Rezerwowe zasilanie wodociągu grupowego z ujęcia w Purzecu, zwiększające niezawodność systemu zaopatrzenia w wodę,
  - Prawidłowo rozwiązana i uregulowana prawnie gospodarka odpadami na terenie gminy,
  - Lokalizacja na terenie gminy Zakładu Utylizacji Odpadów dostosowanego do wymogów dyrektywy UE,
  - Dobrze rozwinięty system zaopatrzenia w gaz ziemny.
14. Bariery rozwoju gminy w aspekcie stanu infrastruktury technicznej to:
- Brak systemu odprowadzania i oczyszczania ścieków,
  - Nieuregulowana gospodarka ściekowa na terenie całej Gminy,
  - Słabo rozwinięty system wód powierzchniowych utrudniający lokalizację wylotów ścieków oczyszczonych,
  - Występowanie na terenie gminy obszarów chronionych Natura 2000, utrudniające lokalizację obiektów gospodarki ściekowej, ułatwiające jednakże z drugiej strony pozyskanie środków na realizację zadań w zakresie uporządkowania gospodarki ściekowej na tym terenie.
15. Gmina Suchożebry posiada dobrą komunikację ponadlokalną. Możliwość szybkiego i łatwego dojazdu umożliwia rozwijanie ponadlokalnych kontaktów gospodarczych i kulturowych.
16. Mieszkańcy gminy wykazują dość dużą aktywność i świadomość społeczną. Do studium złożono 390 wniosków, z tego:
- 83 w latach 2002–2009,
  - 307 po podjęciu uchwały o zmianę studium.
- Złożone wnioski dotyczą przeznaczenia terenów pod nowe funkcje:
- zabudowa jednorodzinna – 300 wniosków,
  - usługi i produkcja – 19 wniosków,
  - wydobywanie kopalin – 20 wniosków,
  - zalesienia – 41 wniosków,
  - zabudowa letniskowa i rekreacyjna – 6 wniosków,
  - zabudowa specjalistyczna rolnicza – 3 wnioski,
  - inne – 1 wniosek.

Rysunek 5.

Wnioski do studium

X. Obiekty i tereny chronione na podstawie przepisów odrębnych

Poszczególne obiekty i obszary objęte ochroną prawną zostały scharakteryzowane w rozdziałach dotyczących ochrony przyrody, środowiska i zabytków.

Na mocy przepisów o ochronie przyrody powołane są następujące formy:

- Siedlecko–Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu,
- trzy pomniki przyrody,
- obszar specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 – Dolina Liwca (PLB 140002),
- specjalny obszar ochrony siedlisk Natura 2000 – Ostoja Nadliwiecka (PLH 140032).

Na mocy przepisów o ochronie środowiska i zasobów naturalnych chronione są:

- Główny Zbiornik Wód Podziemnych 223 (Górny Liwiec),
- udokumentowane złoża kruszywa naturalnego znajdujące się na terenie wsi Wola Suchożebrska, Borki Siedleckie i Przygody,
- ujęcia wód głębinowych służące zbiorowemu zaopatrzeniu ludności w wodę (ujęcie w Krynicy).

Na mocy przepisów o ochronie gruntów rolnych i leśnych chronione są:

- gleby organiczne,
- gleby mineralne II i III klasy bonitacyjnej,
- lasy położone w odległości do 10 km od granicy administracyjnej Siedlec.

Na mocy przepisów o ochronie zabytków podlegają ochronie obiekty wpisane do rejestru zabytków:

- grodzisko wczesnośredniowieczne w m. Podnieśno (nr rej. A–190/775),
- Kościół par. pw. św. Mikołaja w Krześlinku, mur., 1730 – 1740 r., nr rej. zab. 173/709 z dn. 03.05.1962 r.
- Kościół w zespole kościoła par. pw. św. Marii Magdaleny w Suchożebrach, mur., 1772 – 1782 r., odbud. 1946, nr rej. zab. 76/408 z dn. 19.03. 1962 r.
- Kaplica w zespole kościoła par. pw. św. Marii Magdaleny w Suchożebrach, mur., 4 ćw. XVIII w., odbud. 1946, nr rej. zab. 76/408 z dn. 19.03. 1962 r.
- Dzwonnica w zespole kościoła par. pw. św. Marii Magdaleny w Suchożebrach, mur., 4 ćw. XVIII w., odbud. 1946, nr rej. zab. 76/408 z dn. 19.03. 1962 r.
- Cmentarz wojenny – jeniecki w Sośnie–Kozułkach, 1941 r., nr rej. zab. 750 z dn. 17.07.2007 r.
- Cmentarz wojenny – jeniecki w Suchożebrach 1941 r., nr rej. zab. 752 z dn. 17.07.2007 r.

- Dwór w zespole dworskim w Krynicy, mur., 2 poł. XIX w., nr rej. zab. 349 z dn. 31.12.1983 r.
- Budynek gospodarczy z zespołu dworskiego w Krynicy, mur., k. XIX w., nr rej. zab. 447 z dn. 14.03.1996 r.
- Piwnica z zespołu dworskiego w Krynicy, mur., k. XIX w., nr rej. zab. 447 z dn. 14.03.1996 r.
- Park w zespole dworskim w Krynicy, 2 poł. XIX w., nr rej. zab. 349 z dn. 31.12.1983 r.
- Dwór w zespole dworskim w Woli Suchożebrskiej, mur., ok. 1835 r., restaur. 1981 r., nr rej. zab. 127/595 z dn. 02.04.1962 r.
- Park w zespole dworskim w Woli Suchożebrskiej, pocz. XIX w., nr rej. zab. 127/595 z dn. 02.04.1962 r.

XI. Występowanie naturalnych zagrożeń geologicznych

Na terenie gminy Suchożebry nie występują tereny naturalnych zagrożeń geologicznych.

XII. Stan systemów komunikacji i infrastruktury technicznej, w tym stopnia uporządkowania gospodarki wodno-ściekowej, energetycznej oraz gospodarki odpadami

1. System komunikacji

Komunikacja na terenie gminy Suchożebry opiera się na drodze krajowej nr 63 oraz sieci dróg powiatowych, gminnych i wewnętrznych. Na terenie gminy znajduje się niewielki fragment drogi wojewódzkiej nr 696. Przez gminę przebiega linia kolejowa relacji Siedlce – Małkinia.

1.1. Drogi

Tabela 22. Drogi publiczne

DROGI PUBLICZNE					
Kategoria	Numer drogi	Kierunki i połączenia	Klasa drogi	Nawierzchnia	Opis
Droga krajowa	63	Granica państwa z Rosją przez Giżycko, Łomża, Zambrów, Sokołów Podlaski, Siedlce, Radzyń Podlaski, Sławatycze do granicy państwa z Białorusią; regionalnie: Siedlce – Sokołów Podlaski; lokalnie południe – północ gminy (Wola Suchożbrska – Podnieśno)	GP	utwardzona ulepszona	Pełni funkcję wielkiej obwodnicy Mazowsza. Odcinek na terenie gminy – 9,850 km. Jest częścią tras autobusowych.

Droga wojewódzka	696	Węgrów – Chodów	G	utwardzona ulepszona	Znaczenie ponadlokalne. Lokalnie obsługuje głównie tereny eksploatacji surowców w Woli Suchożebrskiej.
Droga powiatowa	3611W	Suchożebry – Mokobody	G	na odcinku dr. k. 63 – dr. g. 361011W utwardzona ulepszona, od 361011W do granicy gminy żwirowa i gruntowa	Ma znaczenie ponadlokalne. Realizuje połączenia z gminą Mokobody.
Droga powiatowa	3612W	Mokobody – Nakory	G	na odcinku ok. 430 m od granicy gminy do miejscowości Sosana Korabie – gruntowa; do Podnieśna – utwardzona ulepszona; od Podnieśna do Stanów Dużych – ok. 300 m stabilizacji cementem, dalej żwirowa; od Stanów Dużych do Nakor utwardzona ulepszona	Znaczenie ponadlokalne. Komunikacja między gminami Suchożebry i Mokobody. Lokalnie zapewnia komunikację w północnej części gminy. Na odcinku Stany Duże – Nakory jest częścią tras autobusowych.
Droga powiatowa	3614W	Suchożebry – dr. 3940W w miejscowości Brzozów	Z	utwardzona ulepszona	Znaczenie lokalne. Komunikacja wschodniej części gminy z siedzibą gminy. Jest częścią tras autobusowych.
Droga powiatowa	3615W	Przygody – Mordy	G	utwardzona ulepszona	Znaczenie ponadlokalne. W połączeniu z dr. p. 3617W zapewnia dojazd mieszkańcom wschodniej części gminy do siedziby powiatu. Komunikacja między gminami Suchożebry i Mordy. Lokalnie realizuje połączenia wschodniej części gminy z miejscowością gminną. Jest częścią tras autobusowych.
Droga powiatowa	3616W	Strzała – Przygody	Z	utwardzona ulepszona	Znaczenie ponadlokalne. W połączeniu z drogami gminnymi stanowi alternatywę dla dr. k. 63 komunikację z siedzibą powiatu. Realizuje połączenia z gminą Siedlce. Lokalnie zapewnia dojazd z Borków Siedleckich do siedziby gminy. Jest częścią tras autobusowych.
Droga powiatowa	3617W	Siedlce – Korczew	G	utwardzona ulepszona	Znaczenie ponadlokalne. Komunikacja z siedzibą powiatu, gminą Siedlce i gminą Paprotnia. Jest częścią tras autobusowych.
Droga	3618W	dr. 3940W w	Z	gruntowa	Niewielkie znaczenie ponadlokalne.

powiatowa		Brzozowie – Hołubla			Komunikacja z gminą Paprotnia.
Droga powiatowa	3940W	Krześlin – Nakory – Patrikozy	Z	Krześlin – Nakory – utwardzona ulepszona; Nakory – granica gminy – żwirowa i gruntowa	Znaczenie ponadlokalne. Komunikacja z gminą Bielany. Jest częścią tras autobusowych.
Droga gminna	361001 W	dr. k. 63 w Woli Suchożebrskiej – Kopcie – gr. gm. Siedlce (Kol. Chodów)	D	dr. k. 63 – Kopcie – utwardzona ulepszona; Kopcie – gr. Gminy – gruntowa	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361002 W	Krześlinek – gr. gm. Paprotnia (Rzeszotków)	D	gruntowa	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361003 W	Borki Siedleckie – Brzozów	D	gruntowa	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361004 W	Podnieśno – gr. gm. Bielany (Dmochy Rogale)	D	żwirowa	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361005 W	Stany Duże – Sosna-Kicki – gr. gm. Bielany – dr. k. 63 (Kowiesy)	D	Stany Duże – Sosna-Kicki – utwardzona ulepszona; Sosna-Kicki – dr. k. 63 – gruntowa	Znaczenie lokalne. Obsługa komunikacji w obrębie gminy.
Droga gminna	361006 W	Stany Duże – Stany Małe – gr. gm. Bielany (Bielany Jarosławy)	D	Stany Duże – Stany Małe – utwardzona ulepszona	Znaczenie lokalne. Obsługa komunikacji w obrębie gminy.
Droga gminna	361007 W	Borki Siedleckie – Kownaciska	D	od skrzyżowania z dr. p. 3616W do skrzyżowania z dr. g. 361003W – utwardzona ulepszona; dalej do Kownacisk – stabilizowana cementem	Znaczenie lokalne. Obsługa komunikacji w obrębie gminy.
Droga gminna	361008 W	Brzozów – Krynica	D	gruntowa, częściowo ulepszona mechanicznie	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361009 W	Sosna-Trojanki – gr. gm. Mokobody (Kisielany Kuce)	D	gruntowa	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361010 W	dr. k. nr 63 – Stany Duże	D	gruntowa częściowo ulepszona mechanicznie	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361011 W	Sosna-Korabie – Sosna-Trojanki – Sosna-Kozółki – dr. p. nr 3611W	D	utwardzona ulepszona	Znaczenie lokalne. Obsługa komunikacji w obrębie gminy. Jest częścią tras autobusowych.
Droga gminna	361012 W	dr. k. nr 63 – Wola Suchożebrska –	D	dr. w. 696 – Wola Suchożebrska –	Znaczenie lokalne. Jest częścią tras autobusowych.

		dr. w. nr 696		stabilizowana cementem; dalej do dr. k. 63 – utwardzona ulepszona	
Droga gminna	361013 W	Krześlin – dr. p. nr 3940W	D	utwardzona ulepszona	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361014 W	Krynica – gr. gm. Bielany (Patrykozy)	D	utwardzona ulepszona	Znaczenie ponadlokalne. Obsługa komunikacji z wsią Patrykozy. Jest częścią tras autobusowych.
Droga gminna	361015 W	Krynica – gr. gm. Bielany (Wyszomierz)	D	gruntowa ulepszona mechanicznie	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361016 W	dr. k. nr 63 – Sosna-Kozółki	D	utwardzona ulepszona	Znaczenie lokalne.
Droga gminna	361017 W	dr. p. nr 3615W – Suchożebry – dr. p. nr 3616W	D	utwardzona ulepszona	Znaczenie ponadlokalne. Jest kontynuacją połączeń, wraz z drogami powiatowymi, wschodniej części gminy z siedzibą gminy. Jest częścią tras autobusowych.
Droga gminna	361018 W	Suchożebry – Krynica	D	utwardzona ulepszona	Znaczenie ponadlokalne. Jest kontynuacją połączeń, wraz z drogami powiatowymi, północno-wschodniej części gminy z siedzibą gminy. Jest częścią tras autobusowych.

Przedstawiony powyżej podstawowy układ dróg publicznych jest uzupełniony licznymi drogami wewnętrznymi. Część dróg wewnętrznych jest urządzona jako drogi żwirowe, stabilizowane cementem, gruntowe ulepszone mechanicznie, asfaltowe. Do dróg wewnętrznych istotnych ze względu na przyległe zagospodarowanie należą:

- drogi – ulice w Suchożebkach;
- droga w Przygodach po stronie północnej – równoległa do dr. g. 361017W;
- drogi – ulice w Woli Suchożebrskiej;
- drogi w Brzozowie: na zachód od skrzyżowania dróg p. 3614W i g. 361008W oraz na wschód od dr. p. 3940W;
- droga na północy wsi Nakory;
- drogi w południowej części Krynicy;
- droga z Krynicy do Stanów Małych na północ od Starej Rzeki;
- droga w Stanach Małych od skrzyżowania dr. g. 361006W w kierunku Krynicy;
- droga w Stanach Dużych w tzw. Drugiej linii zabudowy na południe od dr. g. 361005W;
- droga w Sośnie-Kicki do granicy z gm. Bielany (w Rucianach);

1.2. Kolej

W granicach gminy Suchożebry znajduje się odcinek linii kolejowej relacji Siedlce – Małkinia. Jest to linia jednotorowa, niezelektryfikowana w złym stanie technicznym. Ruch pasażerski został całkowicie zlikwidowany. Ruch towarowy jest znikomy. Linia posiada na terenie gminy dwie bocznice: do zakładu produkcji pasz w Suchożebkach oraz do zakładu produkcji siporeksu w Podnieśnie. W obecnym stanie nie ma ona żadnego znaczenia dla transportu na terenie gminy jak i dla komunikacji międzyregionalnej.

1.3. Obsługa komunikacji zbiorowej

Komunikacja zbiorowa na terenie gminy Suchożebry odbywa się transportem drogowym. Wzdłuż drogi krajowej nr 63 realizowane są głównie połączenia regionalne i ponad regionalne. Dobrze zorganizowane są połączenia autobusami i busami do Sokołowa i Siedlec. Dodatkowo z Siedlec do miejscowości gminnej, Przygód, Borków Siedleckich dojeżdżają autobusy komunikacji podmiejskiej z Siedlec. Wzdłuż drogi krajowej realizowane są również połączenia lokalne. Transport autobusowy wewnątrz gminy komunikuje większość miejscowości na terenie gminy. Sieć dróg pozwala na obsługę wszystkich miejscowości w zakresie dowożenia uczniów do szkół.

1.4. Obsługa transportu

Na terenie gminy znajduje się stacja paliw. Zaopatrzenie w paliwo jest dobre. Warsztaty naprawy samochodów znajdują się Woli Suchożebrskiej – 2 oraz w Borkach Siedleckich – 1. W Nakorach znajduje się warsztat naprawy ciągników rolniczych. Położenie gminy w odległości kilkunastu kilometrów od Siedlec zapewnia mieszkańcom dostęp do licznych stacji paliw, stacji kontroli pojazdów oraz warsztatów mechaniki pojazdowej.

2. Ocena komunikacji

Drogi

Położenie przy drodze krajowej nr 63 zwiększa szanse na rozwój gospodarczy gminy Suchożebry. Komunikacja drogą krajową na odcinku w granicach gminy przebiega płynnie. Przy drodze krajowej znajdują się wsie Wola Suchożebrska, Suchożebry oraz Podnieśno. Ze względu na znaczenie drogi nr 63 występuje na niej duży ruch samochodów ciężarowych.

Najbardziej problemowym odcinkiem drogi nr 63 na terenie gminy jest odcinek od skrzyżowania z drogą gminną 631012W do skrzyżowania z drogą powiatową 3611W. Przy tym odcinku drogi nr 63 zlokalizowana jest szkoła w Suchożebrach oraz zabudowa zagrodowa i jednorodzinna z indywidualnymi zjazdami na drogę krajową.

Sieć dróg powiatowych i gminnych oraz stan techniczny dróg pozwala na płynne powiązanie wsi z miejscowością gminną oraz z siedzibą powiatu.

Kolej

W obecnym stanie technicznym linia kolejowa nie ma znaczenia dla rozwoju transportu w gminie.

Komunikacja zbiorowa

Gmina jest bardzo dobrze skomunikowana z ważnym ośrodkiem – Siedlcami – siedzibą powiatu. W granicach gminy najłabszy dostęp do komunikacji mają mieszkańcy Kopci, Sosny-Kicki oraz Stanów Małych. Transport dzieci do szkół jest zapewniony na terenie całej gminy

Wśród czynników warunkujących rozwój gminy w wymiarze gospodarczym, kulturowym, społecznym olbrzymie znaczenie posiada odpowiednio zorganizowany system infrastruktury komunikacyjnej. Gmina Suchożebrzy posiada dobrą komunikację ponadlokalną. Możliwość szybkiego i łatwego dojazdu umożliwiła rozwijanie ponadlokalnych kontaktów gospodarczych i kulturowych. Lokalizacja rzemiosła oraz usług służących nie tylko obsłudze podróźnych w pobliżu drogi nr 63 daje szansę na stworzenie nowych miejsc pracy poza rolnictwem. Dobrze rozwinięta sieć dróg sprzyja pogłębianiu więzi społecznych i poprawie jakości życia w gminie.

3. Zaopatrzenie w wodę

Gmina Suchożebrzy zaopatrywana jest w wodę z istniejącego wodociągu grupowego „KRYNICA” opartego na ujęciu wody zlokalizowanym na obrzeżu terenu wsi Krynica, w obrębie działki o numerze ewidencyjnym 4/2. Powierzchnia działki wynosi : 2147 m².

Ujęcie wody składa się z dwóch studni głębinowych:

- studnia nr 2 (podstawowa) o zatwierdzonych zasobach wodnych $Q_e = 125 \text{ m}^3/\text{h}$ przy depresji $s = 8,0 \text{ m}$

- studnia nr 1 (awaryjna) o zatwierdzonych zasobach wodnych $Q_e = 50 \text{ m}^3/\text{h}$ przy depresji $s = 3,7 \text{ m}$.

Studnia podstawowa nr 2 została wykonana w 1984 r. przez „Wodrol” Pruszków. Otwór studzienny odwiercono do głębokości 57 m, ujmując warstwę wodonośną zalegającą w na głębokości 23,5– 57,0 m. p.p.t., utworzona z piasków drobno i średnioziarnistych.

Studnia awaryjna nr 1 została wykonana w 1974 r. przez „Wodrol” Pruszków. Otwór studzienny odwiercono do głębokości 47 m, nie przewiercając trzeciej warstwy wodonośnej ujętej do eksploatacji.

Ogółem zasoby eksploatacyjne ujęcia zatwierdzone w kategorii „B” wynoszą $125 \text{ m}^3/\text{h}$. Warstwa wodonośna ujęta do eksploatacji charakteryzuje się bardzo dużym nawodnieniem i korzystnymi parametrami hydrogeologicznymi.

Woda pobierana z ujęcia nie wymaga uzdatniania. Przewidziana jest jedynie ewentualna okresowa dezynfekcja wody podawanej do sieci w przypadku stwierdzenia zanieczyszczeń bakteriologicznych.

W 2008 roku przeprowadzona została modernizacja ujęcia wody i stacji uzdatniania. W ramach prac modernizacyjnych dokonano wymiany armatury studni głębinowych oraz pomp i rurociągów tłocznych, wykonano zbiorniki retencyjne i zainstalowano nowy system podawanie wody w obrębie stacji wodociągowej.

Ujęcie pracuje aktualnie w układzie dwustopniowego tłoczenia wody, z wykorzystaniem dwóch zbiorników wyrównawczych o łącznej pojemności użytkowej $V = 300 \text{ m}^3$. Zbiorniki służą do retencjonowania wody w celu pokrycia maksymalnych rozbiorów godzinowych i pozwalają na uzyskanie maksymalnej wydajności wodociągu $Q_{\text{maxh}} = 160 \text{ m}^3/\text{h}$. Zapewniają ponadto zapas wody na cele przeciwpożarowe.

Wodociąg wiejski "Krynica" obsługuje automatyczna stacja uzdatniania wody

Woda ze studni głębinowej nr 2 –podstawowej i nr 1–awaryjnej pobierana jest naprzemiennie za pomocą pomp Lowara typu Z646/3 L6W 5,5 kW i Z660/4 L6W 7,5 kW. Urządzenia te posiadają takie elementy jak: wskaźnik poziomu wody, manometr, zawór, licznik przepływu wody, przepustnicę zwrotną i przepustnicę zaporową. Następnie woda kierowana jest do budynku stacji uzdatniania wody, w którym umieszczone są urządzenia do okresowej dezynfekcji wody.

Zestaw dozujący podchlorynu sodu składa się z:

- pompki dozującej ProMinent typ BT4a 0708 o parametrach $Q=7, \text{ l/h}$, $P=8 \text{ bar}$,
- zbiornika zarobowo–roztworowego $V=300 \text{ l}$ z mieszadłem elektrycznym.

Praca pompki jest automatyczna oraz jednoczesna z pracą pomp głębinowych. Dodatkowo wykonany jest drugi punkt dozowania rezerwowego, do ewentualnego dozowania podchlorynu dla celów technologicznych lub serwisowych. Zestaw dezynfekcyjny uruchamiany jest jedynie w przypadku potrzeby chlorowania wody.

Uzdatniona woda przesyłana jest do dwóch zbiorników wyrównawczych, zlokalizowanych na zewnątrz stacji. Zbiorniki wyrównawcze przeznaczone są do magazynowania wody uzdatnionej i współpracują z układem wodociągu grupowego. Pojemność użytkowa zbiorników wynosi $V=300\text{ m}^3$. Są to zbiorniki żelbetowe, cylindryczne, ocieplane, o średnicy wewnętrznej $\varnothing=6,00\text{m}$, wysokości wewnętrznej $H=6,00\text{ m}$, całkowitej pojemności jednego zbiornika $V=170\text{m}^3$. Rurociągi wody czystej pomiędzy zbiornikami wyrównawczymi i stacją wodociągową wykonano z rur PEHD o średnicy 200 i 280 mm.

Woda czysta ze zbiorników pompowana jest do sieci wodociągowej za pomocą zestawu pompowo-hydroforowego firmy Grundfos: HYDRO MPC-E 4CRE 32-4, N=30kW, składającego się z czterech pomp (3 robocze i 1 rezerwowa) o parametrach:

- wydajność $Q=15-160\text{ m}^3/\text{h}$,
- wysokość podnoszenia $H=77,8 - 40\text{ m s\l. Wody}$,
- moc pompy $N=7,5\text{ kW}$.

Wydajność zestawu pompowego przy zastosowaniu jednej pompy jako rezerwowej wynosi $Q=120\text{m}^3/\text{h}$.

Pompy sieciowe pracują w zależności od nastawionego ciśnienia po stronie tłocznej zestawu pomp. Do sterowania zestawem zastosowano przetwornicę częstotliwości. Poszczególne pompy załączane są przemiennie, zapewniając w ten sposób równomierne ich zużycie.

W bilansie zapotrzebowania wody dla wodociągu wiejskiego „Krynica” uwzględniono następujące miejscowości: Krynica, Nakory, Kolonia Nakory, Stany Duże, Stany Małe, Sosna-Kicki, Podnieśno, Brzozów, Kolonia Brzozów, Suchożebry, Przygody, Wola Suchożebrska, Sosna-Kozółki, Sosna-Trojanki, Sosna-Korabie.

Zapotrzebowanie wody dla wodociągu „Krynica”, obliczono przyjmując współczynniki nierównomierności dobowych i godzinowych rozbiórów wody: $N_d=1,5$; $N_h=2,3$

Obliczone zapotrzebowanie wody wynosi:

$$Q_{d\text{ sr}}=1100\text{ m}^3/\text{d}$$

$$Q_{d\text{ max}}=1650\text{ m}^3/\text{d}$$

$$Q_{h\text{ max}}=160\text{ m}^3/\text{h}$$

Obliczenia obejmują także zapotrzebowanie wody na cele przeciwpożarowe w wysokości $Q_{\text{hmax}} = 36 \text{ m}^3/\text{h}$.

Ujęcie „Krynica” w pełni pokrywa zarówno teoretyczne jak i praktycznie występujące zapotrzebowanie wody. Stan techniczny ujęcia po przeprowadzonej modernizacji nie budzi zastrzeżeń i stwarza dobre perspektywy na przyszłość.

Gmina Suchożebry posiada pozwolenie wodno prawne na pobór wód podziemnych z ujęcia „Krynica” w ilości $Q_{\text{max d}} = 1100 \text{ m}^3/\text{d}$ i $Q_{\text{max h}} = 160 \text{ m}^3/\text{h}$, wydane decyzją Starostwa Powiatowego w Siedlcach Nr RŚ.6223–5/09 z dnia 13.03.2009 r., ważne do dnia 12.03.2029 r.

Aktualnie ujęcie „Krynica” jest podstawowym źródłem wody dla wodociągu grupowego zaopatrującego w wodę mieszkańców gminy. Długość sieci wodociągowej na terenie gminy wynosi obecnie 76,14 km. Z wodociągu grupowego korzysta około 99% mieszkańców gminy. Jedyne nieliczne gospodarstwa nie zostały podłączone do wodociągu gminnego. Stan techniczny sieci wodociągowej jest zadowalający; podwyższoną awaryjnością charakteryzują się najstarsze odcinki tej sieci, zlokalizowane na terenie wsi Krynica.

Do niedawna kilka sołectw na terenie gminy: Kopcie, Borki Siedleckie, Kownaciska, Krześlin, Krześlinek zaopatrywane były w wodę z ujęcia należącego do Gminy Siedlce, zlokalizowanego w miejscowości Purzec. W 2009 r. wykonano przełączenie odbiorców wody na terenie tych sołectw do wodociągu grupowego „KRYNICA”.

Istnieje jednak nadal techniczna i formalna możliwość korzystania z wody pochodzącej z ujęcia w Purzecu, na zasadzie hurtowego zakupu wody. Studzienka przyłączeniowa z wodomierzem i zasuwą odcinającą znajduje się w pobliżu ujęcia, na terenie miejscowości Borki Siedleckie. Wykonana spinka wodociągowa pozwala ponadto na awaryjne zasilanie wodociągu gminnego, co w znacznym stopniu podnosi niezawodność systemu zaopatrzenia w wodę terenu Gminy Suchożebry.

Eksplatację ujęcia wody w Purzecu prowadzi Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Spółka z o.o. w Siedlcach. Ujęcie zostało wykonane w 1997 r., składa się z 2 studni głębinowych i posiada wydajność eksploatacyjną $80 \text{ m}^3/\text{h}$. Woda jest uzdatniana w procesach odżelaziania i odmanganiania. Ujęcie i stacja uzdatniania wody jest w dobrym stanie technicznym.

Jakość wody dostarczanej mieszkańcom na terenie gminy zarówno pod względem fizykochemicznym jak i bakteriologicznym, w pełni odpowiada normom określonym dla wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi.

Eksploatację wodociągu grupowego „KRYNICA” oraz gminnego ujęcia wody prowadzi Międzygminny Związek Wodociągów i Kanalizacji Wiejskich z siedzibą w Węgrowie.

Na terenie gminy Suchożebry istnieją ponadto dwa lokalne ujęcia wody:

- zakładowe ujęcie wody na terenie „SOLBET Sp. z o.o.” Zakład w Podnieśnie o wydajności $Q_{h \max} = 35 \text{ m}^3/\text{h}$, zaopatrujące w wodę zakład produkcyjny materiałów budowlanych,
- lokalne ujęcie wody PHU Stacja Paliw „Anna” w Woli Suchożebrskiej o wydajności $Q_{h \max} = 0,2 \text{ m}^3/\text{h}$, zaopatrujący w wodę stację paliw z obiektami towarzyszącymi.

4. Gospodarka ściekowa

Aktualnie gospodarka ściekowa na terenie gminy nie jest w pełni rozwiązana. Gmina nie posiada systemów kanalizacji zbiorczej. W trakcie realizacji jest zbiorcza oczyszczalnia ścieków w Przygodach i sieci kanalizacyjne we wsi Suchożebry, Przygody, Wola Suchożebrska i Borki Siedleckie.

Jedyna oczyszczalnia ścieków istnieje na terenie Zakładu „SOLBET” w Podnieśnie. Jest to oczyszczalnia mechaniczno–biologiczna o przepustowości $Q_{d \text{ śr}} = 48,5 \text{ m}^3/\text{d}$, oczyszczająca ścieki przemysłowe wytwarzane na terenie tego Zakładu i odprowadzająca ścieki oczyszczone do rzeki Sosenki.

Ścieki wytwarzane na terenie gospodarstw gromadzone są zwykle w lokalnych zbiornikach wybieralnych, a następnie wywożone do oczyszczalni ścieków (najbliższa oczyszczalnia to miejska oczyszczalnia ścieków w Siedlcach), wykorzystywane w rolnictwie, co nie jest dozwolone dla ścieków bytowych itp. Większości wytwarzanych ścieków mieszkańcy pozbywają się we własnym zakresie, wypompowując je do rowów i cieków lub do gruntu. Nieszczelność szamb przydomowych również powoduje przedostawanie się ścieków bezpośrednio do gruntu. Ten sposób pozbywania się ścieków stwarza realne zagrożenie dla wód powierzchniowych i podziemnych, pogarsza także stan sanitarny gminy. Szacuje się, że na terenie Gminy powstaje obecnie około $750\text{--}800 \text{ m}^3/\text{dobę}$ ścieków bytowych, z których większość trafia bezpośrednio do gruntu.

Obiekty użyteczności publicznej administrowane przez Gminę (szkoły, Urząd Gminy) gromadzą ścieki w szczelnych zbiornikach bezodpływowych, z których ścieki okresowo przewożone są transportem asenizacyjnym do oczyszczalni ścieków w Siedlcach.

W 2007 r. został opracowany na zlecenie Gminy przez PHU „CZYSTE ŚRODOWISKO” w Siedlcach „Program sanitacji Gminy Suchożebry”. Program opisuje trzy warianty rozwiązania gospodarki ściekowej na terenie gminy, oznaczone symbolami „A”, „B” i „C”.

W wariantcie „A” przyjęto realizację:

- 4 grupowych oczyszczalni ścieków: Podnieśno (Podnieśno, Sosna-Korabie, Sosna-Trojanki, Sosna-Kozółki), Krynica (Krynica, Brzozów, Nakory, Stany Duże, Sosna-Kicki), Przygody (Przygody, Suchożebry, Wola Suchożebrska), Krześlin (Krześlin, Kownaciska, Kopcie, Krześlinek, Borki Siedleckie),
- 28 sieciowych przepompowni ścieków dla potrzeb zbiorczych systemów kanalizacyjnych opartych na tych oczyszczalniach,
- 27 przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie miejscowości Stany Małe,
- dowożenie ścieków z pozostałych miejscowości do wyznaczonych oczyszczalni grupowych.

Wariant „B” zakłada wykonanie:

- 2 grupowych oczyszczalni ścieków: Przygody (Przygody, Suchożebry, Wola Suchożebrska) oraz Krześlin (Krześlin, Krześlinek, Kownaciska)
- 18 sieciowych przepompowni ścieków dla potrzeb zbiorczych systemów kanalizacyjnych,
- 741 przydomowych oczyszczalni ścieków we wsiach: Borki Siedleckie, Kopcie, Krynica, Nakory, Podnieśno, Sosna-Kocki, Sosna-Korabie, Sosna-Kozółki, Sosna-Trojanki, Stany Duże, Stany Małe
- dowożenie ścieków z pozostałych miejscowości do wyznaczonych oczyszczalni grupowych.

W wariantcie „C” założono realizację:

- 2 grupowych oczyszczalni ścieków: Przygody (Przygody, Suchożebry, Wola Suchożebrska), Krześlin (Krześlin, Krześlinek, Kownaciska),
- 5 lokalnych oczyszczalni ścieków w miejscowościach: Borki Siedleckie, Brzozów, Nakory, Krynica, Podnieśno,
- 21 przepompowni sieciowych dla potrzeb zbiorczych systemów kanalizacyjnych,
- 193 przydomowych oczyszczalni ścieków we wsiach: Kopcie, Sosna-Kicki, Sosna-Korabie, Sosna-Kozółki, Sosna-Trojanki, Stany Duże, Stany Małe,

- dowożenie ścieków z pozostałych miejscowości do wyznaczonych oczyszczalni grupowych.

Uchwałą Nr IX/52/2007 z dnia 29.11.2007 r., Rada Gminy Suchożebry przyjęła do realizacji opracowany „Program sanitacji Gminy Suchożebry” wskazując jako preferowany wariant „C” tego programu i jednocześnie dopuszczając w uzasadnionych przypadkach możliwość realizacji pozostałych wariantów lub ich kombinacji.

Na terenie Gminy została utworzona Decyzją Wojewody Mazowieckiego jedna aglomeracja powyżej 2000 RLM, obejmująca miejscowości: Suchożebry, Wola Suchożebrska, Przygody, Podnieśno. Aglomeracja ta została umieszczona w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych.

W celu oczyszczania ścieków z tej aglomeracji został opracowany projekt systemu kanalizacji oraz oczyszczalni ścieków zlokalizowanej w miejscowości Przygody. Projekt jest aktualnie w fazie realizacji. Pierwszy etap obejmuje budowę mechaniczno-biologicznej oczyszczalni ścieków we wsi Przygody oraz części kanalizacji na terenie wsi Suchożebry i Wola Suchożebrska i został zakończony w 2011 roku, w drugim etapie będzie podłączona do oczyszczalni całość terenu tych wsi, a w trzecim etapie teren wsi Podnieśno należący do wyznaczonej aglomeracji.

5. Gospodarka odpadami

Na terenie Gminy Suchożebry zlokalizowane jest składowisko odpadów komunalnych i kompleks gospodarki odpadami prowadzony przez Zakład Utylizacji Odpadów Spółka z o.o. w Siedlcach. Gmina Suchożebry jest jednym z udziałowców ZUO Spółka z o.o. w Siedlcach. Na terenie zakładu zlokalizowanego we wsi Wola Suchożebrska znajduje się składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne, kompostownia odpadów biomasy, sortownia odpadów. Unieszkodliwiane są tam odpady z miasta Siedlce oraz okolicznych gmin powiatu siedleckiego nie posiadających własnych składowisk gminnych (gminy: Siedlce, Suchożebry, Zbuczyn, Wiśniew, Przesmyki, Paprotnia).

Powierzchnia składowiska odpadów w Woli Suchożebrskiej wynosi 11,8 ha, a jego planowana pojemność to 1 029 113 m³. Składowisko odpadów funkcjonuje od sierpnia 1986 roku. Zakład objęty jest pełnym monitoringiem wymaganym przepisami prawnymi, aktualnie w pełni dostosowany jest do wymogów Dyrektywy UE nr 1994/31/EC. Posiada pozwolenie zintegrowane wydane w oparciu o przepisy ustawy Prawo ochrony środowiska.

Gospodarka odpadami na terenie Gminy Suchożebry generalnie jest uporządkowana i uregulowana prawnie. Rada Gminy nałożyła na mieszkańców obowiązek właściwego gromadzenia odpadów. Każdy właściciel posesji ma obowiązek posiadania odpowiednich pojemników na odpady oraz umowy na wywóz nieczystości stałych przez specjalistyczną firmę.

Zbieranie odpadów powstających na terenie gminy prowadzone jest w sposób selektywny, z wydzieleniem odpadów nadających się do recyklingu i podlegających segregacji (surowce wtórne) od niesegregowanych odpadów komunalnych. Segregacja odpadów przez mieszkańców odbywa się w oparciu o system oznakowanych worków. Na terenie obiektów administrowanych przez Gminę (Urząd Gminy, Szkoła) ustawione są natomiast oznakowane kontenery na odpady. Niesegregowane odpady komunalne gromadzone są w pojemnikach metalowych lub z tworzywa o pojemności 110–120 l lub w kontenerach o pojemności 1100 l. Odbiór odpadów z gospodarstw domowych oraz obiektów gminnych odbywa się na podstawie umów zawartych z Przedsiębiorstwem Usług Komunalnych Siedlcach. Odpady tworzyw sztucznych odbiera w porozumieniu z sołtysami, firma posiadająca pozwolenie na gospodarowanie tego rodzaju odpadami. Ponadto Gmina organizuje okresowo zbiórkę odpadów wielkogabarytowych oraz sprzętu AGD.

Większość zebranych odpadów unieszkodliwiana jest na terenie zakładu utylizacji odpadów w Woli Suchożebrowskiej. Działania prowadzone przez Gminę mają na celu wyeliminowanie lub chociaż ograniczenie ilości odpadów trafiających na dzikie wysypiska i zanieczyszczających obszar Gminy.

Gmina Suchożebry posiada „Program gospodarki odpadami na lata 2004–2012”. Program ten przewiduje realizację następujących głównych celów w zakresie gospodarki odpadami:

- selektywna zbiórka surowców wtórnych (Zakład Odzysku Odpadów),
- zbiórka odpadów niesegregowanych (składowisko odpadów),
- zbiórka odpadów niebezpiecznych (odbiór przez specjalistyczne firmy bezpośrednio lub z terenu ZUO w Woli Suchożebrowskiej),
- zbiórka odpadów wielkogabarytowych (odbiór przez specjalistyczne firmy bezpośrednio lub z terenu ZUO w Woli Suchożebrowskiej),
- edukacja ekologiczna mieszkańców.

W zakresie przedsięwzięć inwestycyjnych służących realizacji wyznaczonych celów, Program przewiduje:

a) inwestycje na terenie Składowiska Odpadów w Woli Suchożebrskiej:

- budowa sortowni odpadów,
- budowa instalacji odgazowania składowiska z możliwością wykorzystania gazu,
- modernizacja składowiska (foliowanie starej czaszy składowiska),
- budowa zakładu bio–utylicacji (kompostowanie),
- rozwiązanie problemu odcieków i wód podfiltrowych;

b/ inne inwestycje w Gminie:

- organizacja punktów zbiorczych odpadów niebezpiecznych

Ponadto Program przewiduje następujące inne działania:

- rozwój selektywnej zbiórki odpadów surowcowych i opakowaniowych(zakup pojemników)
- rozwój selektywnej zbiórki odpadów biologicznie rozkładalnych (zakup pojemników)
- rozwój selektywnej zbiórki odpadów wielkogabarytowych i budowlanych
- prowadzenie edukacji ekologicznej.

Przedsięwzięcia inwestycyjne na terenie zakładu utylizacji w Woli Suchożebrskiej zostały zrealizowane przez ZUO Sp. z o.o. w Siedlcach w latach 2005–2008 w ramach przedsięwzięcia „Budowa sortowni odpadów i kompostowni w Woli Suchożebrskiej oraz rozwój selektywnej zbiórki odpadów”.

Zadania Gminy przewidziane w planie zostały częściowo zrealizowane, zgodnie z harmonogramem. Pomimo korzystnych uwarunkowań oraz intensywnych działań w kierunku uporządkowania gospodarki odpadami na terenie gminy, nie został całkowicie zlikwidowany problem dzikich wysypisk, wymaga także doskonalenia system selektywnego zbierania odpadów z wydzieleniem surowców wtórnych i frakcji nadającej się do bio–utylicacji.

6. Zaopatrzenie w ciepło i gaz ziemny.

Gmina Suchożebry nie posiada magistralnej sieci ciepłej. Obiekty sektora publicznego posiadają własne źródła ciepła – kotłownie zasilane gazem ziemnym lub olejem opałowym. Wydajność kotłowni zaspokaja zapotrzebowanie cieplne tych obiektów. Mieszkańcy gminy oraz podmioty gospodarcze zaopatrują się w ciepło z własnych źródeł opalanych węglem, gazem lub olejem.

Na terenie Gminy Suchożebry przebiega gazociąg przesyłowy wysokiego ciśnienia średnicy 700 mm, relacji Koterka–Warszawa. Lokalny odbiór gazu dla potrzeb gminy następuje przez układ zaporowy zlokalizowany na obszarze wsi Kownaciska. Ze stacji redukcyjno–pomiarowej o przepustowości 500 m³/h, gazociągami średniego ciśnienia gaz doprowadzony jest do miejscowości: Kownaciska, Krześlin, Krześlinek, Borki Siedleckie, Sosna-Kozłki, Sosna-Trojanki, Sosna-Korabie, Podnieśno, Suchożebry, Przygody, Wola Suchożebrska, Brzozów, Nakory.

Obecnie sieć gazowa obejmuje powierzchnię prawie całej Gminy Suchożebry i w wystarczającym stopniu zapewnia dostawę gazu wynikającą z potrzeb mieszkańców.

Długość sieci gazowej na terenie gminy wynosi ponad 55 km. Część sieci gazowej nie jest czynna. Zużycie gazu na terenie gminy jest jednak stosunkowo niewielkie, a liczba gospodarstw korzystających z gazu ziemnego nie wzrasta, a wręcz wykazuje tendencje malejącą, co wynika z czynników ekonomicznych.

7. Elektroenergetyka

Przez teren gminy Suchożebry przebiegają dwie napowietrzne linie wysokiego napięcia 110 kV relacji Siedlce – Sokołów Podlaski oraz Siedlce – Siemiatycze. Jednotorowa linia wysokiego napięcia Siedlce – Sokołów Podlaski pracuje w pierścieniu sieci WN zasilanym z elektrowni w Ostrołęce oraz ze stacji 400/220/110 kV w Miłosnej k/Warszawy.

Zasilanie Gminy Suchożebry w energię elektryczną dokonywane jest z linii wysokiego napięcia Siedlce – Sokołów Podl. przez stacje GPZ 110/15 kV Siedlce – Spokojna i RPZ 110/15 kV Sokołów Podlaski oraz magistralne linie średniego napięcia 15kV dostarczające energię elektryczną do lokalnych stacji 15/0,4 kV. Do odbiorców energia elektryczna dostarczana jest przez lokalne sieci linii energetycznych niskiego napięcia 0,4 kV w większości napowietrznych. Sieć energetyczna wymaga remontu lub modernizacji we wsiach: Kownaciska, Krześlinek, Krynica, Przygody, Sosna – Korabie, Wola Suchożebrska.

8. Telekomunikacja

Wszystkie miejscowości są objęte telefonią stacjonarną lub komórkową. Elementy sieci telekomunikacyjnej na terenie gminy Suchożebry to:

- zakończenia sieci światłowodowej w trzech miejscowościach,
- w trzech miejscowościach węzły telekomunikacyjne,

- w trzech miejscowościach zlokalizowane są dostępne węzły telekomunikacyjne,
- w zasięgu sieci kablowych lub terminali radiowych jest 17 miejscowości.

Infrastruktura telekomunikacyjna dociera do 51% budynków na terenie gminy Suchożebry. Dane na temat infrastruktury w poszczególnych miejscowościach znajdują się w tabeli poniżej.

Nazwa miejscowości	Liczba miejscowości z zakończeniem sieci światłowodowej	Liczba miejscowości z węzłami telekomunikacyjnymi		Liczba miejscowości z dostępowymi węzłami telekomunikacyjnymi	Liczba miejscowości z zasięgiem sieci kablowych lub terminalami radiowymi		Penetracja budynkowa	Penetracja lokali mieszkalnych
	1 lub więcej PT	1 lub więcej PT	2 lub więcej PT	1 lub więcej PT	1 lub więcej PT	2 lub więcej PT		
Borki Siedleckie	0	0	0	0	1	0	1%	1%
Brzozów	0	0	0	0	0	0	0%	0%
Kopcie	0	0	0	0	1	0	4%	4%
Kownaciska	0	0	0	0	1	1	53%	53%
Krynica	1	1	0	1	1	0	62%	58%
Krześlin	1	1	0	1	1	0	77%	77%
Krześlinek	0	0	0	0	1	0	62%	62%
Nakory	0	0	0	0	1	0	51%	51%
Podnieśno	0	0	0	0	1	0	61%	72%
Przygody	0	0	0	0	1	0	69%	69%
Sosna-Kicki	0	0	0	0	1	0	33%	33%
Sosna-Korabie	0	0	0	0	1	0	75%	75%
Sosna-Kozółki	0	0	0	0	1	0	56%	56%
Sosna-Trojanki	0	0	0	0	1	0	54%	54%
Stany Duże	0	0	0	0	1	0	72%	72%
Stany Małe	0	0	0	0	1	0	65%	65%
Suchożebry	1	1	1	1	1	0	68%	68%
Wola Suchożebrowska	0	0	0	0	1	1	49%	50%

Źródło: Tabela opracowana na podstawie: Raport pokrycia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej istniejącą infrastrukturą telekomunikacyjną zrealizowanymi w 2010 r. i planowanymi w 2011 r. inwestycjami oraz budynkami umożliwiającymi kolokację. (źródło: http://www.uke.gov.pl/uke/index.jsp?place=Lead04&news_cat_id=19&news_id=6934&layout=1&page=text)

Na terenie gminy Suchożebry jest możliwość korzystania z usług co najmniej czterech operatorów sieci telefonii mobilnej. Wieże telekomunikacyjne znajdują się w Podnieśnie i Suchożebkach. Cała gmina jest w zasięgu sieci GSM chociaż jakość tego zasięgu jest różna dla poszczególnych operatorów.

XIII. Uwarunkowania wynikające z wymagań dotyczących ochrony przeciwpowodziowej

Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie, w 2004 roku opracował „Studium dla obszarów nieobwałowanych narażonych na niebezpieczeństwo powodzi” dla rzeki Liwiec. Został tam wskazany zasięg wielkiej wody o prawdopodobieństwie 1%, 5% oraz strefa płytkiego zalewu.

Obszary zagrożenia powodziowego zajmują część doliny Liwca oddaloną znacznie od siedzib ludzkich. Na tereny te nie ma również presji inwestycyjnej.

Granice tych terenów zostały wskazane na rysunku „Uwarunkowania”.